

IV. AZ ABSZOLUTIZMUS ALKONYÁTÓL A FORRADALOMIG

A székely rendiség maradványai

A székely székek mint a központosítás ellenpólusai

A József-féle rendeletek visszavonása utáni reform-ellenes hangulat és restaurációs buzgóság nem kizárólag a magyar koronának alávetett országrészek rendjeire volt jellemző. A cseh kiváltságosok – csakúgy mint a székelyek, vagy a Gömör-Kishont vármegyeiek – a Társadalmi szerződés érveit használva igyekeztek bizonyítani, hogy az ország és az uralkodó közti paktumnak a földesúri jogok tiszteletben tartása is szerves részét képezi. Ugyanazon cseh rendek később a régóta mellőzött cseh országgyűlés összehívása, nemzeti nyelvük jogaiba való visszaállítása érdekében érveltek. Lombardia olasz nemessége megszüntetett regionális fórumának, a „Congregazione dello Stato”-nak a visszaállítását követelte. „A nemesi kiváltságok sutba dobása – állították Galícia rendjei – a monarchia alapjait rengette meg.” A nemes volt ugyanis az, aki a parasztot nevelte, tanította „urai és uralkodója iránti tiszteletre, törvényes kötelezettségei teljesítésére, [...] ő tartotta a parasztot engedelmességben és nyugalomban, hiszen jobbágyaihoz ő állt legközelebb, már csak a köztük lévő függőségi viszony alapján is”. Stájerország nemesei hercegi koronájuk Grazba szállítását hasonló pompával igyekeztek lebonyolítani, akár a magyarok a Szent Korona hazavitelét, továbbá gyűlést hívtak össze, mely elhatározta a rendi önkormányzat visszaállítását.¹

A magyarországi rendek, illetve a birodalom más tartománya-
inak kiváltságos kategóriái között (a távoli Belgium kivételével) volt
azonban egy igen lényeges különbség: míg Magyarországon az
1790. január 26-i dekrétum egy több évvel korábban elkezdett harc
siker-momentumát jelentette, addig másutt az önrendelkezést kö-
vetelő nemesi mozgalmak csak ekkor kezdenek kibontakozni. A
híres „Restitutionsedict” után szárnyra kapott magyar nemesi
ellentámadás egyik legfontosabb dokumentuma a hétszemélyes
tábla bírójaként ismertté vált ócsai Balogh Péter „alkotmányterve-
zete” volt, mely ugyan nyomtatásban nem jelent meg, de 1790
márciusától kéziratos példányai megyéről megyére terjedtek. Ez a
köznemesség uralkodó ideológiája jegyében összeállított radikális
nemzeti program, a Társadalmi szerződés elveit követve, az uralkodóval kötendő új paktum megkötését szorgalmazta, mivel –
megfogalmazója szerint – a régít – vagyis a „Pragmatica Sanctio”-t
– a császár megsértette. A tervezet szerint ez utóbbi szerződés
biztosítja majd Magyarország számára a független állam státuszát,
melyet az országgyűlés által választott szenátus fog vezetni, az
országgyűlés minden külön meghívás nélkül évenként köteles
egybegyűlni, elhalasztásáról pedig (legfeljebb három évre) egyedül
csak a rendek dönthetnek, az uralkodó hatáskörét szigorúan
korlátozná, illetve alávetné a független állam saját intézményeinek.
A tervezet a nemesi liberalizmus ideológiája jegyében fogant
elemeket is tartalmaz, mint a református, sőt a görög-keleti vallás
„bevett” felekezetté nyilvánítása. Az utolsó pont – „Erdély egyesül-
jön Magyarországgal” – még sok vitát fog kavarni a Kárpát-medencében.²

Az 1790. június 6-ra összehívott magyar országgyűlés előkészü-
letei tehát a széles körben terjesztett program-kiáltvány szellemé-
ben történtek. Érdekes és figyelemre méltó az a mód, ahogyan ezek
az előkészületek kihatnak Erdélyre: a magyar nemesség számbeli-
leg is jelentős részének radikális nacionalizmusa, Erdély és Ma-
gyarország uniója gondolatának széleskörű pártolása várható mó-
don ott is polarizálta a közélet erővonalait, kemény vitákat, mar-

káns állásfoglalásokat, de mindenekelőtt a gondolkodó emberek felelősségteljes törődését eredményezve.

A Kárpátok gyűrűjébe zárt kis ország politikai tényezői közül egyértelműen ellenséges magatartást – az unió kérdésében – csupán a szászok tanúsítottak. Fenntartásokkal viszonyultak hozzá a nemesség bizonyos körei, puhatolózó, némiképpen gyanakvó állásfoglalások megfogalmazódtak a székelyek részéről is, bár – tekintetbe véve a székelység mindenkori fogékonyságát a különutas megoldások iránt, viszolygását attól, ami új és kipróbálatlan – arra vártunk volna, hogy az ő aggályaik erőteljesebbek legyenek. Ezzel szemben az történt, hogy a székely székek Udvarhelyen összegyűlt képviselői (Csíkszék kivételével) 1790. május 10-én elhatározták: a székelység küldjön követeket a magyar országgyűlésbe és ott, „az új királlyal kötendő szerződésekben, hitlevélben és esküvésben nemes Erdélyországát is, mint a szent koronának tagját befoglaltatni kérik és nemes Magyarországnak Erdéllyel lehető lehető szorosabb uniáltatása módjáról értekezzenek.”³ Ezek a székely követek valóban eljutottak Budára, ahol rokonszenven fogadták őket, és – amint jelentésükben erről beszámoltak – „nagy reménység nyújtott nemes Magyarország cirkularis ülései különös végzéseiből, hogy Erdély is az új királlyal kötendő szerződésben belététetik.”⁴ Következésképpen az udvarhelyszéki rendek – melyek ezidőben, talán a feléledni látszó anyaszéki státusz ürügyén, fokozott mértékben igyekeztek törődni a székelység sorskérdéseivel – 1790. július 21-én tanácskozássra gyűltek össze, az unió kérdésében, Székelyudvarhelyen. A résztvevők abbéli aggodalmukat fejezték ki, hogy a halogatás árthat az ügynek, hiszen „ezen két országnak uniáltatása közönséges országgyűlését kévána” Erdélyben is, de ha ezelőtt megtörténik az új király koronázása, és ha ezt megelőzően a rendek határozottan nem nyilatkoznak, „megeshetik az új szerződésből való egész kimaradásunk.” A megoldást szerintük a székelyek részéről radikális lépés megtétele, a székely nemzetgyűlés összehívása jelentené. Kítűzik a gyűlés időpontját és helyét is, 1790. szeptember 5-6-ra, Székelyudvarhelyre. Hogy ezt

az aktust kellőképpen előkészítsék, az udvarhelyi rendek egy tiszpontos programot állítottak össze, melyet el kívántak juttatni valamennyi székely szék törvényhatóságához, hogy ott közgyűlési vitára bocsáthassák, észrevételekkel egészíthessék ki, a nemzetgyűlés pedig véglegesítse és a székely nemzet pecsétje alatt a magyar országgyűlés elé terjessze a tervezetet. Az Udvarhelyszéken megfogalmazott tíz pont a következő:

„1. Hogy Erdélyt mint a magyar koronának tagját törvényesen megkoronázott magyar király bírja s az Erdély által választandó vajda igazgassa.

2. A király koronázása előtt kiadandó hitlevélbe Erdélyt is belefoglalja, hogy törvényeiben, szabadságában, fejedelmeitől nyert kiváltságaiban megtartja.

3. A magyar koronát Budán őrizték, Bocskai koronáját, mely II. Apafi fejedelem alatt a bécsi udv. kincstárba vitetett, mellé tegyék; a koronaörök közé Erdély is kinevezhessen egyet, úgy a korona- és testőrség közé Erdély is küldhessen nemesei közül aránylagosan vitézeket.

4. Erdély különös dolgait illető ügyekben külön országgyűléseket tarthasson, úgy Magyarország is az Erdélyt nem illető dolgokban; de a közös ügyekben együtt végezzenek s az ilyen közös országgyűlésre a vajdán, generálison, az udv. vicekancelláron, koronaőrön és az udvari tanács mellé rendelt három tanácsoson és ítélmesteren, a vármegyék és székek követein kívül minden fő- és alsóbbrendű nemes meghívó levéllel megjelenhessék.

5. A felállítandó magyar államtanácsban Erdély is képviselve legyen.

6. A perek a vajda tanácsától a kir. curiára fellebbeztetvén, ebben legalább 3 tanácsos és egy ítélmester legyen Erdély részéről.

7. A hazai katonaságnak fővezére a nádor lévén, tőle függjön az erdélyi generális is, a ki a nemesi szabadságra visszaállítandó nemes székelyek ispánja is legyen. A nádorispán kormányzása alatt felállítandó magyar haditanácsnak tagjai legyenek az erdélyi vajda és generális.

8. Az erdélyi kamara a magyarral egyesíttessék. Jövedelméből fiztessék az erdélyi három ezred mezei katonaság zsoldja és minden költsége. Ezek pedig az országon kívül ne vitessenek.

9. A harminczadok és vámok Erdély és Magyarország között megszűnjenek.

10. Vallás dolgában a protestánsoknak és más vallásúaknak Magyarországon az 1606. bécsi béke 1-ső cikkelye szerint – Erdélyben pedig a hazai alaptörvények szerint a négy bevett vallás szabad gyakorlata és joga fenntartassék.”⁵

Az udvarhelyiek unió-pártoló buzgalmát minden bizonnyal úgy értelmezhetjük, mint a magyar nemzeteszme iránti lojalitásuk gesztusát, ahhoz a modern, polgári jellegű nemzettesthez való ragaszkodásuk kifejezését, amely magába foglalja mindazokat, akik magyarul szólnak, függetlenül rendi-társadalmi besorolásuktól. Ez a csatlakozási szándék viszont korántsem feltétel nélküli. Újraolvasva az uniós szándéknyilatkozatot azt tapasztaljuk, hogy túltengnek benne azok az elemek, melyek a székely privilégiumok védelmének biztosítását célozzák, mégpedig egy hagyományos autonómiáját (autonómiáit) megőrző Erdélyben, és semmiképpen sem pártolja egy tekintélyuralomra épülő, központosított magyar királyság gondolatát. Dilemmás helyzet tükrö a Maroszzék levéltárában őrzött, a széki hatóság, illetve bizonyos, a szék területén élő köztisztviselők álló személyek levelezését tartalmazó kis gyűjtemény is, melynek lapjain a helyi rendek egyfelől igyekeznek meggyőzni önmagukat az unió szükséges voltáról, egyszersmind kifejezésre juttatva kételyeiket.⁶ Maga az a tény, hogy a tervezett nemzetgyűlésre nem került sor, bizonyíték arra, hogy a székely kiváltságosok körében az unió kérdésében igencsak eltérő nézetek léteztek. Mindenesetre, a munkálatait 1790. december 21-én megkezdő országgyűlésre, az udvarhelyi követek utasításként kapták kézhez az idézett tíz programpontra.

Az abszolutizmus idején történt túlkapások orvoslására hivatott országgyűlés színhelye Kolozsvár volt. Alapos előkészítése során – az Erdélyi Magyar Hír-vivő által használt kifejezéssel élve –

„különös Gyűlések tartattak”, azaz október 13-án a vármegyei főispánok és széki főkirálybírák együtt, majd 14-én mindegyik főispán és főkirálybíró saját törvényhatósága küldötteivel ült össze. E tanácskozások fő tárgya: „hogyan lehessen az Ország Gyűlését törvényesen kezdeni, ebben a’ mostani állapotban, mikor nincsenek törvényes az az Ország Gyűlésén választott Ország igazgatója, Rendek Elölülője és Ítéző Mesterek a’ kik nélkül mivel törvényes Ország Gyűlését Erdélyben tartani nem lehet, ha ezek nem a’ törvény szerént tétettek, az ezeknek eszközlése által tartandó Ország Gyűlése is törvénytelen lenne?” Eme államjogi természetű töprengés – ami bizonyítja, mennyire komolyan vették restaurációs küldetésüket Erdély rendjei – felértékelte azokat a korábban említett „nemzetgyűléseket”, melyek a Habsburg-korban nem voltak többek a különböző „natio” követői által tartott előszobai egyeztetéseknél: „A’ meg-írt két Gyűlést – olvashatjuk az *Erdélyi Magyar Hír-vivő* beszámolójában – követték a’ Magyaroknak, Székelyeknek és Szászoknak külön-külön tartott Nemzeti-Gyűléseik, a’ hol is a’ Vármegyék, Székely Székek és Szász-városoknak, ’s egyszersmind Szász Székeknek Követői, a’ két első ugyan a’ magok Királyi Levelesekkel [királyi meghívólevéllel rendelkező követekkel – HGM] együtt az öregebb Fő Ispánnak és Fő Tisztnek, vagy-is Fő-Királybírónak, az utolsó pedig a’ Szászok-Ispányának (Comes Nationis Saxonicae) igazgatása alatt először ugyan az országot közönségesen, azután különösön minden Nemzet az ötöt illető dolgokról tanácskozott. Ezen kívül ezekben a Nemzeti Gyűlésekben tétetett bizonyos végzés azon sarkalós felyebb említett hivatali-viselőkre nézve is, a’ kik nélkül törvényesen az Ország Gyűlése el-nem kezdődhetik.” E „nemzeti gyűlések” – ha nem is töltötték be teljes mértékben a középkori előképek szerepét, illetve nem bírtak azok súlyával – jelzik a rendi autonómiák visszaállítására irányuló általános törekvést. A három „natio” végül „közönséges [azaz együttes] Gyűlést” tartott október 17-én, melynek során megoldást találtak az országgyűlés törvényes megkezdésének módjára olyképpen, hogy a király által „helyben ha-

gyott” személyek „közönségesen kiáltassanak fel mind ki ki a’ maga mostani hivatalában az Ország részéről is”. Így marad ideiglenesen „Ország Igazgatója” (gubernátora) Bánffy György, „Statum Praeses” (rendek elnöke) Kemény Farkas, illetve ítélmestereként Csernátoni Ferenc, Cserei János és Türi László.⁷

Az unió kérdésében várható módon megoszlottak az álláspontok, és a nemesség soraiban két tábor körvonalazódott: a Bánffy György körül gravitáló uniópártiak, és az egyesülést ellenző, főleg református vallású nagybirtokosokból verbuválódott, Teleki Sámuel irányítása alatt álló csoportosulás. Az utóbbihoz csatlakozott Nemes János háromszéki főkirálybíró is, aki 1790 május óta levelezett gróf Hatzfeld államminiszterrel, akinek a birodalom belügyeiben döntő szava volt. Nemes jelentéseket küldött neki, javaslatokat tett, miként lehetne az uniót megakadályozni, majd a kapott utasítások értelmében járt el. Agitációja nem volt eredménytelen a székely küldöttek körében. „Ritka eset – jegyzi meg e történet kapcsán Mályusz Elemér –, hogy a történelemben ennyire igazolható legyen, mint szenvedett hajótörést egyetlen ember gyenge jellemén egy nagy fontosságú nemzeti akció.”⁸ Egyébként az unióra vonatkozó tervezet, ami az országgyűlési munkálatok során összeállt, többnyire egyezik a székelyek fennebb idézett tízpontos programjával. A kérdést végül az új uralkodó, II. Lipót oldotta meg, aki 1791 februárjában királyi rendelettel választotta külön a – paradox módon éppen II. József által, természetesen kizárólag az „államrezon” szempontjai alapján történt megfontolásból egyesített – Magyar- és Erdélyi Udvari Kancelláriát, majd válaszképpen az erdélyi országgyűlés uniótervére közölte a rendekkel: „Én ezt az egyesítést több tekintet miatt meg nem engedhetem”.

Ez a kissé hosszúra nyúló erdélyi diéta nem is annyira az unió vitája miatt vált emlékezetessé, mint inkább a *Supplex Libellus Valachorum* tárgyalása és elutasítása kapcsán. Az 1990-es évek kezdetén, amikor néhány politikai kalandor és nyomukban a leleményes bulvársajtó nagy lehetőséget szimatolt a székelység

önálló népi jellegének bizonygatásában, egy román újságíró, a korábban már idézett Eugen Poienaru ekképpen vélekedett a *Gazeta de Vest* című, Temesváron megjelenő lapban: „A székelyeket és románokat egymás oldalán találjuk 1791-ben is, midőn a kolozsvári országgyűlésen egy-egy panasz-beadványt nyújtottak át: a székelyek az embertelen bánásmód ellen tiltakoznak, melyben a magyar nemesek részesítik őket, a románok pedig bizonyos követeléseik teljesítése érdekében (lásd: *Supplex Libellus Valachorum*).”⁹ Ez a kétes értelmű célzás, meg a rá épített spekuláció arra a panaszlevélre vonatkozhat, melyben néhány udvarhelyszéki falu jobbágysai felpanaszolták sérelmeiket, megpróbálván kieszközölni a jobbágyterhektől való mentességet.^{9a} Az 1791-es országgyűlésnek benyújtott székely beadvány egészen másról szól: „Nem méltán panaszkodik-e nemzetünk, midőn eredet szerint való és sok ütközetnek veszedelmei között fenntartott drága szabadsága csaknem végképpen elnyomatott? Nem méltán panaszkodhatik-e, midőn törvénye, régi szokása és sokrendbéli királyi és fejedelmi adománylevele mentségei ellen állapotja sokféle tartozások terhével alacsonyított és avagy maguk a Tekintetes Státusok is nem érzékenyen szenvedik-e, midőn látják természet szerint való atyjokfiat, kiknek nemzeti szabadságuk soha semmi ellenkező törvénnyel, vagy törvényes végzéssel e mai napig el nem töröltetett; törvényekben, szabadságokban, szokásaikban és privilégiumaikban az időnek viszontagságaiban annyira elnyomattattnak lenni, melyben magát úgy szemléli, mint oly nemes eredethez hasonlíthatatlan maradék, kit ha egyfelől a kezdettel együtt járó ős igazsága, másfelől a mostani kegyelmes Uralkodónak igazságos szerető jósága nem biztatná azoknak a régi valóságára lehető visszaállításokról, csaknem minden reménységét elvesztené? Midőn látják őket törvénytelen adózásokkal terheltetni, mindenféle nemteleneket illető tartozásokkal szorongattatni, gyermekeiket nemzeti, de törvény ellen állított katonaságba kényszeríteni, a tanulástól elszorítani és idegen előljárók által törvénye, szabadsága és minden privilégiuma ellen verettetni, azokat ily sokféle utakon alacsonyítottatni, kik néha

napján az országnak legbiztosabb védelmei, vitéz társai voltak?”¹⁰ Semmiféle utalás nem történik a nemességgel fennálló esetleges konfrontációkra, sőt arra kéri őket, hogy úgy segítsék a székelységet jogainak visszaszerzésében – melyek elvesztéséért egyedül a központi hatalmat okolják –, mint „természet szerint való atyjokfiat”. Ez a hol megalázkodó, hol egyenesen pimasz hangvétel, mellyel már a József-kori közgyűlési állásfoglalások során megismerkedhettünk, továbbra is jellemzője maradt a központi hatalommal való kapcsolattartásnak, melyben a székely rendek változatlanul legfőbb ellenségüket látták, igyekezték újravértezni magukat egy valaha hatékony szövetségrendszerrel: ez ösztökéli őket az unió gondolatának támogatására is. A rendi privilégiumok, a hagyományos autonómiák rendszere továbbra is a székely kiváltságosok mentsvára maradt ama modernizáció ellenében, melyet ők változatlanul egy idegenek által behurcolt és rájuk erőszakolt nyűgnek tekintettek.

Ha már az 1791-es országgyűlés vitáinak forгатaga úgy hozta, hogy egymás közelébe kerüljön a román és a székely – politikai síkon bevetett – eredetmítosz, talán e helyütt érdemes idézni David Prodan elmefuttatását a közép-kelet-európai történeti érvelések létjogosultságáról: „A francia forradalmár, egy nemzeti tekintetben szabad, egyetemes szinten vezető szerepben tetszelgő ország polgáraként könnyebben hajlott arra, hogy megtagadja, illetve felcserélje saját múltját. De erre képtelen volt egy oly nép nemzeti-mozgalmi harcosa, mely nép megosztott, függő vagy alávetett állapotban volt, akinek a szabad nemzeti fejlődés csak vágyálmaiban létezett. Merthogy az a múlt, ami társadalmi haladásért hadakozó francia számára nyilvánvaló hátrányt jelent, a függőségben élő népek nemzeti előharcosa számára a felsőbbrendűség nyilvánvaló tárházát kínálhatja. [...] A helyzet itt visszajára fordul: a jelen a romlást, szolgaságot, megalázkodást jelenti, míg a múlt a nagyságot és a fényt. Hogyan mondhatna le a történelem fegyvertáráról e népek felvilágosult gondolkodója, amikor céljaihoz ez többet kínál, mint az új eszmék együttvéve.”¹¹

Az országgyűlés elhatározta a székely lófők és gyalogok adóktól és illetékektől való mentesítését, ezek visszahelyezését régi privilegiált állapotukba, meghatározván annak módozatát is, hogy a székely társadalom kebelében létező kiváltságos kategóriák (egyházas nemesek, armalisták, lófők és gyalogok) miképpen különíthetők el egymástól. Megfogalmazódott egy, a székely katonaság „alkotmányos alapokra” helyezését rendezni kívánó határozat is, és hogy elejét vegyék a katonák és a civilek lakhely szerinti „separatio”-jának, mely során a határőrségben szolgáló idegen tisztek arra törekedtek, hogy a „főnépek” birtokait „erőszakos cserélés címe alatt” kisajátítsák, javasolták a primorok katona székelyek közt fekvő birtokainak a sérthetlenségét.

A király viszont megtagadta e törvénycikkek megerősítését, a kérdés megoldására egy vegyes (katonai és polgári) bizottság létrehozását rendelte el a székely határőrség új, törvényes szervezetének kialakítására, az erdélyi rendeknek pedig 1792-ben azt válaszolta, hogy „valameddig az erdélyi szélybeli katonaság új systémájának kidolgozására rendelt mixta commissio a maga munkáját eleibe nem teszi, addig a székelyek állapotjában változást nem lehet tenni.”¹²

A székely sérelmi politizálás, illetve szövetség-keresés történetének egyik jellemző epizódját Udvarhelyszék 1792. augusztus 7-én tartott közgyűlésének jegyzőkönyve őrzi. Ekkor ugyanis, mivel a főkirálybírói szék gróf Bethlen János lemondása nyomán betöltetlen volt, az elnöki teendőket gróf Bánffy György gubernátor látta el. Az ő megnyitó beszédére a szék nevében az egyik vicekirálybíró, Dályai Kandó Mihály válaszolt. Utalt arra, hogy az előtte szóló jól ismeri úgy a székelység „Nemes eredetit, mint annak a terhes idők viszontagságai miatt lett meg romlását”. Tudja azt is, „... hogy ez, a maga földét fegyverrel, vérrel vette, azzal oltalmazta, és mint tulajdon örökét úgy bírja, de bizonyos arról is, hogy rész szerént ezen Nemzetnek maga nemes indulattya, és atyafihoz hajlot igaz Szeretete, rész szerént a viszontagságos üdők mord irigysége a Nemesset szinte nemtelenné, az erőstet erőtlenné, a szabadot teher

hordozóvá, azt kit mások félnek tisztelnek vala csak nem megvetetté, és a régen mástól adót vett népet adó fizetővé tette, ezeket pedig nem csak tudja, hanem érzékeny Kegyes Szívén viseli, és ezek[nek] lehető Törvényes Orvoslását Felséges Urunkal és a Nemes Országgal edgyütt fel találni törekedik, Boldog az a Nemzet Ki ily fejet Nyerhet.”¹³

Ugyanezen a gyűlésen látták el a szék rendjei utasításokkal az országgyűlésbe küldött követeiket, Pálfi Mózes és Kandó Mihály alkirálybírókat. Arra intették őket, az uralkodónak járó hűségesküt csak akkor tegyék le, „ha eő Felsége is sérelmeinket meg Orvosolya, és a Székely Nemzetet Össi Szabadságába vissza állítja.” Az elvárások: „Leg főbb ami Székely Nemes Nemzetünk[ne]k sok formájú változások által Törvényünk, Diploma és össi Szabadságunk ellen rész szerént a Törvénnel nem mindenképpen edgyező katonaság módgya, rész szerént a parasztokhoz illő adófizetésnek és minden egyéb alacson rendek lett huzattatása s el nyomatása, melynek meg orvoslása iránt Országunk más két Nemzetei is igazságunkot meg ismervén, egész Országunk Statussaival edgyütt egyes Szívvel, hathatós Articulusok projectaltatnak, melyet Fejenként hálaadó szívvel köszönünk...”. A továbbiakban, egyebek mellett, útmutatást kaptak arra is, hogy az unió kérdésében árnyalt álláspontot képviseljenek: „Jött értésünkre, hogy a Partiumbéli három kerületek és Zaránd vármegye is Magyar Országhoz reincorporatiojokot sürgetnék, de mind hogy azok békesség fel tételei által adattak Erdélyhez, azért vissza álásokon telyességgel ne consentialyanak, ellenben ha Magyar Országgal való Uniáltatásunkról kérdés lenne, azon dolognak folytatásáról teljességgel proseindáljanak.”¹⁴

A határkatonaság kérdése tehát 1792-ben ismét a kolozsvári országgyűlés asztalára került. A rendek azt szorgalmazták, hogy a király „a székely primipilus és pixidarius az adó alól ment legyen s a katonáskodása törvényes lábra állíttassék vissza.”¹⁵ Ez utóbbi tervezetet az új uralkodó, I. Ferenc nem volt hajlandó szentesíteni, jóllehet később, 1794-ben kelt leiratában „kegyesen megismérte,

hogy a székelyek katonáskodásának systemája nem lévén törvényes, mást, törvényesebbet kell helyébe készíteni.”¹⁶

A hajdani privilegizált állapot visszaállítását célzó székely rendi követelések az 1794-95-ös országgyűlés során is visszatértek. Ezúttal a követek kezében volt a határőr-kérdés alkotmányos rendezésére létrehozott vegyes bizottság jelentése. A bizottság által kidolgozott tervezet az országgyűlés által kinevezett „systematica deputatio” asztalára került, miután ez jóváhagyta, illetve mielőtt „az országgyűlés elé megvizsgálás végett beadatnék”, a „székely nemzet” elé terjesztették, széles körben ismertetve és véleményezését kérve (Udvarhelyszéken például „A’ Nemes Székely Nemzet törvényes állapotjáról kidolgozott Planum”-ból valamennyi járás külön munkapéldányt kapott).¹⁷ E tervezet ürügyén készült el a „székely nemzet” felirata, melyben – mint már oly sokszor a Habsburg uralom beállta óta – ismét követelték a „nemzet” régi jogaiba és szabadságaiba való visszahelyezését.

A felirat a székelyek adómentességének igényén alapszik, ami egyaránt kell vonatkozzon a katonákra és a széki közigazgatás közvetlen kötelékébe tartozó civilekre. Felsorolják a székelyek adómentességét alátámasztó kiváltságokat, hivatkozva a különféle diplomákra, történetírók műveiben található passzusokra, törvényekre, Mátyás király korától a Leopoldinumig, mely utóbbi „a székelységnek ezen szabadságát nem annyira visszaadta, mintsem annak az előbbeni időben való törvényes letételét megismérte, midőn a maga szentséges adománylevelének a 14-ik pontjában a székelyeket minden adózástól mentnek lenni nyilatkozta.” E diploma kibocsátását követően – vélik a folyamodvány megfogalmazói – minden székelyek által fizetett adó önkéntes volt, tehát csupán „barátságos és atyafiságos szeretetből” folyósítva a „más két nemzet felsegállítására, nem valami törvényes és diplomai erőnek köteleességéből”, és természetesen „oly hathatós protestatio mellett, nehogy az örökös köteleességgé váljék.”

A felirat második részében a katonai szolgálatról van szó, bírálják a Mária Terézia korában bevezetett új határvédelmi-rend-

szert, és kéri annak az alkotmányos alapon történő katonáskodásnak a visszaállítását, mely összhangban van a „nemzet” kiváltságaival és szokásrendjével.¹⁸

A csíkszeredai, 1-es számú gyalogezred tisztjeinek durva közbelépése, akik bebörtönözték, sőt megkínózták a tervezet végrehajtását támogató mozgalomban résztvevő katonákat, arra készítette Csíkszék elöljáróit, hogy a guberniumhoz forduljanak. Az utóbbi viszont szigorúan megdorgálta a csíki polgári hatóságot, amiért „katonai jurisdictiot illető dolgokba” avatkozott, s figyelmeztette arra, „hogy az egész hazához és tulajdon nemzetjekhez való kötelességeket jobb és illendőbb úton teljesítsék [...] és magokat ide hátrább az efféle megfontolatlan cselekedetektől szorgalmasan óvják.”¹⁹

E kor hangulatát, a székely rendek konok, de árnyalódó defenzív állásfoglalását érdekesen tükrözi egy, Udvarhelyszék 1795-ös évi marchalis széki jegyzőkönyvéhez csatolt irat. Piszkozat példányról van szó: első fogalmazás, sok betoldással és javítással, címzett, aláírók és keltezés nélkül. Szövege mindenekelőtt azzal kelti fel figyelmünket, hogy a II. József korabeli székely iratokban már jelentkező tudati kettősséget – a székely rendi nacionalizmus és magyar nemzeti identitás egyidejű jelenlétét – az eddigiéknél világosabb megfogalmazásban tárja elénk. Íme a szöveg, teljes terjedelmében:

„Édes Magyar született nyelvünk mostani vissza hozásával igen számos idegen nemzetbeliek, jószágtalanok, nemtelenek, Magyar nyelvünkön nem értők, kik törvényünk ellen Hazánk szolgálatjára fel vétettek vala, abból ki esvén, ezen irigységből s bosszúból N[eme]ls Magyar Országón három földmérő Manipulansok, a mint hallatik, az parasztságot s oláhságot arra kezdték csábítani, hogy az jobbágyságon kívül lévő Ma[gyar] uraság és szabad rend[dek] ellen feltámadnának, azokat öldöklenék, hogy azok[nak] elpusztításával, vérrel vett és eddig meg is tartott örökségeinket ők bírassák, de minek előtte ezen irigy dühösködő, édes Nemzetünk

szolgálatyából ki szorult ingerlők magok eltökéllett céljokat meg indíthatták volna, az patenseket [?] ki terjesztették volna, el fogattattak, akasztófára fel akasztattak, és ezáltal el intézett szándékok füstbe ment.

Ezen hírnek el terjedése újabban, a mint tudósítottunk, fel mozdította csak mostan nem régiben Magyar Nemzetünk ellen dühösködő paraszt oláh Nemzetet, kik ámbár semmi mozdítást mostanság nem tettek, de az katonaságnak nem léte mián és hogy [?] a Szomszédos Vármegyékben a Katonáknak valókat fogdosni kezdték, meg esketik, hogy még el nem alutt dühöskedések magát ki üsse efelett. A Havasalföldiből, Molduvából ki jövő oláhság, kik ide való oláhsághoz adták magokat felettébb hol tolvajságot visznek végben, mind szüntelen hallatik, hol itt, hol másutt a sok lopások, puszt[ít]ások, házak fel verése, melynek ha el ím mostan eleibe nem állunk félő, ha nagyobbra is terjed az által is, hogy az Borgó Besztercztze és Sajó vidéki katonák szüntelen szöknek az armadáról, ezen erdős helységű székünkön búkálva utaznak keresztül. Haza is nem mehetnek, félvén a büntetéstől, és erdőkön ülvén fosztani, lopni kell, és ha eleve magunkra nem vigyázunk, meg eshetik, hogy egyszer csak azt haljuk, hogy itt is egy sereg, ott más sereg vagyon, és aztán félelmesebb, veszedelmesebb is azoknak elszalasztásához nyúlni.

Míg azért minden tekintetre nézve valamelyj történet ki ütné magát, látván, hogy katonaság által magunkon nem segíthetünk, de az Vármegye Strásái is (Nemes Székelyj rend atyánkfiái olyatén kérésekre, hogy minden a béli szolgálatot, valamelyeket Vármegye strásái hordoztak, örömmel fognak hordozni a mint az protocolaltatott is) meg állítottak, már három holnaptól fogva fizetést vésznek, azért el mondhatatlan szükségesnek tanálttok, hogy járatonként minden nemes Atyánkfiái, Armalista, primipillus, pixidariusi nemesi rendek készen lészenek fel fegyverkezve, hogy míg ezen nyári napok el telnek és az ország Gyűlése is le folyj, magát elő adható történetekbe itten a Székünkbe fel álhassunk, a tolvajokat, rossz embereket ki irtsuk, magunkot azoktól oltalmaz-

hassuk, s mint hogy a Székelyj Nemes Nemzet privilégiuma vissza állítása is éppen mostan munkáltatik, ez által cselekedettel is mutassuk meg, hogy mi Székelek mind Hazánknak igaz Hívei; mind pedig dítsőséges emlékezetű eleinknek nem mostoha, hanem édes maradéki vagyunk. Ha pediglen a Székely atyafiak, melyjet teljességgel nem reméllünk, az illetén hazánk oltalmát felvállalni nem akarnák, k[é]nt]elenek leszünk a Vármegye strásait sokkal nagyobb számmal meg szaporítani.

Ezekért rendeltettek Homoródi és SzMártoni processusokba.

Patakfalviba

Bögözibe

Keresztúriba

Bözödibe

Etédibe

Parajdiba

Fartzádiba

Bardocz Székibe

Kik is 3-a Junii ki menvén, az leg elsőbben az éjjeli nappali strásállást az adandó instructio szerint állítsák fel, azután az Falunként Armalista, primipilus és pixidariusi Rendet, jobb és értelmesebb embereket, gyűjtsék össze a kik önként ígérnek magokat (ha szükség lészen illjetén tolvaj vagy más gonosztevő ellen itten a Székbe fel állani), azokat rendre írják fel, azokat is a kik magokat nem resolválják, hogy mind két résznek Regestruma valamint az Hora világban is fel íratott, és az archívumba bé tétetett; mertis hasonló móddal mind késségeket ajánlóknak; mind p[edi]g az közönséges csendesség meg tartására czélzó munkálkodásból magokat ki vonóknak Nevek íratassék fel, hogy az késő maradék is láthassa meg, mitsoda atyáktól vették eredeteket. Ezeket aképpen fel írván 8-od Nap alatt, minden processusra ki rendelt Atyánkfiak külgyék V[ice] tiszt Uramék kezibe, hogy ökelmek öszve íratván az Arcívumba collocáltassék.”
[kiemelések tőlem: HGM]²⁰

„Édes Magyar született nyelvünk”-re, mint közösség-összetartó kapcsolatra való hivatkozás, a „Magyar Nemzetünk ellen dühösködő paraszt oláh Nemzet” fogalmi (egymással szembeállítva!), a „Hora világ” fenyegető emlékének idézése, tekintetbe véve a József kori előzményeket, mind azt bizonyítják, hogy az 1790-es években *a nemzet nyelvi-kulturális alapon történő definiálása* – a székely előjárók köreiből – már túljutott a sejtelmes utalásokon. Ez nem azt jelenti, hogy a rendi natio kategóriája feledésbe merült. A két nemzetfogalom egyidejű, egymásra épülő létezése tükröződik a következő passzusban: „mi Székelek mind Hazánknak igaz Hívei; mind pedig ditsőséges emlékezetű eleinknek nem mostoha, hanem édes maradéki vagyunk.”

A magyar nyelv fokozódó megbecsülésére utal az 1796. március 7-én kelt udvarhelyszéki közgyűlési jegyzőkönyv egyik bejegyzése is: „Az közelebb el múlt Országgyűléséről haza jött Deputatus Török Ferentz V[ice] Király Bíró és Ferentzi György Fő Notar[us] Atyánkfiai, magokkal el hozván Gyarmati Sámueltól készített Magyar Grammaticát, melly a Nemzet nyelv ki pallérozására és más idegenek[ne]k a Magyar nyelv tanulására hasznos és azt a N[eme]s Marchalis Szék[ne]k ajánlják. Melyre végeztetett: Hogy örök emlékezetnek okáért, a Ns. Szék Archivumáb[a] tétetvén, tartassék meg.”²¹

A II. József halálát követő évek országgyűlései – Magyarországon és Erdélyben egyaránt – úgy vonultak be a történelembe, mint a felvilágosult abszolutizmus által megsértett feudális kiváltságok visszaállítását célzó fórumok. Azt is fel kell vizsgálni, hogy a székelyeken kívül Erdély területén ekkor több csoportot is találunk, melyek valaha létező, de időközben elavult előjogaikat próbálták, az alkalmasnak látszó pillanat kihasználásával visszaszerezni. Így például az első József-korszak utáni diétán tárgyalásra került a dévai és alvinci bolgárok panasza, akik 1700-ban I. Lipóttól kapott szabadságlevelük tiszteletben tartását kérték; az alvinci habánok folyamodványa a Bethlen Gábortól és I. Rákóczi Györgytől nyert privilégiumaikat kérte számon; a nagyenyedi városlakók

tiltakozása II. Rákóczi György és Apafi Mihály kiváltságleveleire hivatkozott.²² De igen érdekes analógiákat fedezhetünk fel a székelyek József utáni restaurációs igyekezete, illetve a régi Magyarország más kiváltságos csoportjainak egykorú kollektív magatartásformái között.

A *bihari hajdúk* mind a budai és a pozsonyi, mind pedig a kolozsvári országgyűléseken feltárták sérelmeiket. A nagyszalontaiak kérelemlevele szerint az országgyűlés célja a törvényes állapot teljes helyreállítása kell legyen, „ha pedig csak némely részben állítatik vissza a szabadság, úgy nem nyerhet nemes hazánk sebe egész orvoslást.”²³ Ezzel a szöveggel, vagy hozzá igencsak hasonlóval mintha már találkoztunk volna... Az udvarhelyi társaikhoz segítségért forduló háromszéki székelyek írták 1763-ban: „... mi egyik tagja lévén N[agysá]gtoknak és K[e]g[yelme]teknek, midőn az idegenektől megsebbzett szabadságunkat magunktól meg nem gyógyíthatjuk, [...] Kgtek, sőt az egész corpus natio szabadságának is el kell veszni, mert a tagban esett seb magát addig szokta rontani, míg az egész corpust el nem rontja...”²⁴

Akárcsak korábban a székely kérelmezők, a szalontaiak is részletesen mutatják be kiváltságaik történetét, jóllehet ez utóbbi áttekintés – érthető okokból – sokkal tárgyyszerűbb, mint a székely beadványok szövege: az utóbbiak a „scythiai nemes prerogatívák” felemlegetésével, netán a hunok honfoglalásával szoktak kezdődni, ezzel szemben a szalontai hajdúk Bocskai István 1600. március 16-án kelt szabadságlevelével indítják érvelésüket.²⁵

A budai országgyűlés 1790. július 8-án napirendre tűzte a hajdú-kérdést, a rendek pedig pozitívan viszonyultak a kérelmek teljesítéséhez, sőt annak lehetősége is felmerült, hogy a hajdú-szabadságok bekerüljenek az új királlyal kötendő hitlevélbe.

1791. július 15-én a hajdú-kérdés már a kolozsvári országgyűlés napirendjén szerepelt. Ennek oka, hogy a híres Bocskai-kiváltságlevelél, mely a „Könyörgő Helységeket a' Hazának fegyverrel tett hívséges szolgálattokért Hajdúi Szabadsággal meg-ajándékozta, mellyben hogy állandóan megtartassék az Appr. Constitutiones

3-dik Része 86-dik Titulusának I-ső Articulusában Törvény iratott.” Következésképpen a szalontaiak követelése „nem csak Fejedelmek adományain, hanem Törvényben iratott Végzésen épülvén”, mi több, „az Erdélyi Törvényen fundáltatván”, jogos és teljesítendő.²⁶

Akárcsak a székelyek esetében, az 1790-91-es országgyűlések nyitva hagyták a hajdú szabadságok kérdését, így a hajdúk még az 1840-es diétán is privilégiumaik visszaszerzésén fáradoztak. A rendek ezúttal is jogosnak ítélték, hogy „a hajdúk atyáik vérével szerzett s maradékok által későbbi minden nemesi fölkelések alkalmával is kötelességüknek hű teljesítésével megérdemelt nemesi kiváltságaikban megtartassanak”, amiért kezdeményezték az 1824. november 30-án kelt, 29.538. számú, a hajdúk adózásáról rendelkező „intézkvény” visszavonását.²⁷ Az egykor hadakozás árán szerzett kiváltságok továbbörökléséről folytatott vita egészen 1848-ig húzódott.²⁸

A jászkun-kerület az ún. Redemptio révén visszanyerte autonómiáját.²⁹ Ezt követően a területén specifikus önkormányzati rendszer jött létre, mely a központi hatalom reform-törekvései dacára 1876-ig fennállt. (Azt se feledjük: itt Bécs általános megítélése – éppen a Redemptio nyomán – nem volt annyira egyöntetűen negatív, mint például a kiváltságait folyamatosan elvesztő Székelyföldön.) A reformkor magyar országgyűlésein jelentkező modernizációs kezdeményezések is mindegyre szembetalálták magukat a túlhaladott, ám makacsul őrzött közigazgatási és társadalmi struktúra visszásságaival, melynek vigyázói az előjogaikhoz hasonló konoksággal ragaszkodó székelyeket juttatják eszünkbe. A jelenség egyik kutatója, Bagi Gábor ekképpen vázolta a kor hangulatát: „A jászkunok döntő többsége – társadalmi helyzetétől függetlenül – csak a Kerületek privilegizált státusának fenntartásával tudta elképzelni a jövőt. Az úrbérinél kedvezőbb viszonyok hosszabb távon a privilegialis elvek feltétlen és következetes védelmét eredményezték, annak erényeivel és – szükséges rosszként értelmezett – hibáival együtt. E partikuláris szemléletmód kulturális és mű-

veltségi tényezőkkel is magyarázható tartós továbbélését mutatja, hogy a forradalomig a helyi társadalmi ellentétek mindig és kizárólagosan a privilégiumok értelmezése körüli vitákban robbantak ki, s azok módosítása tudtunkkal soha nem vetődött fel.”³⁰

A Jászkun Statutum szerkesztésekor egy sor, a szokásjog szintjén már régóta létező szabályt foglaltak törvénybe. A XVIII. század végén megfogalmazott Statutum lényege a redemptusok jogainak védelme az irredemptusokkal szemben, vagyis a kerület azon lakói ellenében, akik – jóllehet sokan jászkun eredetűek voltak – nem fizették ki a privilégiumok visszaváltásának díját, következésképpen kizárták magukat a kedvezmények rendszeréből. Ez az idejétmúlt kiváltságrendszer, mely a XIX. század közepére a vidék normális gazdasági-társadalmi fejlődésének komoly akadályává vált, képezte az erőteljes regionális tudatként jelentkező, egészen a XX. századig ható jászkun identitás alapját.³¹

Valamennyi kiváltságos csoport, mely jelentős decentralizáló engedményekre tudta bírni a József-korszak utáni birodalom közigazgatási irányítását, erőteljes helyi közösségi fórumokkal rendelkezett. E fórumok ott álltak biztosítékként az összes tiltakozó felirat és folyamodvány mögött, hatalmukban állt az országgyűlési követek jelölése és megválasztása, szigorú utasításokkal való ellátása, mely utasítások végrehajtását következetesen ellenőrizték. A nemesség számára ez a fórum a vármegye volt, a jászkunoknál a kerület, a székelyeknél pedig a *szék*.

A *székely székek* intézményrendszerét 1790 tavaszán állították vissza, abban a szervezeti formában és területi felosztásban, ahogyan József császár reformjai találták. A tisztségviselők megválasztása újból a széki közgyűlés hatáskörébe került, a jelölés felekezeti alapon történt, a megválasztott személy hivatalában való megerősítése pedig a guberniumra tartozott. Az 1784 után létrehozott széki tisztségeket megszüntették (még a levéltáros hivatalát is, jóllehet ez nem csorbította a széki önrendelkezés elveit, a modern közigazgatásnak viszont fontos feltétele lett volna a jegyzői és levéltárosi teendők következetes különválasztása); a széki hivatal-

nokok együtt alkották a Tiszti Széket, vagy másképpen a szék Tisztségét. A Folytonos tábla még egy ideig működött (Maroszevényen például az 1790-es esztendő végéig), hogy ezt követően visszaálljanak az 1764 előtti törvényszékek, a restauráció tehát a József-féle reformokat megelőző időkig visszanyúlt.³²

Udvarhelyszék XIX. század eleji hivatalnoki apparátusát („Tisztségét”), illetve a széki intézmény működését Szigethi Gyula Mihály írta le 1831-ben megjelent munkájában: „A’ nemes szék törvény folytatása megyen; egy fő tisztt, vagy adminisztrátor, ki most ábrahámfalvi Ugron János; a’ három vitze király-bírák, kik most Mihály János, prées és dirigens király-bíró, Matskási Lajos és Sebesi István; egy fő notárius, ki most Ferentzi István, egy vitze notárius, ki most M. ‘Sákodi Horváth István, 12 adessorok, kiknek mellette supernumerariusok is vagynak; két regius perceptorok, kik most Ugron Gáspár és Szombatfalvi István; egy protokollista; egy archivaríus [1804-ben újrálétesített hivatal – HGM], egy út Inspector; és 9 dülő commissáriusok által. – A’ leg alsó forum a’ dülöké, kik a’ magok processusokban ellátták a’ veszekedők, verekedők, káromkodók, pipázók, feslett életűek, innep napon tántzolók ügyeiket, ‘s azokat 12 forintig megbüntetik, mely summának két harmad részét a’ fő tisztnak ‘s az 3 vitze király bírának bé-adják, egy harmad részét magok fizetésekbe megtartják, e’ mellett a’ márkális székekre, a’ fő tisz költségére fel-segállására; tojást, vaját, majorságot, halat, vad-madarakat, őzet gyűjtenek, a királyi rendelkezéseket publikálják; a’ nehezebb ügyeket a’ király-bírák és tisztség eleibe viszik. – A’ vitze király-bírák a’ királyi rendelkezések által vételére, ‘s közönségessé tételére, úgy az instantziák bészédésére, ‘s azokra teendő resoluzzióra, minden héten kétszer vagy magok házoknál, vagy a’ pretoriális háznál kedden, ‘s szombaton ülést tartanak; a’ közönséges filiális gyűlés kedden, szeredán tartatik, minden héten egy dirigens király bíró, vagy annak személjese elölülése alatt, sokszor a’ több király-bírák ‘s assessorok jelenlétében, hol a’ verekedésből eredett, jószágbeli jussokon fundált; ‘s adósságokon indúlt ügyek láttatnak-el; az honnan azok appellatióban általmen-

nek a' generális székekre, végre pedig a' márkális székek után tartatni szokott derék székekre; melyről appellatio úttján mennek vagy a' királyi táblára, vagy a' királyi fő Igazgató Tanács eleibe. – Márkális szék esztendőben négyszer esik, mindenikre a' fő tiszt asztali költsége felsegállítására, egy közönséges ebéd traktára, száz ezüst forint applacidáltatik a' királyi kamarától; a' márkális székeken királyi vagy guberniális parantsolatok; nemesítés publikáziója, tiszték választása; assessorok bé-esketése, 's a' köz jó elő-mozdítására gondolt projektumok, úgy a' közönséges rossznak vagy terűhnek elhárítására való gondolatok folljtatnak néha új rendelések-is tételnek. – A' székbeli tisztség organizációjához tartozik a' városban lakó nemesi részen lévőeknek apróbb ügyvit el-látó tizedes, ki majd minden dolgokat a' király-bírákkal és a' székbeli tisztséggel közölni köteles, s' onnan veszen valaminek eligazítására hatalmat. Ez a' tizedes most Fodor Jakab, a' reformátusok részéről való, kinek választása 's bé-esketése a' király-bírák által esik; confirmáziója pedig az udvartól van.”³³

Hogy a „kalapos király” korát jellemző, életvitelben követendő példaként állított puritanizmus (eltekintve itt a szó hitbéli háttértől) gyorsan a feledés homályába merült, azt bizonyítja egy 1833. augusztus 1-jén, Udvarhelyszéken történt közéleti esemény: Tinkovai Macskási Lajos beiktatása a szék „fő Király bírói helytartói” tisztségébe. Az augusztus 13-i *Erdélyi Híradó* hasábjain megjelent tudósítás részletei élénk színekben pergetik le azt a napot, mely pompázó külsőségeiben a XVIII. századi Danielek udvarhelyszéki kiskirályságának barokk ünnepeit is felülmúlta: „Már a nap felderültével székünk tisztviselői, nemessei, s lovagjai vetélkedő serénységgel siettek különböző álláspontokon öszveseregleni, s minél számosabb ösvecsopotorsulásokkal ez óhajtott örömnappal derült fényét felyebbre emelni, mely gyülekezetnek egy része Al-Király bíró Sebesi István úr vezérlete alatt Sz. Keresztúron, a M[é]l[tóság]os Helytartó úr fényes udvari lakóházánál megjelenvén s a [...] Mlgs fő Király bírói Helytartó úrnak elindulásával díszes renddel kezdette tizenhét szekerekből s számos lovagokból álló

kísérését egészen az Agyagfalvi határon óhajtva várakozott más seregig, a hol királyi Tárnok Ugron Gáspár úr lelkes szónokságával őszinte nemzeti keblű érzetek fejtegetésével szerencsételte Mlgos Helytartó úrnak a fiú székéből az anya székbe való belépését...”. Miután az üdvözölt helytartó illendően válaszolt, a menet tovább indult, Bögöz községen át. Bögöz után, a „Bonta nevű helyen viszont várakozásba volt Sz. Udvarhely városi polgárság, s igen feles számú lovagok sereg s nemes székünk zászlójának előhozatalával mind a kísérő sereg sokasága, mind a kísérés rendszerének fénye annyira nevedett, hogy midőn Székely Udvarhely városába győzelmi kapuval, zöld ágak sorai között a mosarak számos durrogásaival, a polgárság egy részének katonai rendszerrel való lövöldözésével és musikák hangjával elfogadtatott, méltán megvallhatjuk, hogy ily öröm innepélyes szertartást mostanig Udvarhely városa nem láthatott”. Felolvasták a kinevezésről szóló „felsőbb rendelést”, az új főtiszt elfoglalta „előülői székét”, majd „jeles és ékes beszédével a felséges Fejedelem, a haza és nemzet hasznára célzó intézetek tökéletesítésére s a törvények védelme aránti köz bizodalmi munkásságok fogyhatatlan igyekezetére felszólította a tiszt kart...”. Beszédét „harsogó éljen öröm kiáltás” követte, aztán „válogatott kitételű szónoksággal” mondott köszöntők következtek Cserei Elek alkirálybíró és Szombatfalvi József aljegyző részéről. Újabb köszöntők után a rendezvényt „gazdag ebéd fejezte be”, miközben „a mosarak durrogása közt több poharak ürítették ki”.³⁴ Mindezekhez annyit fűzzünk még hozzá, hogy nem választott királybíró hivatalba helyezéséről van szó, hanem csupán kinevezett „helytartóéról”, ami eleve magában hordozza az ideiglenesség állapotát.

Hasonló hangulatban történt Sepsiszentgyörgyön Petrichevich Horváth Albert beiktatása a Háromszék főkirálybírói tisztébe 1839. november 27-én: „Mikó Imre gróf [...] lelkes beszédével az egybesereglett úri vendégeket többszöri élénk öröm kitörésére buzdította – miután erre a' közkedvességet nyert főtiszt hason érzetű beszéddel felelt, csak hamar örömtapsok között felemeltetett; a' királyi

biztos pedig zene karral ünnepélyesen haza kísértetett; a' nemzeti gyűlés azonban gyrás ülésre alakult, a fényes ebédet, mely alatt a' község számára egy nyilván megsütött ökör és egy negyvenes hordó bor vala éledetül kitéve, fényes kivilágítás, estéli 9 órakor pedig díszes táncvigalom követte.”³⁵Nem adta ennél alább Csíkszék sem kászonimpérfalvi Balázs József beiktatása alkalmával: már az első ülésnapon „a' tisztelt érdemes hazafiak megjelenése az egész gyűlés szünni nem akaró éljeneztetése valamint a taraczkok durrogása közt történt.” Másnap, a beiktatás és a hivatalos ünnepek végeztével „a' szék házában nagy és fényes ebéd volt, hol tartományi kancellár ő m[é]l[tósá]ga a' fels. Császáért és egész fels. Császári házért, hódolati hív érzést támaztó pohár köszöntött, mit taraczkok között minden jelenlévők harsodó 'éljene' kísért. Ezt követék a' több pohár köszöntések [...]. Estve a' város különösen a' székes egyház fényesen ki valának világitva, és igen díszes sőt pompás tánczos mulatság volt...”³⁶

Az efféle jeles alkalmakhoz kötött tömeges dáridó azonban nem csak a székely székekben éledt fel a József utáni időkben. Szintén az *Erdélyi Híradó* tudósít arról a zilahi ünnepegről, melyet gróf Degenfeld Schönburg Ottó Közép-Szolnok vármegye főispáni tisztebe történt beiktatása kapcsán rendeztek: „Az ülés oszoltakor – talán a főispáni hivatalal egyidős nemzeti szokás szerint, az ezereknit tolongó nép özönárja felett, úszott bé, temérdek gerenda nyárson, egy felvirágzott szarvú egészen sült ökör, cziprán öltözött mészárosoktól vezetve, tele bilikonok szerte köszöngetései között: 'éljen a Főispán, éljen a vármegye', lármás török muzsika, ágyú durrogástól s zajongó nép sibongástól kísértve a megyeház elébe, magas állásra emelt két negyvenes közelébe. Az ökör hirtelen szerte szagatása, daraboltatása s ragadoztatása durvább időkor vad-kitörésű nép-innepeire emlékeztete. A kicsapolt hordók sok furcsa látványok – s kitörő rongálások mutatóivá lőnek. Mind a kettő pedig s az egész menetel Valter Scotti toll alatt érdeklés jelenetté remekülne.”³⁷ De mintha versenyeztek volna egymással a törvényhatóságok a főtiszti beiktatások díszesebbé tételében...

Legalábbis Torda vármegye 1843. október 13-án, amikor, midőn gróf Thoroczkai Miklós foglalta el a főispáni széket – ha ugyan a zilahi Walter Scott-i hangulattól eltérő módon is, inkább a megkésztett „nájmódi” kifinomultabb modorában – nem kívánt alulmaradni főúri pompa tekintetében: itt is a beiktató biztosok érkezését ágyútűz és muzsika jelezte. „Estve a főispán ő m[é]l[tóság]a tiszteletére épült színházban [...] Pály Elek itt lévő színész társasága által előadatott Mátyás király választása. Játék előtt az egész társaság díszöltözetben megjelenvén, Feleky elszavalá Vörösmarty szózatát...”. Másnap: „Elvégződven a’ béigtatás, kezdődött a’ nagy ebéd. Mindenféle sorsúaknak volt asztal terítve.” És kezdetét veszi a barokk ünnepség: „Az udvaron magas kőrakás közepében elrejtett hordóból bor forrás buzgott és egy pléhcsőn kádba vezetve szökőkutat ábrázolt, körülötte fenyők zöldeltek. A’ forrás csövet egy magasra rajzolt ’s papirosból kivágott agg remete mutatta jobb kezéből kinyúló vesszővel mint élet forrását, ’s valójában meg is felelt az ábrázolatnak, mert a’ kik közel juthattak hozzá járai úgy nevezett hólyagosokkal vidor életet kaptak, ’s ha mértéktelenkedtek, lábaikról lerogytak. Estve az egész udvart fényözön ömlötte-körül [...]. Az apró fenyők közepén öt nagyobb szál fenyő terjeszté-szét magasba nyúló ágait, koronájokat egy egy lámpa tevé, a középső, mely a’ többinél magasabb volt, nemzeti színnel világított. Mind ez a’ városháza udvarán volt látható. Kívül, ti. a piac felől a’ ház kapuja felett mécsesektől csillogó ív tetején látható volt szép ragyogásban a gr. Thoroczkay család címere ’s olvashatók ezen szavak: „A’ köz óhajtás Férfiának”. [...] Ennyi népség, ennyi bámulatatos tárgy között, kitűnő volt a’ tűzijáték [...], az sokszor nevettegett, sokszor bámultatott, ’s néha irtóztatott is. A’ napot bévégezte két tánczvigalom egyszerre, mit az érdemes főispán adott ti. egy a’ hajdoni tánczteremben, más a’ most épült színházban reggelig.”³⁸

Az ünneplésre természetesen a helyhatóságok főtisztviselőinek hivatalba-lépésén túl egyéb alkalmat is megragadtak: Sepsiszentgyörgyön 1839. augusztus 20-án, az új városi tanácsház avatásakor

„ágyúk dörgései között poharak ürítették; estve pedig székely nemzeti elevenéssel” folyt a vigasság az új tanácsház „tágas termében”.³⁹ És persze, akárcsak az előző században, egyéb híján jó okot adtak a mulatásra a rendes „gyrás” ülések, amikor is a „gazdag ebéd trakta” mintegy kötelező momentuma volt az összejövetelnek. Így történt ez Marosvásárhelyen is, 1839. december 2-án: „A’ m[é]l[tósá]g[os] főkirálybjró úr gazdagon ellátott, ‘s a’ közegyetértést önként kísérő vidámsággal fűszerezett asztalainál, a’ minden rendű és rangú vendégek tömege harsán éljenekkel kísérte a’ felséges fejedelmünk hosszas, dicső uralkodására köszöntött poharakat.”⁴⁰ Az „ebéd traktához” egyebek mellett elengedhetetlenül szükséges vadhús beszerzése, mint korábban már láthatuk, a járások dullóinak feladata volt. 1846. január 10-én Csíkszékben Balázs Lajos dulló intézkedett: „Jövő hétfőhöz egy hétre marchalis szék léssen, ‘s az előtt ivánosi bíró küldjön egy néhány pár császármadarat a’ fenn írt szükségre hozzám.” Majd ugyanó egy hónap múltán: „A’ következő marchalis szék számára, mely jövő hétfőn léssen, ivánosi bíró vadásztass, és vasárnap délre múlhatatlanul küldj őzet hozzám, hogy én is küldhessem bé a’ méltóságos főkirálybíró úrhoz, melyben fogyatkozás ne legyen.”⁴¹

Kissé távolabb tekintve, a székely közigazgatással analóg módon szervezett Jászkun kerületben, hasonló szokásokkal találkozunk: a kerületi gyűléseket kísérő ebédek elmaradhatatlan tartozéka volt a kávé, a vadhús, illetve az ingyenc fogásnak számító teknősbéka; a különleges fűszereket, helyben nem termelt zöldségeket (pl. zellert) Pesten vásárolták.⁴²

A helyi közélet eseményeit – jelesen a törvényhatóságok főtisztviselőinek beiktatását – követő látványos és költséges mulatságok, úgy véljük, a lokális autonómiák feltámadását, megnövekedett erejét voltak hivatottak jelképezni és nyomatékosítani. Üzenetük szólt a báméskodó és koncért tolongó népnek, de talán még hangsúlyosabban a központi hatalom képviselőinek. A külsőségek József előtti időket idéző kor isméi is arra utalnak: bár a pohárköszöntők (akárcsak egykor) sűrűn éltetik az uralkodót, a hajdani

vármegye, a hajdani szék, az igazi szándék a helyi kiskirályok apró birodalmainak felélesztése.

Az udvar központosító törekvéseivel szembeni ellenállás valamennyi székely széket jellemezte, ám külön éle volt ennek a dacnak Udvarhelyszéken, melynek vezetői továbbra is az egész „nemzet” nevében léptek fel a vélt vagy valós jogtiprások megtorlásáért.

Egy 1806. január 22-én kelt, a guberniumhoz címzett feliratukban Udvarhelyszék tisztségviselői kijelentették: „Elkerülhetetlen szüksége lévén N[eme]s Székünk[nek] Archívumát nagyítani s Praetoriális Házának némely részét újjítani, a’ tűz ellen bátorságra tenni fel vétettük vala Ns. Székünk Geometrájával az erre meg kívánható költséget, felis küldvén ezt az F[elséges] K[irályi] Kormányozó Tanátshoz; [...] az építkezést megkezdték, két szoba el is készült...”. Az említett „geometra” – egyben az építési munkálatok irányítója – nem más, mint Ugrai László neves erdélyi építész, akit viszont a gubernium 1806. szeptember 22-én kelt 7211. számú rendeletével áthelyeztek Marosvásárhelyre. Az udvarhelyi rendek nem késlekednek kifejezni felháborodásukat:

„1. Az ide való Archívum (mely nem csak ezen Széké, hanem az egész Székely nemzeté), s más ahoz tartozó épületek építésére éppen most applacidáltattak 4000 egy néhány száz forintok, ezen építésnek az planumát az ide való Geometra készítette, ki már hozzá is kezdett az építéshez, ehez mást nem ért, s ha innen el vétetik egészszzen meg kell állani az építésnek.

[...]

7. Udvarhely az Nemes Székely Nemzetnek Metropolisza az Országba lévő több Nagy Circulusokkal egyenlő rangú, inkább illik tehát, hogy innen szolgáljon Maros Székre az Geometra, mint sem onnan ide, s nemis képzelhettyük, mivel érdemlene több tekintetet N[eme]s Maros Szék, mint Udvarhely Szék, a hol se katonák meg állított Marschutájai, se nevezetes commerialis út nincsen.”⁴³

Az „*anyaszék*” és „*anyaváros*” mítosza, mely a korban kreált allegorikus műnevek révén is kifejezésre jut (mint a Székely-udvarhelyt jelölő „Aulopolis”⁴⁴ vagy „Areopolis”⁴⁵), olykor Udvar-

helyszék határain kívül eső vidékekről is táplálkozott. 1815. december 21-én, a történelmi tárgyú vizsgálódásai és forrásközlései révén is ismert Kilyéni Székely Mihály táblai ítélőmester a következő magyarázat kíséretében küldte el Udvarhelyszék törvényhatóságának Apafi Mihály egyik levelét:

„Tekintetes Gyrás Szék!

Fejedelem Apafi Mihálynak a Nemes Udvarhely Széki Tekintetes Rendekhez 1665 esztendőben írt azon Levelét, mely szerint kéri és ajánlja Gyulai Ferentznek fő Király Bíróságra választását, eredeti valóságában azon okkal küldöm; mivel ez, Nemes Nemzetem Szabad Választásabéli Törvényeinek edj igen jeles bizonyító Levele; következő a Nemes Anyaszék Leveles Tárjában tartandó Levél; [...] Tisztelettel kérem egy úttal a Tekintetes Gyrás Széket, hogy ‘a mi mai Leveles Tárjának rendben szedése után Nemes Nemzetünk Constitutioiból meg találtatott, annak magam költségén kiíratását és Nótáriusi kiadással ‘s a Tekintetes Szék petsétével hitelesítsék meghatározni méltóztassék, hogy azon munkát melyel Nemzetem igaz Törvényének közönségessé tételén törekedtem, ez által is elő segíthessem.”

Udvarhelyszék rendjei nem késlekedtek válaszukkal: 1816. március 20-án keltezett levelükben hálásan köszönik a „Méltóságos Camerarius és Itélő-Mester Úr [...] nem tsak anya Székünk Leveles Tárját illető és a Székely Nemzet törvényes Szabad Jussát bizonyító egy el tévejedett Levelének vissza szerzésében tetőző hasznos szolgálattját...”⁴⁶

Sokatmondó még e tekintetben egy 1832. június 6-án, ugyancsak Udvarhelyszék közgyűlésén megtörtént eset: „Felolvastatván [...] Nemes Maros-Széknek, s több Magyar Vármegyéknek felszólítások, mely szerint az Országgyűlése megnyerhetése végett minden törvényes módoknak használására ezen Nemes Anya-Szék is felszólítottatott, hogy ezen Nemes Anya Székünk (mely köteles példájával a többi Székely Székeket serkenteni, s kötelességének

teljesítésére buzdítani) szólítsa fel egyenként a többi Székeket, megtenni a magok részéről a fennforgó országos és sérelmes tárgyban lehető vélekedéseket, oly móddal egyesülni, hogy az egész Nemzet mint egy test jelenhessen meg, a Nemzet petsétje által megerősített kérelmével a szent thronus előtt.” És bár az *Erdélyi Híradó* tudósítója úgy látta, hogy az indítvány „örömet gerjesztett minden igaz hazafi szívében”, harmadnap, a jegyzőkönyv felolvasásánál csupán egy „kevés számra apadt gyülekezet” volt jelen. A jegyzőkönyv tartalma viszont mégiscsak derűlátóvá tette a derék helyi tudósítót: „Táplál ugyan azon édes reménység, hogy Anya-Székünk a jó útra indulva meg fog felelni azon elsőséghez illő, vagy jobban mondva az által parancsolt kötelességnek, hogy a közérzésben, az egymás jussai kölcsönös becsülésében s oltalmazásában a több Székely Széknek vezér csillag gyanánt fog szolgálni, s minden alkalmat használni, melyek elaludt nemzetiségünk felelevenítésére, s hajdani fényes de elhanyagolt díszünk helyreállítására lesznek szentelve.”⁴⁷

Még 1841-ben is Csíkszék hatósága Udvarhelyszék közgyűléséhez fordult, támogatását kérve két lófő családból való csíki határőr ügyében, akiket hazafias jellegű művelődési egyesület létrehozásában való közreműködésükért zaklattak, majd bebörtönöztek a regiment tisztjei.⁴⁸

Udvarhelyszék ugyanazon év október 7. és 9. között tartott közgyűlése úgy határozott, hogy a szék követévé választott Wesselényi Miklós „megbízó levele küldessék kezébe, ‘s óhajtott megjelenése esetére hitét a’ *székely nemzeti gyűlésben* tegye le”.⁴⁹ Nem csoda hát, hogy a székely nemzetgyűlés összehívásával való fenyegetőzés olykor egyenesen banális ügyek kapcsán történt. „A múlt hónapnak egy bizonyos napjára – olvashatjuk az *Erdélyi Híradó* 1843. március 10-i számában – Udvarhelyszéken bizonyos emberek ‘nemzeti gyűlést’ akartak tartani Udvarhelyt a’ városházánál (nemde furcsa eszme?), hogy a’ jövő közgyűlési választás felett értekezzenek.” A tudósító Gálfi Mihály – aki természetesen az ellentábor híve – nem állta meg némi élcelődés nélkül: „Akaratlanul eszembe ötlik egy

székely embernek – midőn egy nemes ember rossztanuló fia hollétéről kérdeztetnék – ezen felelete: ‘Elment Kolozsvárra a királyi táblára suszternek.’⁵⁰ De nemcsak az udvarhelyi rendek óhajtották ismét működtetni a „nemzet” hajdani legfőbb szervét. Az 1846. augusztus 27-én tartott a háromszéki közgyűlés alkalmával, az országgyűlési követeknek adott utasítások közt elhangzott: „A székely nemzeti gyűlés helyreállítása eszközöltessék.”⁵¹

1844 január végén, illetve február 15-16-án Csík és Háromszék rendjei közgyűléseik során értesültek – Udvarhelyszék átíratái nyomán – „az országháza megvásárlásáról”. (A volt kolozsvári jezsuita kolostor épületéről van szó, mely így lett a gubernium székhelye). Figyelemreméltó részlete az ügynek, hogy a vásárlásról „és az országnak azon házban történt beigtatásáról költ irományokat a’ székely nemzet részére a f. k. fő kormányzék egy példányban leküldvén, azok az anyaszék levéltárában elhelyeztettek...”, amiről Udvarhelyszék a többi széket átíratban értesítette.⁵²

Az anyaszékekkel kapcsolatos tévhiedelmek közül talán a legtöbb bonyodalmat az ún. Székely Nemzeti Levéltár ügye okozta. Ennek alapjait Mária Terézia korában vetették meg, amikor a széki nótáriusok elkezdtek szorgosan gyűjtögetni „az egész nemzetet illető” okleveleket, melyeket az ún. Nemzeti- vagy Székely Ládában tároltak. Mint erről már esett szó, az „anyaszék” rendjei már akkor szentül hitték, hogy az „anyavárosban” őrzött archívumban mindenképpen ott kell, hogy lappangjanak a „nemes székely nemzet” eredeti, ősrégi, de legalább a királyok, illetve a fejedelmek korából fennmaradt írott törvényei, szabadságlevelei. Következésképpen, amikor a József-kori rendiség-ellenes offenzíva veszélybe sodorta maradék privilégiumaikat, a szék elöljárói ismét utasították a nótáriusokat a levéltárak tüzetes átvizsgálására, ám az eredmény ekkor is messze elmaradt a várakozástól.

Az ügy 1802. február 1-jén kezdett kínosból botrányossá alakulni, amikor a „székely anyaszék” gyrás gyűlésén Zsombori József, az udvarhelyi gimnázium tudós igazgatója, a nemzeti nyelv térhódításáért küzdő mozgalom egyik erdélyi frontembere azt állította,

„biztos értesítése” van arról, „hogy a segesvári levéltárban sok a székely nemzetet érdeklő, és a székely nemzeti levéltárhoz tartozó régi okmány van behelyezve”. A szék az ügy kivizsgálásával Ugron János alkirálybíró, Ferenczi István jegyzőt és Matskási János assessort bízta meg. Ugyanazon év augusztus 11-én tartott gyűlés jegyzőkönyvének 13. pontja szerint a segesvári tanács a szék kérésére azt válaszolta, hogy „a kért és a nemes széket illető levelek több szobákban összevissza lévén hányva, míg azok nem regisztrálnak és rendbe nem szedetnek, kutatásra engedélyt nem adhatnak...”. Még az említett gyűlés felírt a guberniumhoz, hogy rendelje el a segesvári tanács levéltárába szóló kutatási engedély kiadását, de eredménytelenül, mert az 1821. január 21-i székgyűlés jegyzőkönyvének 6. pontja szerint újra kéri a főkormányshoz, tegye lehetővé az udvarhelyi bizottság bebocsátását a segesvári levéltárba.

1822-ben a gubernium közölte a székekkel a segesvári tanács jelentését, miszerint „a Berverth registrumban bejegyezve nem lévén, hogy ottan székely levelek lennének, valószínűtlen ilyenek ottléte”. 1824. szeptember 22-én báró Jósika János levélben kérte Udvarhelyszék főkirálybíróját, báró Henter Antalt, hogy „mivel a szék kétségtelenül ez ügybeni felterjesztését alap nélkül nem tette, s bizonyos a levelek Segesváron létéről segesvári egyénektől hallott, ezért ezeknek nevét titokban közölje, melyet a kormányshoz óvni fog a nyilvánítástól”. 1848-ban az ügy újból napirendre került, s csupán a forradalom megrázkódtatásai feleltették.⁵³

A mítosz azonban – merthogy ez a mítoszok sorsa – a tényekkel dacolva is szilárdan tartotta magát: a „gyarló kis gyűjtemény” (így nevezte Orbán Balázs a Nemzeti Ládát) valamikori nagyságát nem volt sem illendő, sem tanácsos megkérdőjelezni. Még a forráskutató Barabás Domokos is értetlenkedve kérdezte 1889-ben: „Hová lett a székely nemzeti levéltár?” Válaszként pedig egy Jókai tollához illő történetet meséltek: „Öreg emberek beszélnek, hogy egy, a vár árkában lakott öreg asszony a romok között több száz zsák papirost kapott, s fája nem lévén a kemény télben, felfűtötte.”⁵⁴ A Nemzeti

Láda titkát, nevezetesen azt, hogy utólag összeválogatott okmányok gyűjteménye, nem pedig egy valamikori nagy levéltár „gyarló kis” maradéka, csak az 1970-es években sikerült felfedni, elsősorban dr. Kiss András kolozsvári levéltáros kutatásai nyomán.⁵⁵

A *székely székek reformkori közgyűlésein* – a liberálisok és konzervatívok közti, olykor igen heves viták dacára – többnyire meghitt, mondhatni családi légkör honolt, ami a József előtti idők székgyűléseit idézte. Az *Erdélyi Híradó* 1842. október 25-i száma is szóvá teszi „... azon patriachalis viszonyt, mely Udvarhelyszéken a gyűléseken is látható, melyekben a parlamentális ízlés háttérbe vonul, és sokszor hallhatni itt sógor, koma, bátya, öcsém szavakat és tegeződést...” Igaz, pontosít a cikkíró, „... ez csak csekélyebb tárgyakban van divatban. A nagyszerű tárgyak illő komolysággal vitattatnak.”⁵⁶

De melyek a „nagyszerűbb tárgyak”? A székely előjogok végső veszedelme mindenképp ezek közé tartozott. Némely szónok viszont nem érte be ennyivel. 1833. április 9-én, a Háromszék új székházában tartott első gyűlés-széken, Uzoni Béldi Pál adminisztrátor fennköltén adott hangot örömének, „... hogy a Székelyek Istene azon Megye Rendeit arra segítette, hogy tulajdon házukba a köz-jó felett tanácskozás végett összegyűlni szerencséjük lehető...”.

Ez a „Székelyek Istene” kifejezés talán megér egy kis kitérőt. Feltehetően a „Magyarok Istene” mintájára keletkezett, melyet olykor-olykor használ az archaizáló beszédmodor, tán inkább az irodalom, mint a köznyelv (lásd Petőfi Nemzeti dalát). A kifejezés „székely” változata viszont teljesen hiányzik a beszélt nyelvből: inkább az gyanítható, hogy egyfajta székely szalon-nacionalizmus terméke, mely a XVIII-XIX. század fordulóján kezdett koherens módon megfogalmazódni. Ez a rendi konzervativizmusból kifejlődött székely nacionalizmus – mint fentebb már láthattuk – nem ütközött a kor művelt köreiben igencsak divatozó magyar „hazafisággal”, ellenkezőleg, nagyszerűen kiegészítették egymást. Virágkorát később, a XIX. század második felében élte, fő apológétájává

a kiváló székely tudós és politikus, Orbán Balázs lett. Vélhető szalon-jellegére utal a „Székelyek Istene” kifejezés másik adatolható felbukkanása: a *Múlt és Jelen* marosvásárhelyi levelezője, amikor futólag megemlíti a városban lezajlott maroszéki főkirálybíró-választást, megjegyzi: „Adja a’ székelyek Istene! Hogy a’ felterjeszteni határozott 9 közül a’ legjobb, leghívebb és legigazságosabb főszékely, kiben e óhajtása központosul – nyerhesse meg felséges ispánja kegyét.” A levelező jelzi, a hírnek annyi köze van csupán a maros-menti szabad királyi város művelődési és hétköznapi életéről írt beszámolóhoz, „mennyiben városunk Marosszékben, a’ székháza pedig városunkban”⁵⁷ van.

Egyébként ez a különös, kettős székely-magyar nacionalizmus, melyről később is lesz alkalmunk szólni, az előbb említett háromszéki gyűlésen is megmutatkozott. A helyi rendek, a „székely nemzet” tagjaként ez alkalommal tették le az erdélyi három nemzet szövetségét megújító esküjüket. Az *Erdélyi Híradó* tudósítója erről a következőket írja: „örömmel tapasztaltam itten azt is, hogy a Jegyző-könyv olvasása alkalmatosságával a’ Megye Rendei mint kívánták magyarosítani az elő fordult deák kifejezéseket, bár ezen utat más törvényhatóságok is követnék, magyar nyelvünk pallérozására.”⁵⁸

A régi privilégiumok védelméről kívántak gondoskodni a maroszéki rendek is, amikor 1841. október 7-i közgyűlésükön megszavazták Dósa Elek indítványának jegyzőkönyvezését, „mely szerint a leopoldi hitlevél, mint az ország és fejedelem közti egyezmény, melynek megtartására a’ fejedelem megszeghetetlenül megesküszik, minden pontjaiban megtartása kívántayik.”⁵⁹ Dósa felvetése nem újdonság, hiszen a székelyföldi közélet szereplői másfél évszázadon át lobogtatták – változatlan nagy reményekkel és vehemenciával – ezt a tartalma tekintetében közben idejétmúlt, de a kezdet kezdetén sem egészében gyakorlati alkalmazásra szánt okmányt. Az viszont jellemző, hogy sokan a XIX. század derekán, alig néhány évvel a polgári-demokratikus forradalmak európai hulláma előtt, még mindig a formális előjogok érvényesítésével látták megoldha-

tónak a székely társadalom válságát. Erről tanúskodik egy 1843 márciusában, Aranyosszék közgyűléséről hírt adó tudósítás is: „A hit letételéről és leopoldi kötlevel megerősítéséről kinyomott, 's törvényczikkek sorába iktatott biztosító levél örömmel és sokszorozott éljen kiáltásokban kitörő hódolat érzelmeivel fogadtatott; többek által kifejeztetvén azon hő kívánat: vajha e' papírra tett biztosítással a' székely nemzetnek szabadságai tetteleg is már valahára egyhangzásba hozatnának.”⁶⁰

A székely széki autonómia egyik korlátozó tényezője – már a fejedelmi korban – a székgyűlésen megválasztott helyi vezetők központi hatalom általi megerősítése volt. Voltaképpen nem egyszerű jóváhagyásról volt szó, hiszen a közgyűlés három választottja közül a fejedelem, illetve később az osztrák közigazgatás központi szervei, kijelölték a számukra megfelelő személyt. Később ez a „jus confirmandi” – a Habsburg kormányzat fokozódó centralizmusa nyomán – a széki főkirálybírói tisztségen túl már a kisebb hivatalokat is érintette. 1842. március 30. és április 2. közti közgyűlésükön az udvarhelyszéki rendek javasolták – az 1811-es vonatkozó törvényre hivatkozva – a visszatérést azon állapotokhoz, amikor a „candidatio” (a szék által megválasztott három jelölt közül az uralkodó megerősít egyet) csupán a főkirálybíró személyére vonatkozott; a többi tisztséget kizárólag a székgyűlés szavazatai alapján töltsék be.⁶¹ Máskor maga a főkirálybíró próbálta magához ragadni a kisebb hivatalokra szóló „jus confirmandi”-t, mint például Balácsi József Csíkszékben, aki ugyanazon esztendő november 14-én kijelentette, hogy a székgyűlés jelöltjei közül maga óhajtja kiválasztani a járások dullóit és az adóbiztosokat. E kiskirályságra törő kísérlet nyomban élénk ellenérzést váltott ki: „Többen szólának 's egy értelemmel nyilváníták, hogy egy újonnan felállítandó confirmandi jussal, minő e' hazának bármely törvényhatóságában sem létezik, melly a' székely szabad választás eszméjével össze nem fér, mellyet még eddig a' székelyek egyik főkirálybírájának sem juta eszébe gyakorlatba hozni, e' szék szabad választási jogát csorbítani nem engedheti...”⁶²

A székely határkatonaság tisztjeinek visszaéléseit, illetve a katonai igazgatás beavatkozását a széki hivatalok jogkörébe panaszzal több ízben is, így 1842 májusában Csíkszéken, majd Háromszéken, ahol a június 20-21-i közgyűlés alkalmával a rendek azt sérelmezték, hogy székely katonaságot a székhátáron kívül, a töröcsvári zárvonat őrzésére használják, de főleg, hogy székük adófizetőit e zárvonat fenntartását szolgáló fuvarozásra kényszerítik. A háromszéki rendek „a tisztelt f. k. főbizottságnak semmi rendelkezési jogát el nem ismerik; csupán a' f. k. főkormányszéktől fogadnak el törvény értelmében intézkedéseket.”⁶³ Ugyancsak Háromszék közgyűlésén, 1844 októberének elején feladatául tűzik ki „az országos tárgyakkal foglalkozó bizottmányok”-nak, hogy „... a katonáskodásról olly tervet készítsen, melly a' nemzet szellemével, vagyoni állapotával, rendeltetésével leginkább megegyező legyen, – 's mellynek nyomán a' közelítő országgyűlésen a' székely nemzet sérelmei a' sérelmi térről a törvénykezési útra áttérven, orvosoltathassanak.”⁶⁴

A székely székek viszont nem csak a kollektív szabadságjogok védelmében szállták síkra, hanem támogatták a területükön vagy akár egyebütt lakó magánszemélyek törekvéseit székely nemesi eredetük bizonyítására: hogy könnyebben kapaszkodhassanak a ranglétrán felfelé, kedvezmények elnyeréséért, illetve a hatalmi visszaélések elhárítása, vagy a határkatonaságtól való mentesség érdekében.

1792. január 4-én a Városfalván lakó Szolga Ferenc és Pál egy Marosszék nótáriusa kézjeggyével, valamint a szék pecsétjével ellátott levéllel keresték fel Udvarhelyszék tisztségét. Az előző esztendő március 31-én kelt levél egy 1786-ban, „magok és több Nemess Szabadságokrol producalt személyekről költ” királyi dekrétum másolata volt, amit a folyamodó személyek „magok és több következendő Maradékok[nak] nagyobb Securitássokra nézve” az udvarhelyi levéltárban kívántak elhelyezni. Az udvarhelyi nótárius eleget tett a kérelmezők óhajának: a megőrzendő iratokat a szék archívumában helyezte el, illetve átadta nekik ezek hiteles másolatát.

Másik két folyamodó – minden bizonnyal az előbbieik rokonai –, a Városfalváról származó, de Miklósvárszéken, Bölönben lakó Szolga János és a Köpecen lakó Szolga Imreh kérték egy 1771-ben, Küküllő vármegye törvényszéke „... előtt magok N[eme]ls állapottokról le folyó causajokban” kelt, „ez előtt való időkb[en]” az udvarhelyi archívumba „pro conservatione collocat” irat másolatának a kiadását. Az udvarhelyi nótárius természetesen ezt a kérést is teljesítette.⁶⁵

1817. október 20-án újabb kérelmezők jelentkeztek az udvarhelyi széki tisztségnél: Hunyad vármegyében, Bokajban lakó Bögözi Jakab Mihály, illetve Jakab János, utóbbi Marosvásárhelyről. Óhajukat a jegyzőkönyv így summázta: „... a minémű Hiteles acták tanálthatnának ezen Székünk Archivumába, olyanok melyek az írt kérelmeseknek Nemessi Productiojokat akár mi szerint illetnék, azokat vagy Hiteles mássokba ki adatnók, vagy azoknak hogy miként lettökről igazságos Bizonyítást tennönk ...”. A széki hatóság ezúttal is segítőkész volt: „... minekutána többek felett az Archivumban lévő N[eme]ls Székely Nemzeti Levéltárt Publicus Notariusunk által gondosan felhányattuk volna ottan tanálatott Boldog emlékezetű Báthori Kristofnak egy ezer ötszáz hetven nyolcban költ Armalis levele [...] melynek expositioja corrigáltatott mindenütt Jacobus Királyi névre.” E levélhez csatolva volt egy 1776-ban kelt irat, melyben több tanú tett bizonyosságot arról, hogy a vitás Armalis „előbb hiba nélkül Jacobus Bögözi névre volt kelve”, és utólag lett átváltoztatva Jacobus Királyi névre. Az udvarhelyi széki hatóság erről bizonylatot állított ki a kérelmezőknek: „... hivatal szerint való levelünket székünk közönséges petséttye alatt jó lélekkel adjuk a fenn írt helyen és időben...”. Később, 1818. április 21-én, a kérelmezők nemessége ügyében bizonyító erejűnek tekintett két összezsúrolt iratot Veres János „archivárius”, „a Tisztség parantsolattýára”, kivette „a Nationalis Ládából” és a Királyi Táblára küldte.⁶⁶

Igen érdekes az a levél, melyet két, Magyarországra telepedett székely nemes, Baróthi Intze Mihály és György intézett az udvar-

helyi „Gyrás Székhez”: „A néhai édes Atyánk Intze Imre Uram az 1780[ik] esztendő tájatt Nemes Miklósvárszékből Barothról Nemes Magyar Országgra ki származván, ottan ugyan Barothi Feleségétől Ágoston Annától nemzett minket Nemes Bihar Vármegye Sállyi nevezetű helységében – de minek utáni emberi kort értünk által láttuk, hogy az idő feledékenység hamvába takarodik Székely Nemes Származásunk, ha tsak most hiteles Leveleinkből az egyetlen eredeti 1614-béli Lustra Könyvből ki nevezett Eleinkhez kötve magunkat, a Tekéntetes Gyrás Szék által el esmértetve oly bizonyosság Levelet nem eszközünk, melyet a’ Nemes Bihar Vármegyei Generalis Gyűlésen producálhassunk s azon Nemes Megyében is Nemes eredetünk Protocolláltatván, ellent áljunk a’ homályba borulásnak.” Bemutatásra került a család leszármazása az 1614-ben lustrált ősoktól a kérelmezőig. „Könyörgünk teljes bizodalommal a’ Tekintetes Gyrás Széknek – zárják folyamodványukat az Intze fivérek –, méltóztasson az eredeti Lustra Könyvből bé bizonyított le származásunk szerént egy hiteles Bizonyosság Levelet adni, ‘s az Universitas Petsettyével meg erősítve ugy ajánlani abban, az illető Jurisdictionak, hogy mint kéttészen kívül lévő Nemes Székelyek ugy nézettessünk és tartassunk.” Az udvarhelyi tisztség 1829. január 2-án kelt válasza: „A kívánt publicum Testimonium az Instansnak adassék ki.”⁶⁷ A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára Kézirat-gyűjteményében, ahol jelen iratot találtuk, ehhez csatolva olvasható a marosvásárhelyi Királyi Táblán, „Személyes Nemességének meg bizonyítására indult Perekben Barothi Intze Mihálynak és Györgynek, Kik most N[e]m[e]s Magyar Országban Ronton laknak Marosvásárhely X-ber 16-ikán 803-ban kimondott Itilet”, melynek értelmében „a Fellperesek igaz Valóságos Nemes Embereknek íteltetnek.”⁶⁸

Figyelemre méltó a két székely származású kisnemes igyekezete arra, hogy székely őseik 1614-es lustrabeli szerepléséről hiteles igazolást szerezzenek, ezt tekintvén nemességük fő bizonyítékának, ami nélkül a többi, fáradsággal összegyűjtött bizonyító irat értéktelenné válik. Hogy a magyarországi hatóságok valóban ebben

a szellemben jártak el, azt igazolja a Magyar Királyi Helytartó Tanács Pest vármegyéhez címzett átirata 1820. december 12-én, „Bikfalvi Falka Sámuel Székely Nemességéről való Bizonyítvány” tárgyában: „... a’ fenn álló felsőbb Rendelések szerint a’ Székely Székeknek Leveles Táraikban lévő Lustrális Könyvekből kiadott Bizonyító-Leveleik, a’ Nemesség békibizonyítására minden további kérdés vagy Felsőbb Vizsgálat nélkül elégségesek, ha a’ származás azoktól kik az ilyen lustrális Könyvekben találatnak, voltaképpen megmutattatik...”⁶⁹ Erdélyben viszont előfordult, hogy a gubernium kétségbe vonta a székely székek illetékességét a nemesség bizonyítása ügyében. Csíkszék 1842. május 18-20-án tartott székgyűlésén folyt e tárgyban vita, mert a főkormányzók semmisnek nyilvánították a közgyűlés által kibocsátott három nemességi bizonyítványt, azzal az ürüggyel, hogy „... a’ közgyűlés csak olyokról bizonyíthatna, kik magok származtak ki a’ megyéből.” A csíki rendek válasza nem késett: „... a’ közgyűlés ősi gyakorlatánál fogva az ily bizonyítványokat a’ felséges udvartól és kir. kormányzástól függetlenül adhatja ki, ’s a’ kiadottakat nem azért iktatja a jegyzőkönyvbe, hogy felsőbb megvizsgáláson menjenek keresztül, hanem hogy örök emlékül fennmaradjanak, jegyzőkönyvi kivonatban mindig kikereshetők. Meghatározott egyszersmind, hogy valamint a’ kir. főkormány idézett rendelete szerint értesíté az illető törvényhatóságot ezen nemességi bizonyítványok megsemmisítéséről, úgy a’ közgyűlés is értesítse ugyan azokat, hogy a kiadottakat teljesen érvényeseknek tartja.”⁷⁰

E nézeteltérés nem véletlenül a Csíkszék kapcsán robbant ki. Mint már jeleztük, a nemesi cím jelentősen felértékelődött azok esetében, akik a határkatonaság működésétől közvetlenül érintett székekben laktak. Az 1844. június 20-21-én lezajlott Háromszéki közgyűlésen terítékre került a „huszár-katonai összeírás alatt levő” dálnoki Kovács család ügye, mely „múlt februáriusi közgyűlésen kérte mint czimeres, vagy is helyesebben mondva fegyver nemességgel bíró, a’ közterhek alóli kivételre eszközését”. A háromszéki rendek a kérést „pártolás mellett” továbbították a kebli

tisztséghez, mely „a’ n[eme]ls székely huszár ezred kormányát felszólította, hogy a’ nevezett családot, mint birtokos fegyver nemességűt, közterhek hordozására ne szorítsa.” A katonai parancsnokság ezt megtagadta, a szék pedig intézkedett az ügy további hathatós képviselése érdekében, bekérve a család által az előző közgyűlésen bemutatott bizonyító leveleket. Ugyanezen a háromszéki gyűlésen kihirdették a „katonaság alatt levő” lisznyói Damó család nemességét elismerő udvari határozatot, ajánlást téve egyúttal a főkormányzónak a család katonai szolgálat alóli felmentésére. Hasonlóképpen jártak el Veres László dálnoki gyalogkatonáé esetében, akinek nemessége szintén legfelsőbb ítélet által nyert bizonyítást.⁷¹

Előfordult mégis, hogy a széki rendek ellenségesen viszonyultak az előterjesztett nemesség-igazolási kérelemhez. Ezek viszont különleges esetek, és éppúgy a székely rendiség védelmét szolgálták – legalábbis szándék szerint –, mint a fentebbi esetekben a kérelmezők ügyének a támogatása. Jóllehet a székelység egészében már réges-régen nem tekinthető a 6 nem és 24 ág egységes leszármazású népének, a közéleti elitjét alkotó viszonylag szűk réteg mindent elkövetett annak érdekében, hogy hosszú távon zárva tartsa köreit, megakadályozza az „idegenek” behatolását a székely székek nemességének soraiba. Ez történt Csíkszék 1842 novemberében tartott közgyűlésén, ahol bizonyos Szöllősi Ferenc kérelme került vitára. Szöllősi kérte felvételét a széki bírák sorába, kérésének nyomtatékosítására pedig egy Háromszék közgyűlése által kiadott hiteles bizonyítványt mutatott fel, mely szerint ő az árkoszi Szöllősi székely családból származik. De, „minthogy pedig a’ kérelmes régebben Veinczírer név alatt volt ismeretes, némellyek, ’s főként táblabíró S. J. aggodalmukat nyilváníták az iránt, hogy ugyanazon személy ki Veinczírer név alatt esmertetett miként jelenhet meg most Szöllősi név alatt?” A kérelmes beismerte, hogy valóban Veinczírer kapitány fia, de azt is igazolta, hogy a vitás bizonyítvány „nem másnak, hanem nékie adatott”, a rendek kénytelenek voltak ezt elfogadni, „’s úgy véleik nem hozzuk, hanem

Háromszék R[endei]hez tartozék a' bizonyítvány adásakor végére járni annak, miként meheti az említett metamorphosison át a' kérelmes 's e szerént ha a' censurát kiállja, felvétele meghatározottatott."⁷² Ugyancsak Csíkszék rendjei, 1844. január 29-31-én tartott közgyűlésük alkalmával, „az írt személynek ezen székéből lett származásáról senki nem tudván”,⁷³ megtagadták a nemesi bizonyítvány kiadását a Torontál megyei Nagycsanád helyiségben lakó Kovács vagy Radoszáv Máté részére.

Összegzőképpen elmondhatjuk, hogy a székely szék – a jozefinizmus csoporttudatokra gyakorolt erőteljes hatása dacára – egy hangsúlyozottan konzervatív lényegű intézmény maradt. Az udvar centralizmusa elleni küzdelem – ami egyszersmind a modernizáció elutasítását is jelenti – a rendi kiváltságokra támaszkodva folyt, oly terminológiával, mely sok tekintetben mit sem változott az erdélyi fejedelmek, illetve az első Erdélyben uralkodó Habsburgok korától. De bizonyos közéleti személyek tevékenysége, az Erdélyi Híradó székelyföldi tudósításai, illetve a tudósítók állásfoglalásai révén már jelzéseket kapunk arra vonatkozóan, hogy a rendi konzervativizmus a Székelyföldön sem kizárólagos politikai vonal. A székely közéletnek ezt az alternatív arculatát később mutatjuk be.

Egy apokrif „nemzeti” eposz: a csíki székely krónika

A *Csíki székely krónika*, a kor egyik legérdekesebb hamisítványa, 1796 késő őszén került a történetírás érdeklődésének fókuszába, a jelek szerint gondosan kitervelt előkészítés után. Felbukkanásának helyszíne a hit és legendák ködébe burkolózó Csíksomlyó: itt keltezték legrégebbi ismert példányát. A szóban forgó másolat készítője Farkas Nepomuk János, akkor már nyugalmazott helyi plébános, aki állítása szerint Csík-Gyergyó-Kászonszék főkirálybírájától kapta e „drága régi írás” – általa, úgymond, már régóta nyomozott – „hites mását”.⁷⁴ János atya elküldte másolatát Aranka Györgynek, a Marosvásárhelyen székelő Erdélyi Magyar Nyelv-
mívelő Társaság elnökének, aki átadta – véleményezés céljából – Zabolai Finna Sámuel jogásznak és Székely Márton református

lelkipásztornak. Zabolai valóban kifejtette a szöveggel kapcsolatos „vélekedéseit”, melyek – Szádeczky Lajost idézve – „nagyon okos megjegyzéseket tartalmaznak”. „Én azért úgy vélekedem – írja Zabolai –, hogy ezt a rövidebb rendbe való szedést munkálkodta ki akkor valamely érdemes Plebanus, vagy papi ember, de mivel nevét maga is kijelenteni nem kívánta, azért munkásságának csak annyiban lehet hitelt adni, ha régiségeinek másutt is valami nyomát lehet kapni.”⁷⁵

Farkas Nepomuk János azt állította, hogy másolata egy 1695-ös keltezésű kézirat alapján készült, mely az eredeti krónika hű mása. Ez utóbbi – úgymond – „tekintetes nemzeti Sándor Menyhárt úr várában” lett „153 darab levelekből” egybeszerkesztve, „Allszeg földin a’ Csiki háznál Vatsárk és Csíkfalva között 1533 esztendőben.”⁷⁶ A krónika szerint a székelyek – akárcsak a magyarok – a hunok ivadékai, utalás történik ősi nemzetségi szervezetükre, mely a tisztségviselők váltakozásának rendjében még a késő-középkorban is szerepet játszott. A XI. századig a székelyek élén a „főrabonbán” állt, akit szabadon választottak, és aki az Attila király testvére, Buda által épített várban, a Székelyudvarhely mellett emelkedő Budvár bércén székelt. Ez volt a székely harcosok tanácskozási helye, mely gyűlések alkalmával a rabonbán ítéletet tartott a népe fiai közt zajló peres ügyekben, és kihirdette az új törvényeket. Itt őrizték az ezüstkeretbe foglalt kókuszdió-serleget is, mely áldozati kellékül szolgált. Az Árpád vezette hunok (!) érkezésekor Zandirhám rabonbán fogadta az új honfoglalókat és átadta vezérüknek a székelyek kőbe vésett hat alaptörvényét, melyek tiszteletben tartását Árpád harcos népe esküvel fogadta. Ezután a krónika Zandirhám utódainak történetét követi.⁷⁷

Zabolai Finna Sámuelen kívül voltak még, akik kételkedve közeltek ehhez „a nevezetes régiségekkel teljes kézíráshoz”,⁷⁸ ahogyan Aranka nevezte a krónikát. Szövegét utóbbi nyomtatásban is szerette volna kiadni, ám eredetiségében maga sem volt biztos. Felkérte hát a kor néhány tudóstekintélyét (Batthyányi Ignác

római katolikus püspököt, a régi könyvek és kéziratok kiváló ismerőjét, Éder József Károly apátot, a keleti nyelvekben járatos Beregszászi Pált, Benkő József neves erdélyi polihisztort, Mártonfi Józsefet, Szerbia görög és latin klasszika-filológiában jártas római-katolikus püspökét, illetve a történeti vizsgálódásokat is folytató Katona István kanonokot), közölgék álláspontjukat a kútfő eredetiségét illetően. A véleményezés korántsem volt kedvező: „... habár ezen krónikának tartalma nagyon érdekes is, de mivel sok olyan mondatik benne, a mi nagyon furcsa, és miről régi hiteles historikusaink még álmukban sem emlékeztek, s mivel ugyan ezen nagy figyelmet érdemlő krónikának még holléte sem tudatik, ennél fogva annak kiadásával sietni nem lehet.”⁷⁹

A korabeli vélemények közül még a Benkő Józsefé érdemel figyelmet, aki Bánfi György grófhhoz címzett levelében kifejtette: „Én ezt nagy historiai kincsnek tartom, és éppen azért igen is szükségesnek látom, hogy ezen nagy becsű manuscriptumnak autographumát, vagy legalább authentica copiáját a méltóságos társaság nyomosan felkerestesse, mert ettől függ minden...”. Az is igaz, hogy a forráskutató természetes óvatosságával kétkedő Benkő reménykedett a hiteles eredeti példány vagy másolat felbukkanásában: „... de nem is kétlem, hogy akár az, akár amaz a székelyföldön elé ne kerüljön, mert néhai alsó-csernátoni méltóságos Mihálc Mihály úrtól tudom, hogy a nemes székely nemzet krónikáját régenten is bizonyosan írogatták és folytatták, melynek párja meg kell, hogy a méltóságos Sándor, vagy valamely más nemes székely famíliának levelesládájában existáljon.”⁸⁰

A kétkedőkhöz csatlakozott, szintén Aranka megkeresésére válaszolva, Christian Engel, lőcsei születésű bécsi történész is: „A mi az 1533. kéziratot illeti, úgy vélem, hogy az erős kritikával tárgyalandó, nehogy a (külföldiek, kihúzva) kritikusok bosszúságát, vagy (a mi még rosszabb) gúnyos kinevetését idézzük elő. Hogy biztos ítéletet formálhassak, mondhassak felőle, az egészet kellene látnom és megvizsgálnom. Tartok tőle, hogy sok benne újabkori ábrándos főnek az álmodozása.”⁸¹

A tudósok kétkedése nyomán egyelőre kéziratban maradt krónikát azonban szorgos kezek másolták (Szádeczky kilenc kézzel írott példányát sorolja fel), a székely csoport-tudatra gyakorolt hatása pedig – már a XVIII-XIX. század fordulóján – erőteljes volt. A székely sérelmi politikában mindig is nagy szerepet játszó történeti érvelés ezután még terjedősebbé vált, újdonságképpen pedig megjelent az addig inkább csak utalások szintjén emlegetett korai székely történelem részletes taglalása. „A Székelyek ado ellen valo Instantiájok” 1810–11-ből származó szövege például szintetikusán, a krónika nyomán – tehát a kor „szakmai színvonalán” –, igényes és igen szép nyelvezettel mutatta be a székelység történetének kezdeteit:

„Vissza kell ereszkednünk a régiségbe, hogy fel eleveníthessük haldokló emlékezetét eleinknek, és meg újítsuk azoknak az igazságoknak hatalmát a szívekben, melyek sokaktól el felejtve, másoktól számba nem vetetve hevernek. Azokból terjedhet világosság meg bontatott jussainkra, melynél szembe tűnő lészen, hogy kérelmeink igazságon épülnek.

Tudva vagyon a T[e]k[inte]l[e]s Constatusok előtt, hogy bár mi szegény és el alélt állapotban legyen is most nemzetünk, csak ugyan a mű hajdani eleink a hatalmas Attila népének maradványai voltak, a kik az ő rengeteg birodalmának a vissza vonás által esett fel fordulását fellyül élvén, mint meg menekezett felekezetei egy nagy de megfordult szerentséjű nemzetnek, a havasok közt kerestek menedéket: Tartományt foglaltak magoknak a sivatag erdők árnyékai között, lakhatóvá tették munkájokkal a kietlenséget és a fenevadak rejtekeit kies tartományokká változtatták. Így vetettek leg természetesebb és leg igazságosabb fundamentomot a birtok tulajdonosságának, így állítottak hazát és éltek benne a szegényebb sorsú népek legfőbb javával, a szabadsággal, melynek szerelmét Ázsiai honnyukból hozták volt magokkal.” [...] Nemzeti köz hivatalok viselése, mert ezeket Eleink éppen olyan tulajdonnyoknak tartván mint fölgyeket és ezeknek viseletét ki ki (ha nemzetének tetszését érdemeivel meg nyerte) olyan igazságának

nézzvén, mint kezével meg mívelt szántó földjének meg aratását; a hivatalokat is Nemzetségek és Ágazatok szerint akarta nemzetünk viseltetni a maga fiaival, s a szabad választást úgy alkalmaztatta, hogy nemzetségekhez és ágazatokhoz legyen kötve; nehogy jövevények meg lepjék és kezekre kerítsék az igazgatás fokait, és idővel a nemzet jussait fel forgassák.” Ebben az állapotban találták őket „... a Hét kapitányok alatt Európába költözött magyarok, kiknek egy része midőn ezen Tartományba, melyet most Erdélynek nevezünk bément, a mű Eleinkel, mint azon egy eredetű néppel kezelt fogván, meg esmérte szabadságainkat, és költsönös szövetséggel edgyesülvén véle, magához kapcsolta maradván nemzetünket az edgyesült erőnek legbecsesebb céljára; a Nemzeti köz boldogságá-ra.”⁸² Ez lényegében a krónika rövid kivonata.

1818-ban végre megjelent Pesten a vitás mű latin eredetije, kritikai jegyzetek nélkül, sok másolásból eredő és nyomdai hibával, Kilyéni Székely Mihály: *A Nemes Székely Nemzet Constitúiói* című szöveggyűjteménye függelékeként. Kilyéni sietve megküldte könyvét Udvarhely „anyaszék” gyűlésének, mely megilletődött fennköltiséggel reagált a gesztusra: „A Gyűlés Székén, ezen Kedves Ajánlás és bethes Ajándék édes érzéssel ’s örömmel fogadtatott, és hogy a’ Nemzeti Levél-Tárba örök emlékezetül bé tétetve meg tartassék, a’ M[éltóság]g[ó]s Urnak ezen nemess lelküségé meg hálálva köszöntessék, végeztetett.”⁸³

A nyomtatásban megjelent krónika élénk disputák forrása lett. 1831-ben, a *Nemzeti Társalkodó* lapjain Kállai Ferenc így írt: „A mese nem historia, a historia nem mese, ki érti meg jól az 1533-beli krónikát? hol van annak az authentiája bebizonyítva? hiszen a felhozott 1818-bani (Székely Mihály féle) gyűjteményben befoglalt sok országos végzések és törvényes ítéletek meg-megannyi megcáfolásai a mesének.”⁸⁴ A következő esztendőben Hilibi Gál János vette védelmébe a vita keresztüzébe került kútfőt, ugyanazon folyóirat lapjain, majd a következő évfolyamban Nagyajtai Kovács István. Utóbbi meggyőződéssel vallotta, hogy bárki „tisztán látni fog” e kérdésben, „mihelyt [...] azt [t. i. a csíki krónikát] a’ magyar,

német, olasz, görög, oláh, és oroszországi régi történetírók munkájikkal egybevetendi”, és kibontakozik előtte a székelység valós története: „A’ Székely nemzet a’ Húnoktól származott; hazáját Erdély’ keleti részében Atilla’ birodalma’ összeomlása után foglalta-el saját fegyvereivel, ’s nemekre (tribus-generationes) és nemeknek ágaira (tribuum-generationum lineas) lévén maga felosztva, ön vitézségével szerzett honföldjét-is nemek, és nemágak szerént osztotta-el. Nemzeti köz gyűlésben, közös akarattal választani szokott Rabonbán czimzetű (titulusu) fők által igazgattatott egészen a’ XI-dik századig; Zandirham vala Rabonbán azon idő-szakban, mellyben a’ Magyaork keletről jöttökben Pannonország felé közelgetének, ’s Zandirham Székely követséggel tiszteli ’s fogadá a’ rokon vérű Magyarokat, és néhány pontu frigybe lépék Árpáddal. [...] Annakokáért azon állítás, hogy a’ Székely nemzet Erdélybe Árpád nemzette királyok időszakában bévándorlott telepítvény v. colonia – nem igaz.”⁸⁵

1835-ben Zsombori Józsefen a sor, hogy megszólaljon a kérdésben. A zetelaki születésű székelyudvarhelyi katolikus paptanár tulajdonképpen A’ Hajdani Nemes Székely Nemzet Áldozó Poharáról értekezik a *Tudományos Gyűjtemény* lapjain, de épp ebből adódóan nem kerülheti meg „ama sokféle hibákkal teli kézirat”-ot, „melyet a’ közelebb múlt esztendőben” Kilyéni Székely Mihály „közönségessé tett”: „Megvallom, abban magam is előre sokat mesének, költeménynek véltem, mígnem tudakozásaim után Tsik Sz. Domokosi Sándor Ignácz Úr özvegyénél, Tek. Dindár Joséfa Asszonynál, a’ Poharat megtaláltam...”⁸⁶ (Arról a kókuszdió serlegről van szó, amit a krónikabeli rabonbánok áldozópoharával azonosítanak.) A krónikát tehát hitelesként fogadja el, a székelyek korai történetét ez alapján tárgyalja, az ott szereplő személyekre, leírt eseményekre sűrűn hivatkozik.

1853-ban Jerney János vonta kétségbe az egyre nagyobb érdeklődéstől övezett kútfő hitelességét a magyar tudós társaság ülésén. Egy év múltán Szabó Károly – Kemény József egy cikkére reagálva, ahol Kemény azt állította, hogy a Csíkszeredai Mikó vár 1595-ben

még nem létezett –, a csiki krónikát hozta fel ellen-bizonyítékul.⁸⁷ Kemény József, a kor egyik legtehetségesebb oklevél-hamisítója – úgy tűnik – ingerülten reagált, ha mások fals kreációiról volt szó, merthogy nem késlekedett válaszával: „Mind addig tehát, míg ezen állítólag 1533-béli székely krónikának valódi létéről, s nem különben arról is, vajjon ezen krónikának összeírója egyes adatait s állításait nem csupa szó- vagy népmondából, hanem hiteles kútfőkből meríthette és merítette-e? hitelesen nem leszünk biztosítva, mind addig, mondám, reá bátran nem is hivatkozhatunk, és beltartalmából hitelességet annyival kevésbé meríthetünk, mivel abban sok meglepő és más hiteles régi írónál némelykor épen ellenkező állításokra akadunk.”⁸⁸

Viszontválaszában Szabó Károly még abban az évben, ugyanazon kiadvány októberi füzetében elindította *Az 1533. Székely krónika hitelességének védelme* című sorozatát. Ez már a szöveg – bár leplezetlenül szubjektív, de – alapos elemzésére tett kísérlet, melyben igyekszik elhárítani a hitelesség ellen felhozott érveket: a görög szavak hibás írását a másolások során történt torzulásokkal, a családtörténeti adatok hézagossá és kuszasággá válását a hiányos képzettségű, meg „diáktalan embörök” tudatlanságával magyarázza (szerinte egy hamisító ezt világosan, a célnak megfelelő módon jegyezte volna le), a névhasználat következetlenségét is a szerzők együgyűsége rovására írja (merthogy a célratörő hamisító ezt másképpen tenné). Kronológiai érve is van: „A Budváráról szóló adatot nem támogatja-e a Benkő József által még 1791-ben, tehát a krónika napfényre került előtt, följegyzett székely ősi hagyomány, mely szerint Attila a Küküllő vize mellett tartott lakást azon a helyen, melyet ma is Udvarhelynek hívnak, s az ehhez közel eső hegyen Bud vára, Attila testvérétől Budától s az ide közel eső Kadicsfalva a krónikában emlegetett hún vezértől nyerte nevét.”⁸⁹ Az 1695-ös másolat létét Szigethi Gyula Mihály 1836-os közleményében⁹⁰ olvasható megjegyzésével igazolta: „Ezen irat (az 1533-diki szerkesztmény) már úgy nézve mint eredeti, ebből másoltatott a nálam lévő 1695-ben.” Következésképpen „ezen 1695-dik másolat

példánya 1836-ban Szigethi Gyula Mihály székely-udvarhelyi tanár kezénél volt”.⁹¹

Ahhoz, hogy ez utóbbi adatot értelmezzük, ismerni kell Szigethi Gyula Mihályt. A székelyudvarhelyi református kollégium kiváló rektor-professzora, az udvarhelyi kollégiumi színjátszás megszervezője és igen tehetséges házi szerzője a történeti adatokat mindig a szépíró nagyvonalúságával kezelte. 1826-ban kelt, 1828-ban megjelent írásában például azt állítja, hogy az udvarhelyi levéltárban „1100-tól és 1200-tól fogva való leveleket láthatni”⁹² (természetesen ezeket soha, senki más nem látta). Szabó Károly által idézett tanúságtételének hiba volna jelentőséget tulajdonítani.

A nemzeti és rendi érzékenységet egyre borzoló vita tovább gyűrűzött: ezidőtájt kifogásolta a krónika hitelességét Bartal György⁹³ és Szalay László. Utóbbi, 1851-ben írott művének 1861-ben megjelenő második kiadása egyik jegyzetében így vélekedik: „A székelyek eredetét és őstörténetét jókora homály fedi, melyet az újabb időben még nevelt azon körülmény, hogy történetvizsgálóink a 'csíki krónika' nevével felruházott fonák gyártmányt némi szeszélyből hiteles iratnak akarják tartani.”⁹⁴ Szabó Károly viszont nem hagyta magát: 1862-ben visszatért a kérdésre, védelmezve korábbi álláspontját és szorgalmazva a krónika mielőbbi kritikai kiadását.⁹⁵

A kritikai kiadás 1886-ban jelent meg Nagy Géza jegyzeteivel és magyarázataival. Kár, hogy a krónika eredetiségének kései védelmezői nem, vagy alig ismerik a vitás forrás magyarított szövegét kísérő nagyszerű elmefuttatást, mely több oly elemet is kiemel, ami a későbbi kritikusok érveléséből kimaradt, vagy elsikkadt. Nagy Géza múzeumigazgató, régész-történész és etnográfus 1881-től 1889-ig tartózkodott Sepsiszentgyörgyön, a Székely Nemzeti Múzeum őreként. A csíki krónika szövegét, illetve az ezt kísérő magyarázó jegyzeteket a Sepsiszentgyörgyön megjelenő Székely Nemzet 1886-os évfolyamában, a szeptember 11-i (140.) számmal kezdődően és az október 31-i (169.) lapszámmal bezárólag tette közzé. Érvei között biztosan akad olyan, mely az idő próbáját nem

állja ki, de valamennyi figyelemreméltó és megfontolandó. Mindjárt az első szóba beleakad: „Dacia Alpestris” szerinte „Oláhországot és Moldvát” jelölte „a múlt [értsd XVIII.] században, csakis a múlt századbéli írók” nevezték ekképpen az említett országok területét. Ami a Háromszéket jelölő „Trisedes” kifejezést illeti, úgy vélekedik, hogy „csak II. János király idejében keletkezett ily módon, hogy az elébb teljesen külön hatóságot képezett Háromszék élére egy főkirálybíró helyzetetett.” És tovább: „egy renaissance-kori, tehát épp a Krónika szerkesztésének állítólagos ideje körül készült kókuszdió poharat megtesz a székelyek nemzeti áldozó poharának, s ezen baklövést azzal, hogy egy ügyetlen mesében előadja, miként vésette 1412-ben Stibor vajda a pohárra Sándor Péter nevét, mely fölirat úgy a betűk tiszta latin alakjánál, mint az arab számjegyeknél, s abban különösen a négyes modern formájánál fogva, a legelső pillanatra is sokkal későbbinek bizonyul 1412-nél; Árpádkori neveket teljesen múlt századbéli ortographiával és kiejtés szerint közöl, a hol pedig a régi írásmódot akarja feltüntetni, ott csak ügyetlen fordítást látunk, de nem az Árpádkort jellemző írást és kifejezést [...]; középkori eseményeknél a latin szövegbe olyan magyar kifejezéseket csúsztat közbe, melyek XVII-XVIII. vagy legfeljebb a XVI. századbéli magyar nyelv szókincséhez tartoznak, mintha ezeket az illető eseményt előadó XI-XV. századbéli okmányból vette volna, p[é]ldául] Ezeres Kapitány.”

„Egy szóval – vélekedik Nagy Géza összegzőképpen – a Székely Krónika sok olyat tud, mit 1533-ban nem tudtak, de tudtak vagy tudni véltek (ténynek véve néha igazolt, de gyakran hamisnak bizonyult föltevéseket) a múlt század második felében Béla király névtelen Jegyzője, a byzanti történetírók s a nyugati krónikások megismerése után; ámde semmi olyat nem tud, mit a jelen században derített ki a magyar történetírás. Sok olyan adata van, melyekről 1533-ban a legkiválóbb magyar történetíróknak sem volt sejtelmük, csak a múlt századbéli kutatások hozták napvilágra; de mindaz, mit a múlt században még nem tudhattak, merő botlás, a legkirívóbb anachronismus e Krónikában.” Végezetül értékel: „Ez

kézzel foghatóan mutatja, hogy a Székely Krónika nem lehet régibb a múlt század második felénél. Nem egyéb ügyetlen hamisításnál. Mint irodalmi termék a leggyalázatosabb férczmunka. Mondat szerkezete zilált, néha valóságos zagyvalék, szinte kétségbe ejti az embert, hogy valami értelmet adjon neki. Írálya pongyola, mely nem emelkedik fölül a legköznapi beszéd színvonalánál; annál kirívóbb benne egy-két mesterkélt kifejezés. Az észjárása se latinos, se nem magyaros, hanem mindkettőnek a keveréke. S ha már az előadás zavaros, száraz: legalább az események volnának ügyesen kigondolva. De még ezekben sem találunk semmi kárpótlást. Az olyan együgyűség, mint Stibor esete, kit Sándor Péter kiűz a Székelyföldről, mert jókedvében a székelyek áldozó poharára rávésette a házi gazda nevét, csak bosszantja az embert. [...] De elég volt ennyit foglalkoznunk azzal a munkával, mely Krónikának ügyetlen hamisítás, irodalmi műnek pedig hitvány férczmunka. Végeztünk vele.”⁹⁶

Ennek dacára Jakab Elek, a magyar történetírás romantikus vonulatának utolsó nagy alakja, Udvarhelyszék történetéről írt monográfiája első nyolc fejezetét jórészt e „fonák gyártmány” jegyében szerkesztette, egyik fejezetét pedig egészében „A székelyek hunnsága tagadóinak érvei” cáfolatának szentelte.

A sors iróniája, hogy Jakab Elek halála után az említett monográfiát Szádeczky Lajos fejezte be, aki az elődje által megírt részt változatlanul közölte, még a 193. oldal azon lapalji jegyzetét is, ahol Jakab őt személyesen bírálja „a székelyek érzékenységét bántó”, iróniától korántsem mentes szavaiért, melyekkel „a székelyek hunn-szkythasága kérdését Operenciás tengernek s az ezzel foglalkozó történetírót Scylla és Charybdis örvényei által fenyegetettnek mondja.” (Szádeczky szavai a Történelmi Társaság ülésén, Szabó Károlyról tartott emlékbeszédében hangzottak el, és a Századok 1894-es évfolyamának 3. száma közölte.) „Mint hogy én – írja továbbá Jakab Elek – azon kevesek közé tartozom, a kikre az Operenciás tenger gúnyoló élcze – akaratlanul – irányul s a kik a Csiki Székely Krónikát Szabó Károly és több elismert nevű írók

véleményével egyezően, hitelesnek tartják: nem tehetem, hogy e felolvasást művemben hallgatással mellőzzem.”⁹⁷

A következőkben Szádeczky a krónika hitelességének legvehemensebb kritikusává lesz. Az 1902-ben megtartott csíktusnádi Székely Kongresszuson, ahol sok résztvevő egészen mást várt volna tőle, ezeket mondta: „A székelyek valódi története ott kezdődik, ahol a hiteles történelmi adatok kezdenek megszólalni. A Székely Oklevéltárnak eddig megjelent hét kötete 1211-től 1750-ig m. e. 2000 oklevelet tartalmaz, amely megvilágítja a székelység sok százados valódi történetét s reflex fényt vet a régebbi múltra is.”⁹⁸

A vita ekkor már élénken lángolt a szakmaidegen körökben is. Később, 1920-ban közölt munkája lapjain Szádeczky visszaemlékezett a székely közélet nagy tiszteletnek örvendő személyiségével, Ugron Gáborral Tusnádon, 1902-ben folytatott beszélgetésére: „Mikor a hamisított csíki székely krónika rabonbán meséit megczáfoltam, azt mondta, hogy 'soha sem hitt azokban az ostobaságokban,' pedig őt hitták [a korabeli politikuskörökben – HGM] a székelyek rabonbánjának.”⁹⁹

1905-ben Szádeczky kiadta a krónika latin eredetijét, Farkas Nepomuk János és Aranka György jegyzeteivel, valamint az Aranka-féle magyar fordítást (szintén Aranka magyarázataival). A forrás szövegét Szádeczky kritikai tanulmánya előzi meg a krónika történetéről, addig megjelent irodalmáról, a szöveg után a hozzá kapcsolódó dokumentumok gyűjteményét találjuk. A bevezető tanulmányban Szádeczky megerősíti a korábban felröppent gyanút, miszerint a krónika szerzője Sándor Zsigmond ifjú csíki jogász, megírásának fő oka pedig a száz esztendeje elhúzódó per a Sándor család és Csík egyik leghatalmasabb családjának, az Apor nemzetség között. 1694-ben a tatárok végigpusztították Felcsíkot, majd fogolyként magukkal vitték Sándor Jánost, a szék vicekapitányát és feleségét. Az asszonyt szabadon engedték, hogy pénzt szerezzen férje kiváltására, ami viszont nem sikerült neki, így kénytelen volt Apor Istvántól kölcsön kérni, zálogul adva csíki és háromszéki birtokaikat. A következő században a Sándorok szerették volna

zálogba adott birtokaikat megváltani, az Aporok viszont ellenkeztek, mondván, hogy nem zálogkötés, hanem egyszerű adás-vétel történt, tehát a birtokok nem visszaválthatók. 1797-ben a per újraindult, a Sándor familia érdekeit ekkor már a fent említett, a családhoz tartozó, tehát az ügyben szorosán érdekelt ifjú jogász védte. A krónika – véli Szádeczky – e korántsem tehetségtelen és fantáziátlan fiatalembernek a per megnyerése, illetve családja tekintélyének növelése érdekében írt apokrif műve.

Szádeczky hat pontban foglalta össze következtetéseit: „1. A krónikát nem 1533-ban írták és nem 1695-ben másolták az aláírt személyek, a kik naggyobbára nem is léteztek. 2. Sándor Menyhért várában sem írhatták, mert olyan nem volt s nem tudunk Sándor Menyhértről sem. 3. Nem régi görög és latin oklevelekből szerkesztették, mert olyanok a Sándor család birtokában nincsenek és nem voltak. 4. A Sándor család hamis geneológiáját 1796-ban szerkesztették, s akkor szerkesztették, illetőleg hamisították a krónikát is. 5. A pogány áldozókelyhűl szerepeltetett kókuszdió-serleg nem ősrégi, hanem XVII. századi ötvösmunka. 6. A székely krónika családi hiúság és anyagi érdekek céljára készült, hogy egyik, anyai ágon bárók és grófok ivadékául büszkélkedő Sándornak az Árpád nemzetségből való ősi vezéri leszármazást fitogtasson s hogy a százados Apor-Sándor perben tanúbizonyysággal szolgáljon.”¹⁰⁰

A polémia azonban nem csitult. A krónika hitelességének legádázabb védelmezője a következőkben – csakúgy mint feltételezett szerzője – érdekelt volt ősiségének kétségtelen bizonyításában. Jósa János, a szamosújvári gimnázium tanára, maga is patinás csíki primor család sarja. E család gyökereinek ágát-bogát – egy kis leleménnyel – sikerült összefonni a krónika szereplőinek családfa-koronájával. Szádeczkyvel polemizáló első írása Szamosújvárott jelent meg 1910-ben. Címe: *A csíki székely krónikáról*. Érvként vonultatja fel Apor Péter egyik – nyilván, a XVIII. század közepén keletkezett – versének részletét:

„Mikor az székelyek Erdélybe mentenek,
S az krónika szerént megtelepedtenek,

Míg Árpád kijöve bánsággal éltenek,
Uzandur, Kalám, Hám ily nevet viseltek.”¹⁰¹

Jósa úgy vélte, a krónika Zandirhámja – akinek nevét Szádeczky a hamisító fantáziatermékének vélte, a „Sándor kán” kombinációból eredeztetve – azonos az Apor által emlegetett Uzandurral, csupán az „U” magánhangzó maradt el – valami okból – a név elejéről. A „bánságot” pedig természetesen a rabonbánság megfelelőjének tartja. Egyébként Sándor Zsigmondnak szerinte is köze van a krónikához: csakhogy nem egészében hamisította, csupán régi iratok után kutatva rátalált és céljainak megfelelően átírta.

Apor Péter sorai (amennyiben tényleg ő a szerzőjük) – a vita sok más részletével együtt – mindenképp elgondolkodtatóak. Kétségtelen: a székelyek – és persze a magyarok – hun származásának mítosza hangsúlyos módon benne volt az egész XVIII. század levegőjében. Aki (vagy akik) e sok vitát kiváltó kútfőt szerkesztette (szerkesztették) – merthogy az 1796-ban még igen fiatal (mindössze 20 esztendő) Sándor Zsigmond szerzősége, és főképpen társ nélküli szerzősége legalábbis kétséges¹⁰² –, a közép- és reneszánsz-kori krónikák nyomán elterjedt, tovább színeződött, folyamatosan színeződő írott és íratlan hagyományokat is felhasználta(k). Nehéz volna – erre is figyelmeztetnek az Apor-sorok – kétséget kizáróan különválasztani – bár igen szép feladat lenne –, hogy a szövegben mi az, ami a korban írott vagy élő hagyományként fellelhető-hozáférhető volt, és melyek az egészében költött fantáziaelemek. (Szádeczky ezirányú kísérlete ma már mindenképp kiegészítésre, korrekcióra szorul.) A „legenda és valóság” e leleményes és célirányos ötvözését Pataki József 1970-ben közölt cikke is kiemelte: „... a krónika, bár egészében koholt, több olyan elemet is tartalmaz, amelynek valósága felől nem lehet kétség. Eltekintve attól, hogy az események mindenki által jól ismert helyeken mennek végbe, a krónika szerzője ügyesen fel tudta használni a székely társadalom élő hagyományait (hun származás) és berendezkedésének jellegze-

tes vonásait is (nemek és ágak megléte) ahhoz, hogy mondanivalójának, legalább első pillanatra, valamelyes hitelt biztosítson.”¹⁰³ Viszont a krónika születésének amolyan dekameroni kerettörténete, a benne vázolt korok hiteles forrásanalógiáinak teljes hiánya, a szöveg kritikai elemzése, következtetlenségei, ellentmondásai, a régészeti források merőben más tanúságai kétségtelenné teszik: *hamisítvánnyal van dolgunk*.

Hasonlóképpen vélekedhetett hajdan Kölönte Béla is, aki Gyergyó történetéről szóló rövid, ám máig hiánypótló kis monográfiáját épp a Jósa-féle vitairat megjelenésének évében tette közzé. A „székelyek érzékenységét” ugyancsak borzoló munka első fejezetében a következőket olvashatjuk: „Teljes meggyőződéssel hirdetem én is, hogy a 'kő-vérek' kora lejárt, Zandirhám és Upolet felvették ismét a sötét köpenyt, melyre a mese s a Sándor család nagyravágyása varta rá a hímet s a sujtást. – A székelyek nem a hunok maradékai!”¹⁰⁴

A tudományos viták hevében újra meg újra megszólalt, állást foglalt, dicsért és bírált, hol szenvedélyesen, hol meg a tárgyilagosság álarca mögül, a kor hírlapokban tükröződő közvéleménye. A *Székely-Udvarhely* című lap 1910-es évfolyamának 75. számában olvashatjuk Cs. Jósa János idézett művéről: „az adatokban gazdag, fölötte érdekes tanulmánnyal nagy szolgálatot tett a szerző a székely történeti emlékeknek s egyes tudósok tévtanaival szemben megdönthetetlen bizonyítékokkal, nagy apparatussal és hűséggel bizonyítja a csíki székely krónika létezését.” Ugyancsak a *Székely-Udvarhely* 1910/84. száma érdekes áttekintésben sorjázza több erdélyi lap állásfoglalását: a sepsiszentgyörgyi *Független Székelységet* (1910/193.), a *Csíkvármegye* (1910/104.), a *Szamosújvári Hírlap* (1910/2.) cikkeit, melyekből egyaránt az derül ki, hogy Jósa „határozottan beigazolja [...] a csíki székely krónika hitelességét és igen helyesen reá mutat Szádeczky Lajosnak a tévedéseire...”. A kolozsvári *Erdélyi Újság* cikkírója (1910/117.) – továbbra is a Székely-Udvarhely tematikus sajtószemléjét idézve – „védelmébe veszi Szádeczkyt, de aztán mégis őszinteség szállja meg és kijelenti,

hogy 'Jósa tanár okmányokkal igazolja a krónika hitelességét.'” A *Kolozsvár* viszont, az október 2-án közölt *Támadás Dr. Szádeczky Lajos ellen* című cikk közlésével „már megüti a nagy dobot” azt állítván, hogy „Szádeczky már végleg leszámolt a székely krónikával, amikor is megírta, hogy a krónikát egy 20 éves ifjú koholta 1796-ban.” A *Székely-Udvarhely* cikkírója viszont úgy vélte, ezt anélkül teszi, „hogy a felhozott bizonyítékokat, oklevéli adatokat megvizsgálná s azok alapján mondana ítéletet.” Az udvarhelyi tárcaíró hévvel vallotta: „Az igazság igazság marad, akár figyelemre méltatja, akár nem. Boros Istvánból pl. a legkevesebb figyelembe méltatás avagy a leggőgösebb lenézés sem csinálhat Baruch Izidort; sem a vacsárcsi várkastély nem zsugorodik össze 3 szobás lakással stb.” De nem talált kedvére való olvasnivalót Az *Újság* (1910/október 2.) hasábjain sem, mert ott a cikkíró „a helyett, hogy az érveket és ellenérveket egybe vetné és az egybe vetés alapján mondana elfogulatlan ítéletet, ahelyett a délibábot magyarázgatja.” Ezzel szemben örül annak, hogy a *Magyarország* „komolyabb tanulmányozás alá vette Cs. Jósa János füzetét” (1910. október 16.), mert arról úgy vélekedik, hogy „felvértezve a szorgalmas kutatás és alapos tanulmány útján szerzett fegyverekkel, egymás után döntögeti Szádeczky Lajosnak a Csíki székely krónika hitelességét és a székelységnek a hunoktól való származását támadó állításait.”

A csíki krónika hitelessége – mint székely „nemzeti” ügy – igazi hálás tárcatémának bizonyult. Megszólal („Csíki Székely” szignóval) Jósa János öccse, Jósa Sándor gyergyóditrói tanítóember is a *Gyergyó* című lap hasábjain (1910. november 6.): „Jósa János szamosújvári gimnáziumi tanár most megjelent kiadványában éles tükkörben mutatja be Szádeczky Lajos egyetemi tanár óriási tévedéseit, melyekkel egész könnyedén el akarta temetni egyszer s mindenkorra a székelyek huneredetének kérdését s vele együtt a csíki székely krónikát. Csakhogy az igazság olyan, mint a székely borvíz, ha egy helyen elfojtják, más ponton még nagyobb erővel napvilágra tör. Így történt most is. Jósa János tanár munkája oly vonzó, oly meggyőző, hogy az olvasó nem képes kezéből letenni,

míg végig el nem olvasta. Szinte emelkedik a lelke az olvasónak, midőn látja, miként töri izzé-porrá Szádeczkynek minden okoskodását s miként mutat rá a tudós tanár tévedéseire. Szinte sajnálkozik az olvasó, hogy a különben tudós egyetemi tanár, hogyan is merészkedett ilyen gyenge vértességgel harcba keveredni.” A vita folytatódott, adok-kapok alapon: a hitelesség-ellenes Kölönte Béla a *Csík vármegye* november 13-i és december 2-i számaiban *Üdvözlét a Csíki Székely-nek* című írásban védte a maga igazát, amire választ kapott a Gyergyó 1910. december 11.-1911. január 15-i lapszámaiban: *Viszontüdvözlét az Üdvözlét a Csíki Székely-nek cz. cikk írójához.*

Ilyen közhangulatban tartotta Szádeczky akadémiai székfoglalóját 1911-ben, melynek során immár láthatóan türelmét veszítve fordul kritikusai felé: „A mi megteremtette a csíki krónikát – a családi hiúság beteges ambíciója – létrehozta az ellenvéleményt is. Gyöngye szárnypróbálgatás ugyan az egész, de mert nagy zajjal jött a világra, s a büszke szülő és nemzetsége a székely bércek aljában, s itt-ott másutt is a hírlapok hasábjain, igazabb ügühöz méltó buzgalommal írogatott sűrű cikkekben mint új megváltót hirdeti, a ki megvédi a székely becsületet (melyet nem bántott senki sem): nem zárkóztam el attól, hogy még egyszer ne foglalkozzam a famos krónikával. Nem az íróért teszem és érdemtársaiért, a kik az érvek és bizonyítékok elől elzárkóznak (mint struczmadár a Sahara sivatagjának homokjába), hanem a kérdés iránt érdeklődő olvasóközönség és főként a székely nemzetért, melyet az igazság megismerésétől félrevezetni igyekeznek.”¹⁰⁵ A személyesen érintett Jósa ettől végképp feltűzelve, 1912-ben közzétette a Szádeczky diskurzusára írt *Felelet-ét*. Ebben is egyenlő félként, magabiztos hetykeséggel igyekezett vitázni ellenfelével, majd miután érveit mind bevetette, nem állta meg övön aluli törlesztés nélkül, és kéjesen idézte a *Pesti Napló* egyik újságírója, bizonyos Lakatos László enyhén bulvár-ízű (Szádeczky székfoglalóját megjelenítő) cikkéből: „Egy pirosképű úr lép a dobogóra. Ez nem lapról olvas, hanem szavalni kezd, kívülről, fejből. És hogyan beszél? Vélnéd

vidéki pártelnök mond tósztot március tizenötödikén. [...] Ezután pedig következett a felolvasás, mely olyan volt, mint az előljáróbeszéd, rusztikus csipkelődésekkel teli vidéki hetilapocskába való polémizálás.”¹⁰⁶

A hitelesség-vita ezt követően annyira változott, hogy az akadémiai és akadémiaközei körökből, meg az igényes szakkiadványok lapjairól áttevődött a történelem-népszerűsítő irodalom, illetve a „nemzetféltő” retorika területére. Kivételt képez Endes Miklós Csík-, Gyergyó-, Kászsónszék történetét tárgyaló munkája, melyben a szerző a krónika keletkezési körülményeinek, illetve szövegének történeti-nyelvjárási vizsgálata nyomán eléggé különös következtetésre jut: „1796-ban nem koholták a 'Csíki székely króniká'-t és annak Sándor Zsigmond nem lehetett a szerzője. Farkas János Nepomuk egy 1695. évi régi iratot másolt le, mely egy 1533-ban készült eredeti másolataként tűnt fel. A Farkas János Nepomuk által beküldött másolatot a történetírás minden lelkifurdalás nélkül elutasíthatta volna, de nem tette; a történetkutatás hovatovább halad, úgy fogja találni, hogy a székely őstörténetre nézve a 'Csíki székely krónika' nem mondott valótlan. Magam történeti forrásmunkának sohasem tekintettem, rá mint forrásra nem hivatkoztam. De nincs okom kétségbe vonni, hogy 1533. évben ennek az iratnak a magva létezett, a kompilátora Mátyás András vagy András Mátyás,¹⁰⁷ de ha ő volt a szöveg írója, akkor nem volt székely, hanem Dunántúlról jött szláv pap, aki a magyar történetírás forrásait ismerte. Az 1695. évi másolatot is csak ilyen pap írhatta.” Endes tehát, bár kételkedően viszonyult a krónika forrásértékéhez, 1533-as datálását hitelesnek tartotta, és úgy vélte: mint „Csík történetírójának” kötelessége megvédeni „Sándor Zsigmond s más meggyanúsított társai ártatlanságát”.¹⁰⁸

A csíki krónika hitelességének vitája, mint szocializációs folyamat (amely például századfordulós hírlapok nyomán megragadható) is tanúsítja, hogy a szellemi múltnak vannak olyan jegyei, melyek az érzélemlágra gyakorolt hatalmuk révén szinte kitörölhetetlenek egy-egy közösség mentális örökségéből. Előfordul – akár

népek-nemzetek esetében is –, hogy ezek a közösség-tudatot meghatározó jegyek nem a történeti valóra, hanem mítoszszellemekre, hamis múltképekre épülnek. Ettől még ugyanolyan makacsul tartják magukat, dacolva a tudományos kritika és a logika valamennyi ellenérvével. E kétségkívül közösségtudat-erősítő mítoszoknak megvannak a történetileg meghatározott virágzó, illetve csendestűlő korszakai: ezek váltakozási mechanizmusa bonyolult, túl egyszerű volna az érintett csoportok sikeres, illetve recessziós időintervallumaival magyarázni. Mindenesetre nem véletlen, hogy az úri társadalom az 1930-as években úgy emlegetett egyes főurakat, mint „a székely rabonbánok ivadékait”.¹⁰⁹ És természetes, hogy ma is vannak, a jövőben is lesznek a krónika igazának védelmezői. Szócs István például, aki nem egy ízben hívta magára a figyelmet az akadémiai irányzatokkal dacoló elméleteivel, 1980-ban azon töprengett, „hogya a Krónika hamisítója az adatok kisebb részét bebizonyíthatóan vette valahonnan, nem vehette-e a többi, nem azonosíthatatlan forrású adatokat is?” E kérdést 1910-ben, mint láthattuk, Jósa János már feltette, és válasza is hasonló volt a Szócs Istvánéhoz, aki szerint „Sándor Zsigmond rendelkezett egy általunk nem ismert forrással, amelyet hamisításaiba beledolgozott, vagy amelybe hamisításait beledolgozta.”¹¹⁰

Bár Nagy Géza szerint a krónika „irodalmi műnek hitvány férczmunka”, a több mint két évszázados széleskörű hatása, mozgósító, sőt fanatizáló ereje – ha tiszteletet nem is – egyfajta bámulatot ébreszt bennünk a szerző(k) iránt. Másfelől, a hamisítvány – amit jelképesen „apokrif eposz”-nak neveztünk – több irodalmi műnek lett ihletadó és adatforrása, köztük a műfaj teljes eszköztárával felszerelt hőseposznak is. Dózsa Dániel, a XIX. század egyik aktív székely publicistája 1858-ban, Kolozsvárott kiadott művének a címe: *Zandirhám. Székely hősköltemény a IX. századból*. Ez ugyan nem tekinthető pusztán versbeszédnek, de alapja kétségkívül – mint egy későbbi kritikusa írja – „a csíki székely krónika kifundálta pogány székely világ”.¹¹¹ Megjelenik benne a „Boudvár romja”, a „szent berek”, a „szentelt erdő”, a

„rabonbánok tornya”, a „berek rabbonjai”, a „székel hunok ős törvényei” (kőoszlopra írva!), a kókuszpohár és persze a hős Zandirhám. De feltűnnek új elemek is: a besenyő kán az anonymusi eredetű Gelu vezér blakjaival szövetkezik, keleti szálak szövődnek a cselekménybe az egyiptomi Ízisz, Ozirisz, illetve a perzsa gyökerű Ármány és Nemere révén.

Sokkal érdekesebb Jókai Mór esete, amely mindenképp megér egy kis kitérőt. Nem tudjuk bizonyosan: olvasta-e a csíki krónikát? Valószínű, hogy nem, mindenesetre tudott róla. A *kiskirályok* című, 1884-ben megjelent regényének egyik szereplője, Vakandi Anonymus hivatkozik rá, a korábban már emlegetett rituális kókuszpohár kapcsán. „Vakandi úr – immár a regény sorait idézve – nem ennek a világnak az embere. Ő csak a nagyon régen elmúlt századokban él. Két-háromszáz esztendőre hivatkozó koponyákkal még csak szóba sem áll. Az egész históriát csak az Árpád-házi királyok fiágon kihaltáig ismeri. Hanem azután úgy ismeri, hogy egy kiásott patkóról megmondja, hogy kinek a lova viselte azt, hanyadik fokú vezéri hivatalt töltött be a gazdája.” Csakhogy Vakandiról (igazi nevén: Justus Fraus) később kiderül: profi történelemhamisító, aki kíméletlenül kiforgatja vagyonából a regény egyik főszereplőjét, Tanussy Decebált. Decebál könyörtelen iróniával megformált, korából – a XIX. század első feléből – mesteri módon kiragadott figura. Apai ágon „a hírhedett Thonuzoba vezértől” származtatja magát, „akit, mint krónikáink írnak, Szent István királyunk, a pogányoltárok újra felállítása miatt, feleségével együtt elevenen elsíroltatott.” Anyja viszont „havaselvi gazdag bojárleány volt, [...] egyenesen Mihály vajdától származott le családja. Ennek a kedvéért lett az elsőszülött Decebálnak keresztelve.” Tehát megtehetné, „hogy proklamáltassa magát Pannónia és Dácia királyának (amihez dokumentumokban őrzött igényei vannak)”. A dokumentumok azonban Vakandi hamisítványai: az általa titkon „újranevesített” cölöpsírből kiásott csontvázak nem Thonuzoba vezér és neje, hanem egy bizonyos Piros Pista nevű zsvány és szeretője, Cifra Panni (akiket az akasztófa alól költöztettek titkon a cölöpsírba), a

temetkezési kellékek pedig a Vakandi műhelyéből származó „korhű” tárgyak, melyekért Decebál busásan fizetett, egészen vagyona fogytáig. A történet ily módon a táblabírók korabeli – ám évtizedek múltán is élénken ható – nemesi gőgnek, családtörténet-kultusznak, álnemzeti nagyotmondásnak remekbeszabott torzképévé kerekedik.

Ezek után szinte hihetetlennek tűnik, de Jókai is rátalált a maga Vakandijára, aki nem volt más, mint a csíki krónika szerzője (lett légyen ő Sándor Zsigmond, vagy bárki). Egy évvel *A kiskirályok* előtt jelent meg *Bálványosvár* című regénye, melyben a székely tájakat a krónika által felvonultatott személyek, meg Ipolyi Arnold magyar mitológiájának alakjai népesítik be. Lehet, hogy Jókai számára a krónika (vagy az ezt közvetítő mű, mindenekelőtt Orbán Balázs Székelyföld-monográfiája) pusztán eszköz volt egy abbahagyhatatlanul izgalmas tündértörténet megalkotásához, nem több, mint mondjuk Tolkien számára az őskelta mondavilág: mese, és nem történelem. Meg is jegyzi a *Bálványosvár* függelékében: „Az én történetem ugyan csak regény, s tehetném azt, hogy arra a nagy szabadalomra hivatkozzam, ami a költőnek mindent megenged.” Ugyanitt utal arra is, hogy amit a vázolt korról tudunk, az „jobbadán szájhagyományok gyűjteménye: hitelességük fölött sohasem szűnnek meg vitatkozni a tudósok.” E feltételezésnek sok minden egyéb mellett ellentmond egy 1853-ban kelt székelyföldi úti levél, melyben Jókai még így írt: „Meglátogattuk az ormot, melyen Attila legelső sásfészke, Budvár állott. Néhány vasaló alakú kő most is ott hever halomban s roppant gödrök jelölik a leghatalmasabb király palotájának helyét.”¹¹² Továbbá, azt sem hallgathatjuk el, hogy a *Bálványosvár* idézett függelékében felsorolja a forrásként használt történelmi munkákat és hozzáfűzi: „De ugyanezen történetek valóságát mind háromszéki, mind csíki ismerőseim is bizonyítják.” Bármi légyen is a valóság, több mint évszázad távlatából mégis úgy tűnik, mintha *A kiskirályokban* a *Bálványosvár*-beli önmagát ironizálná a szerző.¹¹³

A csíki székely krónika a székely rendi konzervativizmus tipikus terméke, de több is ennél: a székely kiváltságosok megtestesült

álma. Születésének korában viszont korántsem elszigetelt jelenség. Nem sokkal felbukkanása előtt, 1761-ben James Macpherson skót költő egy, a legendás kelta bárdnak, Ossziánnak tulajdonított III. századi hőseposz felfedezésének szenzációs hírért jelentette be. Ez a nemzeti és kulturális ébredésük korát élő skótok körében hatalmas lelkesedést váltott ki. Macpherson jelentős támogatást kapott „vizsgálódásai” folytatásához, ahhoz, hogy felkutassa a (Skót fel-földön, szűk területen és kevesek által beszélt) gael nyelvjárásban fennmaradt többi eposz-részletet, és angol nyelvre fordítsa ezeket. Hamarosan azonban – még Macpherson életében – egyre erősödött a gyanú a népszerűvé vált Osszián-dalok eredetiségét illetően. Idővel bebizonyosodott hamis voltak, de hatásuk nem csökkent, számos, a korban vagy később alkotó költő ihletforrásául szolgáltak.¹¹⁴

Közeledvén a vizsgálatunk tárgyát képező térséghez, Václáv Hanka (1791–1864) cseh levéltáros ügyködése köti le figyelmünket, aki 1817-ben egy XIII. századi, cseh nyelvű versbe szedett történet kéziratának felbukkanását jelentette be a kelet-csehországi Köninghoffban (Dvur Králové nad Labem). A közvélemény nemzeti ünnepet ült, így hát alig egy esztendő múltán ugyanaz a Hanka egy szintén cseh nyelvű, immár terjedelmesebb és régebbi (X. századi) költeményt „talált” Zelena Hora városában. Josef Dobrovsky (1753–1829), a cseh filológia atyja, megelégedve a szélhámosságot, vehemensen tiltakozott e hamisítványok eredetiként való terjesztése ellen, de a nemzeti eufória elhallgattatta. A kedvező konjunktúrát kihasználva Hanka még „feltárt” néhány, csekélyebb felhajtást kiváltó apró részletet. A szövegkritika utólag egyértelműen igazolta, hogy a cseh nemzeti nyelv afféle „anyakönyvi bejegyzéseként” tisztelt szövegek egy vidéki levéltáros hóbortjának termékei.¹¹⁵

Magyarország – a Habsburg fennhatóság okán – ugyanazon bécsi kultúra és szubkultúra hatása alatt állt, amely ellentámadásba lendítette a cseh művelt rétegeket, a fellángoló nemzeti hangulat pedig kedvező táptalajt jelentett Hanka munkálkodásához. Nem csoda, hogy a Kárpát-medencében Hankának megannyi szorgos

„szaktársa” tevékenykedett. 1770-ben bukkant fel a Gellei imádságos könyv néven ismert rovásírás hamisítás. Tompa József (1966-ban közzétett tanulmányában) úgy véli, ez „a ’hun-székely’ írásegyiségnek [...] mindenképp merész egybefogása”, mely „jól illett a krónikás és mondai, majd XVIII-XIX. századi tudományos és irodalmi közműveltségünkben rendkívüli jelentőségűvé váló hun(-avar)-magyar azonosítás történetéhez.” Ezért Tompa természetesen tartja, hogy a csíki krónika hamisítói is „a hitelesség látszatát egy külön kis rovásírásos felirattal igyekeztek erősíteni (ez nyelvi-leg jelentéktelen).”¹¹⁶ 1796-ban, a csíki krónika felbukkanása, illetve Macpherson halála évében (teljesen véletlen egybeesések) született a legsikeresebb magyar történeti forráshamisító, bizonyos Litterati Nemes Sámuel. Tanulmányairól szinte semmit sem tudunk. Az 1820-as években vált ismertté, mint szenvedélyes régiségbúvár. Sokat utazott a szomszédos országokban, hogy „megmentse” a magyar kultúra külföldön kallódó értékeit. Mindig „kincsekkel” megrakottan tért haza (oklevelekkel, kéziratokkal, könyvekkel, pénzekkel, pecsétekkel, fegyverekkel), ezekkel budai régiségboltja örökké tele volt. Olykor kis közleményekben is népszerűsítette „felfedezéseit” a *Jelenkor*, a *Hasznos Mulatságok*, a *Társalkodó*, az *Atheneum*, a *Hírnök* lapjain. Emellett régiségeiről, melyeket utazásai során pénzért mutogatott, afféle nyomtatott „promóciós anyag” is készült. Mikor rájött, hogy kora szakértői (Toldy Ferenc, Jankovich Miklós) valódinak tartják áruját, kezdett kedvtelésből hamisítani, a munka üzleti oldala egyre kevésbé érdekelte. 1842-ben halt meg Komáromban, egyik régiséggyűjtő útja során. Legismertebb hamisítványainak jegyzékét Tóth Béla közölte: ebben 26 kódex, könyv, oklevél, levél, nyírfahéjra írt rovásjeles „fakönyv” stb. szerepel.¹¹⁷

A történehamisítás rokon kategóriájába sorolhatók azok a koholt feljegyzések, melyek kelet-járó kalandoroktól (Jaksics Gergely, Szabó Nazarius) származtak. Ezeket Perecsenyi Nagy László tette közzé a *Felső-Magyar-Országi Minerva* lapjain, mint az várható volt, alaposan felkavarva a hon művelt közvéleményét.¹¹⁸

Ezek az úti jegyzetek, amelyek célirányosan a kor nemzeti szenzációkra kiéhezett olvasóközönségének íródtak, apró gyerekcsínyek azokhoz a koholt emlékekhez képest, amelyeket a közélet és a történész szakma általános tiszteletétől övezett erdélyi főúr, gróf Kemény József (1795–1855) készített. Ő már kamaszkorában hódolni kezdett a hamisítás művészetének, amint erre gr. Gyulay Lajos naplófeljegyzése is utal: „Már gyermekkoromban – ő néhány évvel idősb volt nálam, de azért sokszor egybejöttünk – [...] mutatott nekem Kemény Szeppi – így nevezték – egy okmányt, melyet maga készített, a kéménybe dugott, felfüstölt és réginek adott ki.”¹¹⁹ Nem ismeretes hamisítványainak teljes lajstroma, de némely neki tulajdonított koholmány a mai napig kavarja a történetkutatás amúgy is zavaros vizeit.¹²⁰ Ő abban különbözött a hamisítás mesterségében gyakorlott kortársai többségétől, hogy – mint Tagányi Károly írja – „egyetlen kapavágásnyi földet sem akar mástól elperelni”. Ő „a tudomány önzetlen munkása, s mániájának [...] egyetlen forrása a hiúság.”¹²¹ Előfordult azonban, hogy némely koholmánya ellene, vagy éppen nemzete ellen fordul, mint például az udvarhelyi vár és a rejtélyes „Oláhfalvi román kenézség” viszonyát szabályozó, 1301-es keltezésű oklevél szövege. E jelenség magyarázatát is Tagányi adja meg: „Nem ismerik önök a gyűjtő szenvedélyét, hogy önmagát is megcsalni képes!”¹²²

A történeti forráshamisítás hóbortja nem torpant meg a Kárpátok vonalán: 1856-ban Moldvában közöltek egy rejtélyes krónikarészletet, mely a románok 274 és 1290 közötti történetét regélte el, ám hitelességét hamarosan cáfolták, éppen a kor román történészei.¹²³

A csíki székely krónika felbukkanása, illetve az ezt követően kirobbant vita nem meglepő. Akkortájt az apokrif koholmányok készítése a szó szoros értelmében divatos dolog volt, a szerzők pillanatnyi vagy távlati céljain túl egyszerűen szabadidős tevékenységnek számított, akár a kártyajáték vagy a dominó. A sok száz hamisítvány közül azonban kevés került be igazából a történelembe. A siker zálogát e „műfajban” a széleskörű történeti, diplomati-

kai, paleográfiai ismeretek jelentették, és nem utolsósorban a szerző egyéni adottságai, képessége arra, hogy ráhangolódjon egy másik kor hétköznapijainak világára. De még valamire szükség volt, amit Mályusz Elemér – Kemény József hamisításai kapcsán – hangsúlyozott: az, hogy sikerét jórészt „kora fejletlen kritikai érzékének köszönhette. Amivel gazdagította a múltat, az tetszett olvasóinak.”¹²⁴ Ez hatványozottan igaz a csiki krónikára: a székely közvélemény 1796-ban azzal lett megajándékozva, amit régóta elvárt. Máig tartó hatása is ezzel magyarázható.

A reformkori nemesi liberalizmus székelyföldi lecsapódása

Létezik a történetírás berkeiben, sőt a köztudatban is, egy megrögzött képzet a székelyek magától értetődő konzervativizmusáról. A néprajzkutatók a hagyományos viselet, a népszokások, az irodalmi folklór leghívebb őrizőit tisztelik bennük.¹²⁵ Kossuth szerint – mint már idéztük – e népesség „... az egész keresztény Európában (legfőlegben tán a Baskokat kivéve) egyedül volt képes eredeti szabadnép típusát minden feudalizmusi fertőzéstől tisztán tartani.”¹²⁶ August Benoît de Gérando, a reformkori Erdély francia csodálója pedig úgy vélte, ők ezen a tájon „az ősi harci erények” letéteményesei: „Egy nép, mely éppoly harcedzett, mint amennyire vitéz, de sorsüldözött is, mely lakterülete domborzati adottságai révén körülbástyázott vidéken él; nép mely oly sokáig volt képes szembeszegülni egy birodalom hatalmával.”¹²⁷ Az efféle általánosítások könnyen vezetnek téves következtetésekhez. Izsák József irodalomtörténész – paradox módon épp a székelyek kollektív jellemvonásairól szólva – figyelmeztetett, milyen kockázatos e tekintetben bármiféle axiomatikus kinyilatkoztatás: „Hogy mennyire a relativitásokon alapulnak a népjellemző megállapítások, mutatják az ellenmondások, amelyek egymásba ütköznek. De Gerando megállapítja, hogy a székely szükségzavú, Ravasz László pedig, hogy bőbeszédű. Nehéz eldönteni, melyiknek nincs igaza.”¹²⁸

A széles körben elterjedt vélekedés, miszerint a székelyek valamennyien, vagy legalábbis túlnyomó többségükben konzervatív gondolkodásúak, egy logikai érven alapul: a történelem folyamán – hogy megőrizhessék privilegizált státuszukat – kénytelenek voltak elavult politikai és társadalmi struktúrákat védelmezni. Ám mindazok, akik úgy vélik, ez már egymagában indokolná a székelyek konzervatív ideológiai alapállását, megfelelnek legalább két lényeges dologról: a Székelyföldet már az újkor hajnalán a különböző felekezetek által működtetett középfokú tanintézetek hálózata szőtte át, mely az új eszmék terjedésének fogékony táptalaja volt. Már a XVII-XVIII. században, katedrára kerülésük előtt, a marosvásárhelyi és székelyudvarhelyi református kollégiumok professzorai hosszas nyugat-európai peregrinációkon gyarapították ismereteiket, szembesültek fejlettebb vidékek hétköznapi realitásaival. A XIX. század elején pedig meglepő gyorsasággal terjedt az írott sajtó, vált divatossá az újságolvasás, így a legeldugottabbnak vélt települések lakói – egyszerű parasztemberek is – beeláttak a világ dolgaiba. Másfelől, a székely nem csupán már-már közmondásba illő makacsságáról, de leleményességéről is híres. Eme utóbbi adottság a zord természeti környezet adaptációs kényszeréből következhetett, valamint a védekezésre való állandó készenlétből. Gyakorlati érzeke előbb-utóbb rá kellett döbbsen a székelység jelentős részét, hogy – a rendi retorika állításaival ellentétben – igazából már nincs is veszíteni való kiváltsága. Talán ez magyarázza, hogy a székely székekben a reformkor eszméi semmivel sem ütköztek nagyobb ellenállásba, mint bármely vármezőben, sőt helyenként – így Udvarhelyszék területén – uralkodó ideológiai áramlattá válhattak. Azt se feledjük, e korban az elavult privilégiumok védelmezése, illetve a vágyakozás ezek megszerzésére korántsem kizárólag székely törekvés. Amit David Prodan a kor magyarországi társadalmáról állított, részben – apró finomításokkal – Erdélyre is érvényes: „A nemesi szellemiség áthatotta valamennyi társadalmi kategóriát, valamennyien a nemesi szabadságok után áhítoznak. Gondolni sem mervén a nemesség megdön-

tése általi felemelkedésre, mindenki más a nemesség soraiba lépve képzelte el boldogulását. A közéleti szereplés egyedül a nemesi rang révén válhatott hitelessé. A polgári réteg is alá kellett vesse magát e gondolkodásnak, és célul tűzte ki a nemesi rang megszerzését. [...] Az 1790-91-es országgyűlésen a városok képviselői is, karöltve a nemességgel, a József császár reformjai révén eltiport kiváltságaik visszaszolgáltatását követelték, nem pedig – a nemesség ellenében – a privilégiumok eltörlését. Örültek a császári rendeletek visszavonásának, hiszen ők is a hűbéri viszonyok haszonélvezői voltak. [...] Itt a folyamat még fordított: inkább a polgárság nemesítette magát, mintsem a nemesség polgárosodott.”¹²⁹

A magyar reformkort a történetírás az 1825–30 és 1848 közötti időszakra teszi: eszerint a forradalom e két évtizedes erjedési folyamat betetőzése. A reformok általi felzárkózást szorgalmazó közéleti irányzat születésében nagy szerepet játszott a nemesség egy részének fogékonysága az európai felvilágosodás eszmevilága iránt. H. Balázs Éva szerint ebben főleg a magyar arisztokrácia ún. „homines novi” rétege jeleskedett. E réteg mintegy 200, jobbára a középnemesség soraiból felemelkedett családot foglalt magába, akik előlépésüket főleg az örökösödési, illetve a hétéves háborúban szerzett katonai érdemeiknek köszönhatték, amiért III. Károly és Mária Terézia grófi meg bárói címekkel jutalmazta őket. Továbbra is szoros rokoni szálakkal kapcsolódtak a középnemességhez, ez pedig meggátolta őket abban, hogy teljesen elszakadjanak a hétköznapi élet gyakorlati oldalától. A felvilágosodás eszmevilágával olvasmányaik révén találkoztak, mások pedig utazgatva, esetleg a hadjáratok során fedezték fel Nyugat új szellemiségét. Az ideológiai viták divatja hódított e főúri körökben, és a szabadkőművesség, melynek nonkonformista és misztikus jellege vonzotta a szalonok közönségét.¹³⁰ Poór János szerint a XVIII-XIX. század fordulóján szárnyra kapó nemesi reformizmus abban a „rossz közérzetben” gyökerezik, amely a zömében középnemes (de a „homines novi”-k csoportját is magába foglaló) művelt kiváltságos réteget jellemezte. Ez a művelt középnemesség felismerte a rendi alkotmányon alapu-

ló rendszer válságos helyzetét, de rossz közérzetét éppen az okozta, hogy nem látott ebből kiutat. Ez magyarázza tagjainak labilis társadalmi és erkölcsi énképét, ami Kazinczy Ferenc Kis János költőtársához írott levelében tükröződik, melyben Kazinczy arra oktatja plebejus származású barátját, mire kell vigyázni az arisztokratákkal folytatott levélváltások során: „Csereinek [Cserei Farkas erdélyi főúr – HGM] másképpen ne írj kérlek, hanem második személyben. Ne disputáljuk senkinek azt a fényt, melyet nekik a’ vak sors adott: de légyen távol tőlünk az alacsonyság, hogy mind a’ mellett feléjük bátortalan lépéssel közelítsünk. Érezzük mind a’ magunk nemességét, mind az övékét. Az a’ bátortalan közelítés csak azokat a’ tökkolopokat illeti, a’ kiknek nagy okok van a születés fényessége vagy erszények gazdagsága miatt tartani jobbaknak magokat nálunknál, a’ kiknek nem az a’ fény, hanem egy jobb jutott. Én, ha valamiben a’ világon, ebben igen csak fest vagyok, nem imádok Isteneket, de sansculott sem vagyok.”¹³¹ Másfelől, ugyanezek a művelt nemesek amiatt is vívódtak, nem tűnnek-e némelyek szemében korlátolt arisztokratáknak csak azért, mert szívügyük a nemzet nyelvének ápolása. Szintén Kazinczy állapítja meg a kozmopolita Berzeviczy Gergellyel folytatott vitája kapcsán: „Ez az ember azt hiszi, hogy én a’ legvaskosabb arisztokrata vagyok – és miért? – mert a’ nyelvet és a nationalismust mindenek felett vitatom, holott ő mindkettőt kész oda adni a’ Commerciumért, sőt, mint Herder, mindkettőnek elenyészést jövendől. Én pedig azt hiszem, hogy minthogy Európának dolgait philosophusi szellem (Geist) igazítja, a’ Magyar nép csak azért sem enyész el, mert véle együtt egy sehol másutt nem található originális és szép nyelv veszne el.”¹³² Más alkalommal pedig így vallott: „Az én patriotismusom nem ellenkezik a cosmopolitismussal, s midőn a’ magyar nyelvnek virágzását óhajtom, midőn azt, a’ mennyire tőlem telik elősegíteni igyekszem, nem könyörgöm azért az egeknek, hogy más nyelveknek károkkal virágozzék az én nyelvem.”¹³³

A reform-szellemiség kialakulásának már e korainak mondható szakaszában akadtak, akik nem érték be a kor égető kérdéseinek

pusztán filozófiai boncolgatásával. Például Dessewffy József poétikai erényektől amúgy mentes versbe szedett politikai programja a nemesség megadóztatása mellett szállt síkra: „Bár ingyen mély sárban járni ne szeressünk, / Kímélve kocsinkat kis vámot fizessünk, / Válthassa meg magát robotos taksásunk, / Töllünk, mi fiskustól ehez gonddal lássunk, / A megye pénzterhe hogy kevesedhessék, / Abban nemes venni részt neked is tessék.” Cserey Farkas pedig már az elmélet gyakorlatba ültetésével kísérletezett, amikor elhatározta, hogy birtokán „A’ paraszt mindazt, a’ mit a’ telkén épít, ezután proprietása gyanánt nézheti.”¹³⁴

A megújulás szükségességéről és mikéntjéről folytatott érdemi viták az 1790–91-es magyar országgyűlésen kezdődtek, majd az 1825–27-es diétán folytatódtak. Az itt megfogalmazott ajánlásokat 1830-ban közölték a vármegyékkel. A vármegyék többsége elfogadta ezeket, ami arra utal, hogy – jóllehet a reformigények még nem rendeződtek egy koherens eszmerendszerbe – 1830 táján egy, a polgári fejlődés irányába mutató minőségi változás következett be a magyar politikai elit közgondolkodásában.

A reformok támogatói a kiváltságos rendek legkülönbözőbb kategóriáiból kerültek ki. Az arisztokraták jelentős része kezdetben várakozó álláspontra helyezkedett, és csak későre hajlott egy lassú, kivételezett helyzetét maximálisan kímélő változás elfogadására. A vagyonos középnemesség egy számbelileg csekély, ám gazdasági súlyát tekintve igen jelentős réteget alkotott. Ők már nem tartották célravezetőnek a hűbéri viszonyok óvatos foltozgatását, felismerve azt, hogy a polgári fejlődés útjára lépett Európa szemszögéből a magyar nemesi társadalom – amennyiben képtelennek bizonyul egy átfogó mentalitásváltásra – az ország valódi érdekeinek kerékkötője marad. A középnemesség szerényebb birtok- és vagyon-állománnyal rendelkező részének még kevesebb veszítenivalója volt egy esetleges alapvető változás nyomán, gyakorlatiasabb és vállalkozóbb szellemisége pedig e réteg helyét mindenképpen a reformkövetelő liberális csoportosulás soraiban jelölte ki. Érdekes volt – a székely társadalommal való analógiák kapcsán is – a mindössze

egy jobbágytelket bíró vagy teljesen nincstelen kismemesek helyezte. Közülük sokan támogatták a nemzeti állam megvalósításának polgári jellegű programját, jóllehet semmilyen gazdasági érdekük nem fűződött hozzá. Mások viszont – féltve az amúgy gyakorlatilag súlyukat vesztett privilégiumaikat – a konzervatív irányzat hívei lettek. Ismét mások tájékozatlanságuk folytán azoknak adták el szavazataikat, akik többet ígértek. E politikai sokszínűség dacára le kell szögeznünk, hogy a magyarországi vármegyék többsége szabadelvű szellemben fogant utasításokkal vértette fel országgyűlésbe küldött képviselőit. Eme irányzat fő ideológusa gróf Széchenyi István, aki politikai jellegű kiadványai útján (*Hitel*, 1830; *Világ*, 1831; *Stádium*, 1832) nagy hatással volt a magyar közvéleményre.

A mozgalom programja a különböző, voltaképpen igen szerteágazó törekvésektől vezérelt csoportok (nemesek és „nemtelenek”, birtokosok és birtoktalanok, magyarok és nem magyarok, különböző felekezetekhez tartozók) érdekeinek összeegyeztetésén alapult. E program érzékeny pontja a jobbágyok és nemesek közti viszony új alapokon történő rendezése volt. A feudális viszonyok felszámolása ott volt a kiemelt célok között, de a végrehajtást úgy szerették volna megvalósítani, hogy ez az érintett felek soraiban minél kevesebb megrázkódtatással járjon. Az önkéntes örökváltság elvét már az 1832–36-os országgyűlés elfogadta, ám ez – az udvar gáncsoskodásai nyomán – csak 1840-ben emelkedhetett törvényerőre. Végül a szabadelvű élvonal ideológusainak be kellett látniuk: meglehet, hogy a hűbérúr kényszeríthető lesz e törvény betartására, azonban a jobbágyok többsége nem rendelkezik a váltságghoz szükséges anyagi eszközökkel.

Ami az állami életet illeti, a szabadelvű nemesi mozgalom síkra szállt az udvartól önállósított polgári-liberális államrend a népképviselő és a felelős kormány védelmében. A szóban forgó irányzat ideológiai radikalizálódása az 1840-es években következett be, amikor élcsapata Kossuth és a *Pesti Hírlap* körül csoportosult.¹³⁵

Az erdélyi nemesi liberalizmust szoros szálak fűzték a magyarországi reform-mozgalomhoz, de jelentős különbségek is jellemez-

ték. Itt a középnemesség jóval gyengébb volt, a helyi arisztokraták viszont jóval nagyobb érdeklődést mutattak az új eszmék iránt, mint a királyi Magyarországon. Ezt a körülményt az udvar arra igyekezett használni, hogy az erdélyi liberális nemesi szervezkedést a mánások machinációjaként tüntesse fel, jóllehet valójában az itteni arisztokraták többsége konzervatív beállítottságú maradt. A szabadelvű csoportosuláshoz csatlakozott erdélyi arisztokraták vagyoniilag inkább a magyarországi középnemességhez álltak közel, másfelől szoros rokoni szálakkal kapcsolódtak a köznemességhez, tanulmányaikat végző gyerekeik révén pedig gyakran kerültek jó kapcsolatba a kollégiumok professzoraival.

E csoport nyíltan felvállalt nemzeti eszmélése is adathozható. Az *Erdélyi Múzeum* 1817-es évfolyamában például „Gróf--” szignóval egyik képviselőjük így elmélkedik: „Nyilván való tehát, hogy a’ Haza-szeretetétől elszakaszthatatlan annak öltözetéhez és nyelvéhez való fiui indulat. Nyilván való, hogy egy olly Nenzet, melly Hazája öltözetét ’s nyelvét megvetvén emelni nem kívánja, nemzeti karaktert levetkezte, ’s ez által Óseiről reá szállott fényességet, dicsőséget elvesztegette, mert ezekhez jussa többé nincsen. Az ilyen nemzet már haldoklik. Hogy nevezhessem p. o. magyarnak magamat, ha Óseim nyalka köntöse nem díszíti testemet, ha magyarul beszélni vagy épen nem tudok, vagy ha csak ugyan hibásan és darabosan egy keveset beszéllek is, akkor is Óseimről reám maradt nyelvemen csak cselédeimmal vagy kételenségből szóllok; ha pirulás nélkül több idegen nyelveket tisztán beszélvén, csak épen azon nyelven akadozom ’s dadogok, melly dicsó Eleimé, - Eleimé, kiknek vitézségek helyezhetett könnyebb állapotba, hogy az életnek többféle örömeit is magaméivá tehessem. [...] Alvásunkkal lassanként kedves Hazánk törvényei, szokásai is ellalusznak. Mert, hogy szólalsz-fel, te, a1 Hazának elfajult fija, a’ magyar törvény ’s a’ magyar királyi dicsőség mellett idegen nyelven? Hazádtól, annak szokásaitól, öltözetétől, nyelvétől elidegenedett szíveddel.”¹³⁶ És, ha nem is méltó örök poétai babérokra, erről az érzésről tanúskodik gróf Teleki Ferenc Hazám nyelve című verse,

melyben őszintén vall arról, miként fedezte fel, ifjonti kozmopolita csapongások után, az anyanyelv szépségét:

„Áldom fontos, édes tüzed'
Melly által a' Nyájással
Az Erőt is össze füzed
Koszorúba egymással.

Ezt keresém én is hajdan
Idegenek oltárán
'S ím megleltem a' tulajdon
Hazám nyelve határán.”¹³⁷

Jóllehet az erdélyi vármegye a magyarországinál kisebb autonómiával rendelkezett, az a körülmény, hogy a megyegyűléseket nem csupán a közvetlenül érintett helyi elit kísérte figyelemmel, hanem az egyszerű érdeklődők tömege is, az intézmény a közvélemény formálásának alapvető eszköze volt. Ez még hangsúlyozottabban igaz a székely székekre: a széki demokrácia, bár az idő múlása és a rendszerek változása alaposan megkoptatta valamikori erejét, eszmei síkon még létezett, jelentős tömegek hittek benne, ami a széki gyűlést az egész törvényhatóság területén rendkívüli érdeklődésre számot tartó eseménnyé avatta.

A kívülállók és székelyek által egyaránt gyakran idealizált székely társadalom egyébként a változás korát élte: az egykor jelentős előjogokat élvező lófők vagyoni helyzete már a XVIII. században alig különbözött a gyalog rendűekétől, tényleges szerepük a szék közéletében számottevően csökkent. Eközben, a nemesi státusra szert tevő főemberek vagy primorok soraiból kiemelkedve, egyes családok grófi (Béldi, Kálnoki, Lázár, Mikes, Mikó, Nemes) és bárói (Apor, Daniel, Henter, Orbán, Szentkereszti, Ugron) rangot nyertek. A tekintélyesebb nemesi famíliák fontos szerephez jutottak a közélet irányításában, a szék országos politikai betago-lódásában. A székelyföldi jobbágyok és zsellérek számaránya nagy mértékben függött a különböző vidékek domborzati sajátosságaitól,

és ezzel összefüggésben a nagy- és középbirtok jelenlétének mértékétől. E szolgáló emberek száma, illetve a szabad lakossághoz viszonyított részaránya nem nőtt, sőt néhol kifejezetten csökkent, a szociális érzékenység fokozódása nyomán viszont a székely közéletben mégis kiéleződtek a jobbágykérdéssel kapcsolatos viták.

Az erdélyi országgyűlés több ponton különbözött a magyarországitól: egykamarás volt, a döntő többséget alkotó ún. regalistákat pedig a király nevezte ki a mágnások és köznemesek soraiból, akikhez hozzáadódtak még a főkormányzók tagjai. A kezdeményezőkézség viszont a vármegyei küldöttekre volt jellemző, akik a „nép” képviselőinek tekintve magukat, egyféle erkölcsi fölénnyel bírtak. Őket támogatták általában a székely székek meg a városok küldöttei, olykor a szászok is.

Az erdélyi reformpárti nemesség mérsékelt programja egy nemesi demokrácia megvalósítását tűzte ki célul, míg retorikáját a polgári-liberális jelszavak uralták. E kettősség tettenérhető a mozgalom vezéralakja, báró Wesselényi Miklós politikai pályafutásában, aki 1820-ban még az úrbéri összeírás ellen tüntetők között volt, hogy alig tíz esztendő múltán már a vármegyéről vármegyére, székről székre járó és agitáló „vándor patrióták” irányítójaként a reformeszmék fő szószólójává váljon. Az is igaz, hogy másképpen szólt Wesselényi a pozsonyi diétán, mint erdélyi útjai során, ahol egy erőteljes társadalmi radikalizmus nyílt vállalása csak ártott volna az ügy kimenetelének. *Balítéletekről* című, 1831-ben befejezett, de a cenzúra tilalma miatt csak két év múlva, Lipcsében kiadott nagy hatású munkájában az örökváltság mellett foglal állást, gyakorlati megoldásokat is javasolva a kivitelezésre. A reformpárti radikális irányzatnak volt még egy élvonalbeli ideológusa: az Amerikát járt székely peregrinus, Bölöni Farkas Sándor, aki úti jegyzeteiben egy szabad és ésszerűen szervezett világ apológiáját adja.¹³⁸ Wesselényi és elvbarátai igazát pedig a zsidói báró angol barátja, John Paget doktor védelmezi a nyugati világ előtt, 1839-ben, Londonban megjelent útleírásában.

Mivel a sajtó a cenzúra szigorú ellenőrzése alatt állt, a megyei és széki gyűlések a fent említett széles nyilvánosságnak köszönhetően egyfajta hangos média szerepét is betöltötték. A gyűléstermekben kemény viták bontakoztak ki, melyek során a „vándor patrióták” éltek a nagyszámú hallgatóság előtti szólás lehetőségével, és igyekeztek az ország minél több pontján ismertté tenni programjukat. Egy ilyen vita hevében történt, hogy Marosszék gyűlésén az elnöklő főtiszt félbeszakította Wesselényit mondván, nem is volna joga szólni, hiszen a székben nincs birtoka. Válaszképpen a székbeli „liberálisok” közös költségen telket vásároltak Makfalván, a Kisküküllő felső völgyében, ennek adománylevelét pedig a Toldalagi Zsigmond gróf által vezetett küldöttség adta át a zsibói bárónak Kolozsvárott, 1834. augusztus 7-én, ünnepélyes külsőségek közepette. Wesselényit meghatotta e nemes gesztus, és hasonló nagylelkűséggel válaszolt: az adományba kapott telken egy „nemzeti polgári tanodát” emeltetett, illetve alapítvány által ott két-két katolikus és unitárius vallású ifjú taníttatását biztosította.¹³⁹ Bár nem rendelkezünk erre vonatkozóan elegendő adattal, a törekvések szintjén mindenképp számolhatunk azzal, amiről Paget úti jegyzeteiből értesülünk, hogy az ún. „vándor patrióták” csoportja minden törvényhatóság területén rendelkezett telekkel, mely feljogosította a csoport valamely tagját az illető területi egység közgyűlésén való szólásra.¹⁴⁰

Ami a székelyeket illeti, Paget – feltehetően a vele együtt utazó Wesselényitől is befolyásolva – lényegre tapintó megállapítást tesz: „Bármelyik magyart kérdezze is meg az ember a székelyek felől, mindegyik úgy tudja, hogy azok valamennyien nemesek, így az ember azt várná, olyan nemzet él a Székelyföldön, melynek minden tagja egyenlő jogokkal és kiváltságokkal rendelkezik, s ahol nem ismerik a földesúri elnyomást, sem a kormánynak fizetett adót. [...] Csak amikor láttuk, hogy a dolgokat szemlátomást itt is ugyanúgy intézik, mint az ország többi részén, akkor döbrentünk rá, mi a helyzet valójában: valaha, meglehet, a székelyek mindnyájan egyenlők és nemesek voltak, s még ma is igényt tartanak

minden régi jogukra és kiváltságukra, valójában azonban nem is tudom, hány évszázada semmit sem élvezhetnek megkülönböztetett helyzetükből.”¹⁴¹

A kor közéleti valósága és a már csupán formálisan létező előjogok közti ellentmondás a székely székekben élénk vitákra készítette a reformpárti „haladókat” és a Bécs politikáját követő „maradókat”. A „pártok” gerincét általában a szék jelentősebb birtokos famíliái, illetve ezek csoportjai képezték, melyeknek többnyire régi keletű gazdasági és hatalmi versengése ezúttal ideológiai színezetet is nyert. A székek gyűlésbe járó és szavazati joggal rendelkező tömege e két pólus között ingadozott, az eredmény pedig nagyban függött egyik vagy másik párt helyi élenjáróinak szónoki adottságaitól, no meg a gyűlések alkalmával osztogatott „ingyentokány” és bor mennyiségétől, ízétől-zamatától. Hogy eme szavazattoborzó eljárás nem feltétlenül csak a konzervatív csoportosulás módszere volt, arról ismét Paget doktor feljegyzése tanúskodik, aki elmeséli, hogy Székelyudvarhelyen járva betértek Weselényi „egyik kortes barátjához, egy jókedvű, radikális kis fűszereshez: az a fajta ember volt, aki kedveli a jó ebédet és a hosszú szónoklatot, az utóbbit ha ő maga mondja, az előbbit, ha barátai fizetik.”¹⁴² A bajok akkor kezdődtek, ha ez az eljárás már nem tudta a vitát eldönteni. Ez történt Udvarhelyszék 1842. december 14-én kezdődött tisztújító közgyűlésén. A *Múlt és Jelen* beszámolója így summázta a történeteket: „A’ választók, főnökeik által jól felkészítve jelentek meg (tehát bor, pálinka, pecsenye osztogatás nem híjjánzott, hogy a szabad választók szabadon és értelmesen gyakorolhassák jogukat) lehetett hallani az ily alakban megjelent felkészített tömeg durván kitörő robajját, védokul villogtak a’ szék termében a’ most még ugyan ólmatlan botok is, sürgetve a’ szabad választást, mely modorban előhaladást és magasabb tökélyre emelkedést méltán lehet remélni, miután nem csak pénzzel vásárolták a’ voksokat, de büntetéssel is fenyegették a’ választókat; kezeikből a’ czédelákat erővel kivették és mással felcserélték, szóval, kivált a’ szellem hősei a’ csábítás ámitás és terrorismus fegyverét egyaránt használták,

hogy párthíveiket hatalommal felruházzák, valamint a' hivatalra vágyás kórsága is, pedig csak altisztek voltak választandók, alkalmas mennyiségben előtűnt, a' honfi verbunk azért nem hijjázott. A' választás napján pedig a' felhevült tek. KK. és RR. összeveszvé a' teremben: asztalt, székeket, kemenczét egyberontottak, 's az előlülő alkirálybíró is a' zajos tömegből alig menekülhetemeg."¹⁴³ Az eset korántsem egyedi: az eléggé el nem ítéhető durvaságok mellett olykor adódnak a burleszk határát súroló nevetséges helyzetek is, mint 1843. március 29-én, és hol egyebütt, mint Udvarhelyszék közgyűlésén, az alkirálybírák megválasztási módozatának banális ürügyén: „Elvégződven a' tisztí búcsúk, egyszerre rémítő ordítás: 'szóval' 'czédulával'. A zaj és kiabálás egy irtózatoss hangba ment át, nem lehet megkülönböztetni mit kiáltanak.” Pálffy János, a „haladó” párt helyi vezéralakja igyekezett megmagyarázni a titkos szavazás előnyeit, de hiába. „Megújul az előbbi lárma. A' kik titkon akartak választani, papírdarabokat emeltek fel kezeikkel, 's azokat két óranegyedig fenntartották, kiáltván a' 'czédulával' szót; a' más rész folyvást és rémítőleg ordítá: 'szóval'. Már hittük, miképp a lárma talán világ végéig tart. Ekkor a' czédulások, – hogy megkülönböztethessék magukat a' más résztől – a' székház előtti térre lerohannak, (ki ezt látná, önkénytelen eszébe jutna a' méhrajzás) ott egy tömegbe állva, kitűnő többséget képeztek. A szóvalosok bennmaradván – a még akkor is meg nem szűnő ordítás közt – főnökeik sürgették a' többséget a bennmaradtak részére kijelenteni, az ellenpártiak pedig a' piaczi népségre figyelmezteték. De hijában! Enunciatio nem történt. A' piaczi tömeg egy óranegyed után újra felrohan a' terembe, 's az előbbi lárma tart fél órát. A' lármban egy firtosalji ember: 'nem is gazda ki rendet nem tud szabni.' Ekkor mind két fél kimegy a piacra. Egy koszt emelkedik a tömegből fel, tetején egy ívpapírra írva: 'szóval'. A' czédulások a' papírdarabokat itt is felemelik. A' zaj folyvást az előbbi marad. Az elnök a' nép közé menvén, többektől kísértetve jár közte, 's keresi a' többséget, mindkét félről kísérik az emberek, és kiáltozzák: 'szóval' 'czédulával'. A' két párt

néha külön is kivehető, de többnyire összezavarodva mozog. Az elnök és többen székre és vállakra emeltetnek látni: hol a' többség? De sikertelen. [...] Miután 3 nehéz óráig minden, de minden ember használta szólás-, 's még inkább ordítás szabadságát, mely egyszerűsmind tanácskozás volt a' felett: valljon titkon vagy nyilván történjék-e a választás?"¹⁴⁴

A botrány viszont nem csak a közéleti burleszk iránt később is közismerten fogékony Udvarhelyt sújtotta: szintén 1843-ban, az *Erdélyi Híradó* tudósítója igencsak hasonló történésekről számol be Marosszékről, ahol a három járási dulló megválasztása kapcsán csaptak össze a kedélyek: „Három dullóink, kikre nézve 'a titkos szavazás kérdése életkérdés volt, a' néptolongs közt mint izgatók működnek. A' tanácskozás megkezdetik, de tegnap óta a' meggyőződések megváltoztak, az ellenkező meggyőződést a' székelyekbe látható utakon csepegtették bele, és ma a' titkos szavazás ellen rémítő ellenszegülés mutatkozik – a' székelyek résziről. Kik mellette kiáltottak fel tegnap, ma ellene használják torkukat. – Felhozá egyikök e' tegnap ótai változást, 's ennek jellemzésére egy esetet beszélt, miszerint egy ittas székely, ki ezelőtt kevés idővel a' titkos szavazás mellett kiáltozott, kérdeztetett: miért kiált most ellene? egy 'azért' szót kiékesítve felelvén, utánabocsátá a' beadott fertelmes okot. És e beszédre lön hatalmas felzúdulás! Sokan ezt a' székely nemzet ócsárlójának állíták. Három dullók ordítva izgaták a' népet, 'vessük ki, vessük ki!' ordíták, 's már az ablakokat is kezdték nyitni. A' tolongás az ablak felé vonult, 's e' rémítő látvány küszöbén fő- és alkirálybíráinknak sikerült őket lecsendesíteni.”¹⁴⁵

A széki hatóságok próbáltak elébe menni e kétségkívül nem kívánatos helyzeteknek. Úgy tűnik, erre az apró, amúgy patriarchális közéletű Aranyosszékekben is szükség volt. Itt, az 1843 elején tartott közgyűlésen, „a' tisztújítás kerülvén napirendre, annak megnyílása előtt a' czédulákkal titkos szózatolásban tapasztalt visszaéléseknek meggátolására az e' végre még 1841-d évi octob. hónapjában nevezve volt bizottmány beadott javaslata módosításával megállítatik, hogy a' ki az írást nemtudó választó egyéneket

vendégné, fenyegetéssel vagy ajándék osztogatásával kívánná elcsábítani, úgy szintén azok is, a' kiknek választási jogok nem volna, még is szózatolnának, a' közgyűlés rögtön felveendő állományi büntetésen marasztassanak.”¹⁴⁶

A székelyföldi reformkori választási beszámolók sorozatát egy marosvásárhelyi tudósítással zárjuk. A konzervatív *Múlt és Jelen* levelezője tárja ezúttal az 1846 nyarán tartott országgyűlési követválasztások történéseit az olvasók elé, vádolván a szabadelvű tábort a szavazók elvtelen elcsábításával vádolva, ami ismét – jelen esetben súlyos tettelegességbe torkolló – botrányba fullasztotta a „szózatolást”. De a beszámoló néhány pontján elejtett megjegyzés arra utal: igen sok torok a „maradók” soraiban sem maradt szárazon, mindamellett, hogy ők nem annyira a leitatás módszerére, hanem bevallottan a pártjukon álló széki tisztviselői kar közvetlen befolyására alapoztak. A konzervatívok jelöltjei Nagy József és Horváth Ferenc voltak, míg az ellentábor Berzenczei Lászlót és Antal Imrét indította. „A közgyűlés első napján – olvashatjuk a beszámolóban – megkezdődött az étetés és leitatás a' Berzenczei párt részéről, kik e' végre a' megye házzal szembe egy tágas nemesi jószágot bérlének-ki és pénzen fogadott cigányok dobszóval vegyített muzsikája mellett csődíteték magokhoz a' szózatolókat. A' conservatív rész bízott erejében és mivel a' tisztviselői kar részén volt, ezek utjáni informatioval igyekezett erejét fenntartani. Azonban a' B. párt részére véghezvitt elsónapi voksoló tivornyázás, egész éjjel folyton tartott, az elméket mind feszültebbekké teszi és második napra mindkét fél megkettőzi erejét. Megkezdődtek ezen a' napon reggeli nyolcz óraker ismét a' szózatolások és látva a conservatívok nevekülni kezdő erejét a' más rész, mindent megkísért céljának elérésére, ismét megjelennek a' megyeház előtt a' dobszó melletti zenélő cigányok, 's az elkeseredés és megdöbbenés hangján csődítetnek a' B. párt tanyájára a' szózatolók. Láthatott volna az olvasó, követségre vágyót térdig sárosan, mellény nélkül egy ingben futkosni az utszán, piacon, megyeház udvarán, tornácán és személyesen öszvekapni 's veszekedni megyei tisztvi-

selőkkel, kik, mint ily szózatolási viharban szokott, megjelentek a' szózatolók között, 's működtek ők is véleményök szerint." Közben „a B. párt tanyáján [...] a' haza nagy ügyeiről 's jövődjő jótételének alapításáról az elméket felvilágosítani a' húszasok is bőven osztogattak...". Aztán szárnyra kapó vakhírek nyomán bizonyos szervezési bonyodalmak adódnak, minek következtében „lesz a' két párthoz tartozóknak egy szűk tornácsoni általános öszveelegyedeése, miből olykor egyes ütlegek, a' szózatolási szoba tájáni ablak-'s ajtó betörések, 's végre az egész tömegnek a' szózatoló bizottság szobájába bécsődülése következik." A bizottság szeretné leállítani a voksolást, de a főkirálybíró ezt nem engedélyezi. A dolog viszont kiszivárog, és a Berzenczei pártiak „közeli tanyáján" már úgy terjed a hír, hogy a „szózatolás félbeszakasztatott". „Mire a' mint egy ötszáz személyből álló lerészegített tömeg, középbe véve a' bandázó cigányokat, kirohan és ellepi a' megyeház előtti sz.miklósutszai kis piacot; folyt a' dobszóval vegyített muzsika, mi közben nem hiányzottak a' több bántó felkiáltások és fenyegetések. Elöl jött mintegy ötven botos ember, kik különféle katonásdi játékokat ábrázoló mozdulatok közt botjaikat fejeik felett emelgették." Az idős korú, gyengélkedő főkirálybíró szólni próbál a tömeghez, ám sikertelenül, egy dúllót bíz meg ezzel, „de a' felbőszített tömeg rohan a' megyeház kapujához", mire a főkirálybírónak már azt jelentik, „hogy a' tömeg a' rabokot ki akarja szabadítani, 's két jelenlévő hajdút meg is támadott. A' tömeg a' kapu közét csak hamar ellepte, egy része a' megyeház udvarán lármázott, más fel akart rohanni a' grádicson és a' kik bé nem fértek, az utszán ujjongtak 's lármáztak; egyik megyei hajdú főbeüttetve leveretett, fegyverét keziből kivették és elverték." A főkirálybíró a tömeghez viteti magát, most már némely Berzenczei-pártiak is próbálják sikertelenül csendre inteni a tombolókat. Utóbbiakkal kapcsolatba lép a főkirálybíró is, és „kötelességökké tette a' felizgatott tömeg lecsendesítését." De, miközben valóban elkezdtek kivonulni a székház udvaráról, az ellenzék hívei „egy conservatív szózatolót úzóbe vettek 's verni

kezdték; mit meglátva a' conservatív szózatolóknak a' közeli korcsmában ivó egy része [!]; kirohant, a' B. pártiak visszavonultak tanyájok udvarára és az udvaron lévő egy csomó követ kezdték a' künn levő conservatorokra dobálni." Az eseményeknek a főkirálybíró által kihívott katonaság vetett véget. „E verekedés közben mintegy húszan kaptak kisebb-nagyobb sebeket, de még eddig halál csak ugyan nem következett." A bizottság a szavazást félbeszakította.¹⁴⁷

Ha csupán e tudósítások alapján ítélnék meg a reformkori Székelyföld közéleti etikáját, lehangoló következtetésre kellene jussunk. Ám ugyanaz a Gálfi Mihály, aki az ominózus székelyudvarhelyi tömegjelenetet megörökítette (tehát aligha vádolható a valós jelenségek elkendőzése iránti hajlandósággal) írta, nem sokkal a fent idézett sorainak megjelenése előtt: „Pedig a tömeg szeretné komolyan venni a politikai életet. A széki gyűlésen nagy számban vesz részt, várja az okos szót, ellepi a székház udvarát, s a piacnak egy részét is elborítja.”¹⁴⁸ Gálfi volt az 1848-as év lelkes udvarhelyi krónikása is, ekkor kelt tudósításai pedig azt tanúsítják, hogy az anyaszékben a forradalmi események kezdetétől az irányítás az ún. „haladó párt” kezében volt. A reformpárti irányzat udvarhelyi túlsúlyára utal az is, hogy ez a szék egymás után háromszor választotta országgyűlési követéül Wesselényi Miklóst, Wesselényi pedig, midőn 1834-ben Udvarhelyszéken kívül Közép-Szolnokban is megválasztották, az anyaszék képviselőjéhez ragaszkodott.¹⁴⁹

1834. május 16-án Wesselényi meleg hangú levélben köszönte meg Udvarhelyszék rendjeinek azt a követi utasítást, mely „megfelel az nemes szék hazafiúi érzéseinek s méltóságának: szorosan elzárja az a követeket bármi rossznak is cselekvésétől, s tág utat nyit minden jónak eszközésére.”¹⁵⁰

Fent említettük Paget doktor azon megjegyzését, hogy Wesselényi és köre – híven a „vándor patrióták” elnevezéshez – tudatosan törekedett arra, hogy valamennyi erdélyi törvényhatóság területén birtokkal – akár egyetlen telekkel – rendelkezzen. Ehhez –

amint az ismertett maroszéki incidens kimenetele is bizonyítja – szükségük volt a helyben élő elvbarátaik hathatós segítségére. A történetnek van székelyföldi folytatása, nevezetesen 1834-ben, amikor a „vándor patrióták” vezére segíteni próbált egy Kézdivásárhelyen pusztító tűzvész kárvallottjain. Erről is az *Erdélyi Híradó* tudósít, kivonatban közölve az érintett város lakosainak köszönőlevelét: „Kézdi Vásárhely városa közönsége hadadi báró Wesselényi Miklós úrnak a’ két testvér haza előtt eléggé esmeretes hazafi érdemeit, s azon várasnak tűz által megkárosodott szerencsétlen lakószáma felsegélésekre bőkezűen nyújtott ajándékát hálás érzéssel megtisztelni kívánván, egyes akarattal meghatározta, hogy azon váras szabad birtokából a Sz. Katolnára vivő ország út mellett, a váras délszaki szélén 250 négyszögöl földet birtokosi jussal a tisztelt báró úrnak adjon; ugyan akkor a váras közönség a’ báró urat mint már birtokos polgárát váras esküdté választotta.”¹⁵¹ A makfalvi tanoda létrejöttének története, Wesselényi udvarhelyi népszerűsége, követi pályafutása, a kézdivásárhelyi telek-adományozás és előzményei mind arra utalnak, hogy a „vándor patrióták” csoportja nem egyszerűen csak agitált a Székelyföldön, hanem arra törekedett – és talált követőkre –, hogy a reformpárt élcsapata és a vidék között kézzelfogható összefonódások alakuljanak ki az érdekek szintjén is.

A továbbiakban áttekintjük azokat az alapvető kérdéseket, amelyek kapcsán a székely rendek mind számbelileg, mind befolyás tekintetében túlléptek a korábban kizárólagos, a privilégiumokat elsíró sérelmi politika korlátain, és a megújulás esélyét hordozó reformmozgalom hívévé szegődtek.

A *közigazgatás* a székely közélet mindenkori érzékeny pontja. Amikor II. József reformjai könyörtelenül felforgatták hagyományos intézményeit, összekuszálták határait, a székelység egyhangúlag tiltakozott e változások ellen, a császár halála után pedig az „alkotmányellenes” dekrétumok megsemmisítését, az alkotmányos rend visszaállítását tekintette elsőrendű feladatának. A „haladók” és „maradók” egyetlen közösen vállalt álláspontja a közigazgatás

kérdéskörében a határőrvidék státuszának sürgős rendezésére vonatkozott.

Túl azon, hogy ez a védelmi rendszer és hadszolgálati mód semmiképpen sem lehetett összhangban a kor igényeivel, a határkatonaság léte „a nemes székely nemzet” régi jogsérelme, az érintett vidékek lakóinak pedig súlyos terhe volt. A katonai és a polgári adminisztráció kényszerű együttélése nyomán állandó volt a zavar, a feszültség, egymást érték a viták a különböző ügyek feletti kompetencia kérdésében. Az udvar viszont hallani sem akart a kérdés érdemi kezeléséről: a téma egyszerűen tabu volt, a megoldás keresését célzó bármely kezdeményezés pedig vagy az azonnali nyers visszautasítás, vagy az elévülésig tartó vég nélküli halogatás sorsára jutott. Az 1841–43-as erdélyi országgyűlés, nyilván a székely székekből érkező panaszok és javaslatok nyomán 1842. május 7-én hozott, 68. számú végzése viszont új hangot üt meg a kérdés tárgyalásának történetében:

„A katonáskodásra szorított székelység között [...] oly feudális rendszer uralkodik, minő hazánkban a’ hajdan földhez kötött jobbágypokra nézve sem létezett, mely rendszer szerint: a) a’ székely katona katonai szolgálatja terhesebb akármely jobbágy robottjánál; ugyanis ha több gyermekei vagynak, harmad-negyed magával is tartozik előállani a’ nélkül, hogy a’ birtok mennyiségére tekintet fordíthatnák, kiket mind magának kell formaruhákkal ‘s egyéb megkívántatókkal ellátni, [...] azon kívül, hogy az esztendőnek egy jó részét fegyver alatt tölti, egyéb terhes praestatiokra is szorítottatik, ‘s nemcsak a’ tisztii qartélyokhoz, hanem az azokhoz szükséges materiálék előállítására is kényszerítettetik; e’ felett azon katonák, kik ordináncz név alatt hétszámra a’ tisztiek mellé rendeltetnek, ezeknek kertjeik művelésére ‘s egyéb házi dolgaik igazítására szoktak alkalmaztatni. [...] b) A székely katonának az 1825ik béli szabályzat szerint, tisztjei híre nélkül, jószágait eladni nem szabad, sőt arra pénzt sem kölcsönözhet; e’ felett a’ revindicált havashoz tartozó erdőségeket az ezred tulajdon birtokának nyilatkoztatta ki, azokat szabad tetszése szerint használja, de az igaz birtokosokat

azoknak élésitől elzárja. c) A' székely katonának személye felett is szélesebben kiterjedő jogot használ a' katonai felsőbbtség, mint a nemesség használt valaha jobbágyai felett, ugyanis [...] a' székely katona tisztjei engedelmé nélkül gyermekét az ezred kebelén kívül sem iskolába, sem mesterségre nem adhatván, oly akadályok tétetnek közbe, melyeket legyőzni szinte lehetetlen, holott az Appr. 1ső része 6ik cím 1ső cikkelye azt a jobbágy-gyermekekre nézve is megengedte; továbbá a katonaság terhe alá szorítottatott székely törvényhatósági hivatalra csak tisztjei engedelmevel léphet, és a táblabírák száma általuk törvény ellenére korlátoztatván, a táblabíróságot nyert személyek nem mentek a' katonai függéstől, sőt nemcsak világi, hanem az egyházi hivatalra lépett személyek is a' felségnek tiszta rendelete ellenére gyakran reversalis-adásra szorítottanak.

Mennyiben állhat fen a' személyes bátorság ott, hol a' székely a' törvényes termekben, a' közgyűlésekben tartott és a' közönség által méltánylott beszédeiért letartóztatik, fogságra vettetik, könnyű általlátni...”.

Igaz, miután felvonultatják e szabadelvű szellemiségben fogant érveket, egy valóban az idő által túlhaladott állapot megszüntetése érdekében, az ország rendjei egy másik anakronizmus törvénybe foglalását kérik: „... a' másik része a' nemes székely nemzetnek adó alatt nyögven [...] ezen része is a' nemes székely nemzetnek diplomaticus státusba vissza állításék.”¹⁵²

1843 októberében Csíkszék közgyűlése „falunkénti polgári rendőrségi biztosok felállítását kéri”, hogy ezek átvehessék a rendőri teendőket a katonai hatóságoktól. E hír kapcsán az *Erdélyi Híradó* csíki tudósítója megjegyzi: „E' terv létesülése a' szék érdekeiben áll, mert épp azon álhiedelem, hogy a' rendőrségi hatóság a' katonai kormányt illeti, bátorított nem ritkán kisebb nagyobb kormányon ülő embereket tényekre, melyek polgári hatóság körébe vágtak 's nemesi jogokat tiportak le.”¹⁵³

1847-ben már felvetődött Erdély egyre kevésbé hatékony közigazgatási szervezete jobbításának gondolata. Május 6-i számában

az *Erdélyi Híradó* közlése az „Erdély politikai felosztása tárgyában tervezett t. cikkben” javasolt változásokat. Ami a Székelyföldet illeti, bizonyos Torda vármegyei községek (Telek, Nagy- és Kisszederjes, Kisilye, Marosjára, Erdőcsinád, Erdőszengyel és Sáromberke) Marosszékhez való csatolását tartották szükségesnek, „így jelölvén e’ helységeket állásuk”. Továbbá „Toplicza a’ körülötte levő falvakkal ‘s havassal együtt adassék Gyergyóhoz.” Háromszék Alsó és Felső Háromszékre kívánták osztani, hozzácsatolva Alsórákos, Olthévíz, Mátéfalva, Datk, Oltbogát, Olthidegkút községeket Felső-Fehér megyéből, illetve Bardóc fiúszéket Udvarhelyszékből.¹⁵⁴

Háromszék 1847. április 8-9-én tartott közgyűlése komolyan foglalkozott az új közigazgatási rend kérdésével, javaslatokat téve „e’ hon czélszerűbb politikai felosztására nézve”: „a) A’ törvényhatóságok úgy alkotandók, hogy egy megye is a’ másban szigetet ne képezzen; a’ nevezetesebb hegylánczok és folyók természeti határuknak megtartása mellett a’ megyék felosztása oda intézendő, miképp azok felette hosszak és keskenyek ne legyenek, ‘s újonnan alkotásuk a’ megyék közigazgatása gyorsabb folyamat eszközölje: ezeknek elérhetése végett az illető megyék követeit pártolják. b) Minden alkotmányos utat és módot használjanak fel arra, hogy Háromszék alsóra és felsőre ne osztassék, hanem sepsi, kézdi és orbai székek a’ szomszédságukban fekvő felsőfejéri helységekkal egy külön törvényhatósággá váljanak. Háromszéktől Miklósvárszéket, Udvarhelyszéktől Bardocszéket szakasszák el, ‘s alakítsanak belőlök Felső Fejérmegyének velök szomszédos falvaival együtt Miklósvárszék, vagy ha nem fog tetszeni Barótszék név alatt egy új székely széket, melynek főhelye Barót lenne, mi ha nem sikerülne ‘s hatóságunk felső és alsó Háromszékre osztatnék, az ellen jelentsenek ellenvéleményt, melyben fejtsék fel, miképp sepsi kézdi és orbai székeket a’ természet Felsőfejérnek azokhoz béugró helységeivel egy hatóságnak alakította, azon székek egy hegylánczal lévén körül övedzve, midőn másfelől a’ természet által egyé alkotott Miklósvár és Bardocz székeket és a’ velök határos felsőfejérmegyei

falvakat az anyaszéktől rengeteg és csaknem átjárhatatlan erdők választják el. c) Felső fejeirtől Fogaras vidékhez csatolni véleményezett Oláhújfalú az országos rendsz. bizottság terve változtatásával az újonnan alkotandó Felsőfejéirnél meghagyandó lenne, mivel az érintett helység Vízaknához közelebb fekszik, mint Fogarashoz.”¹⁵⁵ Ez az átgondolt, logikusan alátámasztott érvelés is bizonyítja, hogy lassanként az ésszerű gondolkodás a Székelyföldön is kezdte átvenni az évszázados megszokás helyét.

A gazdasági élet, a polgári fejlődés alapvető kérdései igazából az 1840-es évektől váltak a székgyűlések érdemi vitatémáivá, és ekkortól foglalkozik velük komolyabban az erdélyi sajtó is. 1846. június 26-án, Marosszék július 1-jére összehívott közgyűlésének küszöbén az *Erdélyi Híradó* helyi tudósítója (‘Szendrőy’ szignóval) a közvélemény elé tárt olyan kérdéseket, melyek addig elkerülték a helyi igazgatás intézményeinek figyelmét: „Hongyülés törvényes ideje rég eltölt, ‘s még mi a’ bizottmányi munkálatokat sem láttuk. Látjuk, olvassuk sokaknak középszázadokba illő tetteit, halljuk úton útfélen az elszegényült nép panaszát, térdig mászunk az ország útainak sarában; ‘s az adó felhajtók botorkáznak a’ szegénység koldus rongyaiban. És mi a’ felvilágosodásra, ‘s honunk felvirultára mit sem tehetünk, s megyei életünk pang.”¹⁵⁶

1846-ban a székelyföldi származású Dávid Mózes Antal, akit élénken foglalkoztatott e vidék gazdasági előmenetele, felvetette egy Székelyudvarhelyre építendő „székely műipariskola” létesítésének gondolatát, mely célra jelentős összeget adományozott. Az ötletet támogatták a különböző székely székek előljárói: Csíkszék 1846. november 30-ika és december 1-je között tartott közgyűlésén a jelenlévők eldöntötték, hogy „... az alapítani czélzott intézetet a’ székely nemzetre nézve nemcsak üdvösnek, hanem valahai jobbléte nélkülözhetetlen eszközének tekintvén, az ajánlott összeg gyarapítására, egyfelől aláírási íveket bocsátanak, másfelől a közjóvelmekkel bíró közönségeket fel fogják tisztség útján szólítani önkéntes adakozásra...”; a székükből elszármazott Dávid Mózes Antalt pedig tiszteletbeli táblabírónak jelölték.¹⁵⁷ A kezdeti nekibuzdulás

hangulatában megtörténtek az első felajánlások is: a gyergyószéki községek (Alfalu, Csomafalva, Ditró, Kilyénfalva, Szárhegy, Gyergyószentmiklós, Tekerőpatak, Újfalu, Remete) vállalták, hogy öt év alatt összesen 5525 rhénes forintot fizetnek be egyenlő részletekben az építkezés támogatására. Szintén Gyergyó vidékén ajánlottak fel egyének is kisebb összegeket, 2 forint 30 krajcártól 150 forintig.¹⁵⁸ Háromszék és Udvarhelyszék rendjei a közgyűlések alkalmával arra utasították országgyűlési követeiket, hogy diétai ténykedésük során igyekezzenek az Udvarhelyre tervezett műipartanoda elindításához „országos segedelmet eszközölni”.¹⁵⁹ 1847. április 8-9-én tartott közgyűlésükön a háromszéki rendek országgyűlésbe küldendő képviselőiket egyebek mellett a gazdaság kérdéskörébe vágó utasításokkal is ellátták: „A haza kereskedelme és útépítésze felvirágoztatását kisajátítási törvény nélkül képzelni sem lehetvén, követ atyánkfiai igyekezzenek, még ezen országgyűlésen kisajátítási törvényt hozatni.”¹⁶⁰

A kor égető kihívása az úrbéri kérdések rendezése volt. Erdélyben e tekintetben csaknem teljes volt a zűrzavar, hiszen az érdekek szövvénye nyomán – Miskolczy Ambrust idézve – „a paraszt, a földesúr és az állam egymással és egymás ellen szövetkezett” a dolgok ködösítése érdekében.¹⁶¹ A parasztok – nyilván a földesúr segítségével – a megművelt terület közel felét tagadták le az adószedők előtt. Ha egy pontos úrbéri összeírás e tényeket feltárja, azonnal feltevődik a kérdés: kié legyen az addig eltitkolt földterület? Érthető tehát, hogy „az erdélyi nemesség zöme rettegett az úrbérrendezéstől”.¹⁶² Nem csoda, hogy az 1834–35-ös és 1837–38-as országgyűlések egyszerűen átsiklottak e problémán, melynek megoldását az udvar 1819-20 óta sikertelenül szorgalmazta. Az 1841–43-as országgyűlés, bár végre napirendre tűzte az úrbér vitáját, érdemi megoldást csupán néhány részletkérdésben talált. Végül ezek sem lettek gyakorlatba ültetve, mert az udvar az egész ügyet a következő országgyűlésre halasztotta.¹⁶³ A székelyek e viták során képviselt domináns álláspontja – például Nagy József maroszéki követ óvásában – a szokásos történelmi köntösbe ágyazottan

jelent meg: „a' székely föld még az alkotmány, még a' királyok léte előtt már a' Székelyeknek olyan feltétel nélküli tulajdona volt, hogy abban minden talpalatnyi belső curia, 's minden külső allodium, természetével és jussával bírt, soha arról semmi névvel nevezhető praestatioval Székely nem tartozott, kivéven egyedül a' haza oltalmára tartozó akkori katonáskodást. Ezen mentességnek fenntartása feltétele mellett csatolta magát a' székely nemzet a' magyar alkotmányhoz, ennek feltétele alatt adta magát a' királyok alá 's ennek szentül fenntartása alatt fogadta magához az alkotmány, vették magokhoz a' királyok. [...] Mái napig is tilos a' székely földön akár mely tiszta székely telekre, ha mindjárt azt zsellér lakja is, törvényes executio nélkül tisztnek bémenni, midőn portalis conscriptio székely földön sohasem volt, kivéve Marosvásárhelyt, mely a' portalis conscriptiókor már szabad királyi város volt. Mivel pedig az úrbérnek székely földre bévitelével, a' czímeres lófő és gyalog székely nemes által bírható, 's most törvény ellenesen adó alatt lévő földek is úrbéri összeírás alá esnének, 's ez által az öröktől fogva törvényellenes adó törvényesíttetnék, a' pedig, hogy a' székely földi allodium úrbér alatti földdé, az az olyanná változtassák, mely az adó fizetésére alapul szolgáljon, a' székely nemzet ezredes kitűnő törvényei, [...] országos és fejedelmi 's királyi hittel erősített constitutiói megtaposása nélkül nem lehetne; végre székely földön a' zsellérség is önkéntes conventio mellett állván, az önkéntes egyezés pedig csak privati juris és urbarialis tárgy semmiképpen nem lehetvén, azért székelyföldön urbáriumnak helye nincsen.”¹⁶⁴

Ha nyugati nézőpontból a XIX. századi Erdély birtokviszonyai elavultnak tűnhettek, a Székelyföldön – ahol a feudális rend bizonyos törzsi-nemzetségi csökevényekkel elegyedett, ahol a jellegzetes domborzat kitűnően álcázta az adószedő elől azt, amit takargatni kellett – e tekintetben még nagyobb zavar uralkodott, mint Erdély más részein. Akár a vármegyei nemesség, a székely rendek a következő, immár a kérdés érdemi tárgyalására készülő országgyűlés küszöbén is arra törekedtek, hogy megakadályozzák

egy szakszerű és pontos úrbéri összeírás létrejöttét. Csíkszék 1846. november 30-ika és december 1-je között tartott közgyűlésén például leszögezték, hogy a Székelyföldön, „mint első foglalási, s’ minden jus regiumot nélkülöző általában majorságföldön semmi adózás terhe nem fekvén, adó alapjául való lekötése is jogsértő, ‘s a’ székely nemzet constitutióit alapjaiban rendítené meg.”¹⁶⁵ Bereck „kiváltságos város” közgyűlésén a résztvevők kihangsúlyozták: „... noha városi birtokainkra nézve az úrbériség érdekel nem bír, szabadon birtokolván javainkat; de mégis mint a’ székely nemzet testének tagjai, az egyesületi hit szentsége által kötelezettnek érzik magukat követeiknek utasításul adni, hogy a székely nemzet követelésével az úrbéri tárgyakra nézve értse nek egyet; ‘s minthogy a’ rendszeres bizottsági munkát a’ székelyekre nézve el nem fogadható, azon legyenek, hogy az úrbér a’ székely nemzet jogainak sértése nélkül akképp jöjjön létre, miszerint a közteher ‘s általában az adózó néposztály sorsa könnyebbüljön.”¹⁶⁶

A Berecket is magába foglaló Háromszék rendjei 1847. május 8-9-én tartott közgyűlésük alkalmával „pótlék utasításokkal” látták el országgyűlési követeiket: „Az úrbéri törvénycikkek szerkesztésekor fejték fel követ atyánkfiai: hogy az úrbériség tárgyában keletkezett országos határozást úgy értik, hogy a’ székely birtok ha csak donatioval officialva nincs, semmi esetben úrbér alapja nem lehet, hanem akárki által bírattassék is, mint allodium az az siculica haereditas, úgy tekintetik, annál fogva csak a’ személyes úrbéri szabályozásban egyezzenek meg, mit ha ki nem vihetnének, ő felségéhez külön véleményt küldjenek.”¹⁶⁷ Ugyanebbe az érvrendszerbe helyezkedik Marossszék követének az országgyűlésben, január 12-én elhangzott okfejtése: „Tudják küldői, hogy az úrbér külön tárgy az adótól, ‘s szóló nem is kíván egyéb felett tanácskozni, mint hogy az adó kapcsolatos tárgyalása iránt a’ kk. és rr. most határozzanak. Székelyföldön nem fejlett ki a’ hűbéri rendszer; a’ székelyföld, mint ilyen, nincs adó alatt. Küldött ennél fogva nem akar oly intézkedést, mint az úrbér, mely az úrbéres földet egyszer-

smind adó alapjául jelöli ki, elfogadni, a' székelyföld adómentessége iránti biztosítások nélkül.”¹⁶⁸

Aranyosszék, a fentieknél lényegesen árnyaltabb és korszerűbb álláspontját – talán mintegy magyarózkodásképpen a többi szék előtt –, a jól ismert terjengős történelmi keretben tárta elő: „Ámbár ezen szék nézetei szerint a' székely földnek elfoglalásakor, azon fegyverrel meghódolt népek, mint a' magyar földön nem voltak, hogy azok fegyverjogánál fogva a' székelyeknek hűbéreseivé tétettek legyen, sőt jogegyenlőségre alapított alkotmányuk is azt mutatja: hogy közöttök eredetileg tág birtokkal bíró előkelők, kik hűbéreseket fogadhattak volna bé, nem léteznek [...] és így olyatén hűbéri viszonyokat rendező úrbérre is szükség nem lenne, mindazonáltal, mind a' személyek, mind a' birtok irányában álló viszonyoknak történelmi azon változásai nem tagadhatván, hogy némely székben történt pártütések bévittek adományozásokat, sőt az erőseknek a' gyengébbek ellen elkövetett erőszakuk által 's hosszabb idő lefolyta alatt székünkbe is egyiknek szorgalma, ügyessége, vagy szerencsés családi egybeköttetése a' tunyáknak, gyengéknek vagy vesztésre hajlandóknak felibe való emelkedésénél fogva, ha kisebb mértékben is mint a' magyar megyékben, a' székely székekben is hűbéri viszonyok fejlődtek; annál fogva: *hogy ezen akár székely származású, akár bételepített hűbéresek és földesurak között lévő hűbéri viszonyok úrbér által rendeztessenek, annak szüksége kérdést nem szenved* [kiemelések tőlem: HGM]; csak hogy alkalmaztatása úgy tétessék, nehogy sok székely családnak elidegenítve lévő, de még tisztába hozandó jószáguk iránt jogaikban való elnyomatásukat, és így a' vagyon iránti jognak megsértését maga után vonja.”¹⁶⁹

Udvarhelyszék rendjeinek e kérdésbeli álláspontja még markánsabban különbözött a székely székek többségében uralkodó véleményétől. A „haladó” és „maradó” párt olykor neveltségessé váló vetélkedése a Bethlen János és Pálffy János által irányított liberálisok egyértelmű fölényét hozta az Ugron família szárnyai alatt csoportosuló konzervatívokkal szemben. Az 1846 decemberének

elején tartott székgyűlésen, azt követően, hogy a szék követe, Bethlen János megtartotta az országgyűlés munkálatait ismertető beszámolóját, a „maradók” szónoki offenzívája bontakozott ki, mely során Ugron Lázár, Ugron Gáspár és Ugron Menyhárt azt vitatták: „Van-e a székely földön úrbériség?” Miután néhány elmefuttatásuk elbukott az ellenpártiak érvelésén, Ugron Lázár, a hallgatóság figyelmét leleményesen elterelve néhány hangzatos, a közteherviselés gondolatát helyeslő jelszóval, az úrbériség rejtett veszélyeire próbált kitérni: „... azon gazdák, kik saját telkeikre egy házikót építenek, és egy ebbe költözött zsellérnek saját földeikből egy keveset kiszakasztanak, ezen átadott birtoknak ők többé tulajdonosai nem lennének.” Ám – amennyiben hihetünk a pártállása okán nem teljesen elfogulatlan tudósítónak, Gálfi Mihálynak – „a nép ezúttal hallgatott, úgy tetszett mintha nem hinné”, s a végkicsengése a szóviadalnak az volt: „Van tehát szerintünk a székelyföldön is úrbériség!”¹⁷⁰

Ami az udvarhelyszéki konzervatívok vezérének, Ugron Lázárnak a közteherviselés kérdésében vallott, radikálisnak tűnő álláspontját illeti, megjegyzendő: a székely rendek e tekintetben általában sokkal rugalmasabb, olykor egyenesen pártoló magatartást tanúsítottak, mint a többnyire mereven elutasított úrbériség ügyében. A háromszéki rendek, például, így utasították országgyűlési követeiket: „A székelyek adózását, ha meg nem szüntethetik, eszközöljék ki, hogy a haza minden nemesei adózás terhében részesüljenek.”¹⁷¹ Közel egy év múltán a csíki közgyűlés résztvevői „... a’ jelenkor legigazságosabb feladatai közé tartozónak hiszik, hogy minden honpolgár a’ közállomány szükségai fedezésére különbség nélkül birtok és tehetség aránylag befolyon”, ám azt is feladatul rótták követeiknek, „hogy ha az országgyűlési többség e nézet ellenében nyilatkoznék, ezen esetre a fennálló gyakorlat helybenhagyásával a’ székelyek, címeres és egyházi nemesek vállain eddigelé törvényellenesen súlyosuló adózását törvényesíteni ne kívánják, nem lévén semmi alapos ok őket azon teher alá törvény által rendelni, melyről a’ tehermentes hasonló kiváltságú

osztályt az országgyűlési többség netalán továbbra is mentté tenni kívánná.”¹⁷²

Visszatérve az udvarhelyszékiek reformpárti magatartására, kiemelendő még, hogy a szék követei, természetesen, az országgyűlési viták során is ugyanazt a radikális álláspontot képviselték az úrbérrendezés kérdésében, amely a székgyűlés szócsatáiban felülkerekedett, így véleményük nem ritkán élesen ütközött más székely székek követeivel. Az örökváltság kérdéséről tartott felszólalásában Udvarhely követe a kérdés európai távlatokból nézve is példásan korszerű megoldása mellett érvelt: „Örökváltságról van, úgymond, szó, mely az úrbéri viszonyokból kibontakozás nyugpontja. Ezt nemcsak a' kk. és rr. mondták ki, hanem egész Európa is így vallja... És e' vallomások, e' tények ellenében Verböczy minden védokai mit sem nyomnak. [...] Nem az örökváltság dönti meg, úgymond, az ősiséget, hanem megdöntötte a' kk. és rr.-nek már régen keletkezett azon határozata, mely úrbériség vásárlásában elsőséget ad az úrbéresnek, mely által közvetőleg ki van mondva, hogy a' földesúrnak minden tulajdonosi joga csak a' törvényes úrbéri tartozásokra terjed ki; megdöntötte a' régi gyakorlat, mely szerint a' jobbágyat az általa használt úrbériségből minden igaz ok nélkül kivetni eddig sem volt szabad a' földesúrnak. [...] Olvasott itt fel egy m. ktb. úr egy törvényekkel spékelt hosszú beszédet, melyet éppen úgy el lehetne mondani a' tagosítás tárgyában, mint jelenleg. [...] Azt állította t.i. azon m. úr, hogy az örökváltság veszélyes a' nemzetiség tekintetében. Ezen állítás megfordítva sokkal több nyomatékkal bír; mert elfogulatlan bíráló előtt nem szenved kétséget, hogy szabad honpolgárból sokkal buzgóbb pártolója támad az alkotmánynak és nemzetiségnek, mind szolgálai állapotban sinlődő hűbéresből. (Egy gróf kiáltja, hogy nem helyes.) Lehet hogy itt nem helyes, de legalább egész Európa ezt vallja. [...] Mondva volt, hogy ha az ősiséget eltöröljük, a' székely nemzetnek vége lesz. Szóló tagadja, sőt meggyőződése szerint éppen akkor fogná a' székelység elárasztani az egész országot 's ezáltal a' nemzetiséget is hathatósan emelni, ha mezeje lesz, hogy örökösen

szerezhessen magának földbirtokot; mert a' székelység már-már küszöbén áll azon nyomasztó állapotnak, hogy földéből meg nem élhet. [...] Méltóztassék akárki szétttekinteni Magyarhonban, és kérdi szóló: nem fog-e az idézett törvények mindenikének szembe-ötölő üdvös eredményeivel találkozni? Hol a' tagosítás és örökváltás alkalmazva lón, nem virul-e fel a' gazdaság? A' kisajátítási törvény következtében nincsenek Magyarhonnak vasútai, melyek Erdélyben isten tudja mikor lesznek? [...] Az örökváltás fejében fizetendő pénzt meg lehet tartani a' maradék számára; és kérdi szóló, melyik ősiség jobb? Az-é, melynek csak neve létez, vagy a' mely a zsebben van? Mely mellett a' birtok becse épségben marad, vagy a' mely folyvást apasztja? Helytelen tehát az örökváltásot az ősiséggel amalgamálni. Az ősiség jelenleg nincs szőnyegen, hanem szőnyegen van a' robotmegváltás, melyre nézve valakit elzárni attól, hogy saját hasznára egyezkedhessék, igazságtalanság.”¹⁷³

Hasonló szabadelvű utasításokkal ruházta fel küldötteit Székelyudvarhely városa is: „A' székelyföldön is helye van az úrbérnek. Egyebekben pártolják az országos választmány tervezte úrbéri cikkeket, néhány aprólékos módosításokkal. Azon véleményhez, hogy a' székelyföldnek más úrbér kellene mint a' magyarnak ne pártolják; mert egyfelől a' föld mennyiségére nézve elég változékony lépcsőzete van az országos tervnek; másfelől *ideje már, hogy egyebekben e' sokféle érdektől rongált honnak egy törvénye legyen, mely ha nem egyenlő mennyiségű is, de egyenlő szellemű mindkét Magyarhonban, 's egy nagy testté fűzi össze azon rendet, melynek érdekét felkarolja.*”¹⁷⁴

A székelyek reformkori magyar „hazafiúsága” – melynek kétségtelen létére utal a fenti idézet is – a kor kényes, olykor ellentmondásosnak tűnő ideológiai és közéleti problémája. Aki nem járatos a XIX. századi magyar politikai csatározások történetében, rögtön azt kérdezheti: mi köze a nyíltan felvállalt hazafiságnak, az unió melletti kiállásnak a liberalizmus eszmevilágához? A válasz volta-képpen egyszerű: a magyar nemesség konzervatívnak mondott

része nem csak a társadalmi reformokat ellenezte, hanem a régi rendhez való ragaszkodása Bécshez való feltétlen hűségét is jelentette, következésképpen az önrendelkezés és az unió gondolatának az elutasítását, amelyek – ez kétségtelen – reális veszélyt jelentettek a birodalom egységére nézve. Ezért van az, hogy a „hazafiú” vagy éppen a nacionalista ez időben egyszersmind – látszólag paradox módon – szabadelvűt, illetve haladót is jelentett.

A székelyföldi szabadelvűek – talán mert a székelyeket már ekkor mindennemű változásoktól elzárkózó „konzervatívokként” ismerte a köztudat – még nagyobb hazafiaknak igyekeztek tűnni, mint vármegyei elvbarátaik. Azt se feledjük: a burkoltan függetlenségpárti hazafias retorika méltán számíthatott sikerre a székelyek körében, akiket – tekintettel az előző század tapasztalataira – semmi sem motivált a Habsburgok iránti hűségre. E hazafiság próbaköve az unió eszméje volt, melyet – rendi védállásukból fakadó fenntartásokkal – a székelyek már 1791–92-ben támogattak.

Az 1842–43-as országgyűlés idején hallatlan mértékben megélnék az erdélyi és magyarországi vármegyék közti hivatalos levélváltás, mely akciónak a székely székek is aktív részesei voltak. Így például Hont vármegye Udvarhelyszékhez fordul, hogy szorgalmazza az erdélyi országgyűlésben az unió kérdésének radikális megoldását. Az udvarhelyi közgyűlés természetesen sietett felszólítani a többi székely széket is Hont vármegye kezdeményezésének támogatására. A felhívás a várakozásnak megfelelő visszhangra talált: a csíki rendek 1842. május 18–20-án tartott közgyűlésükön „az egyesülés eszméjét lelkesen fogadták, ‘s rá hajlandóságukat már most kinyilatkoztatták, de érdemileg akkor fogják tárgyalni, midőn az országosan rendelt rendszeres választmány munkálata közletni fog.”¹⁷⁵ A marosszéki rendek pártoló álláspontja igen jó példája a székelység korábban is tapasztalt óvatos uniópolitikájának: „Óhajtandó a’ Magyarországgal egyesülés, oly feltételek alatt, melyek szerént sem átalán Erdély, sem a’ Székelység kárt ne valljon, jogaiban rövidséget, megszorítást ne szenvedjen, sőt inkább nyerjen.”¹⁷⁶ Egyébként a kérdés kellő komolysággal való

kezelésére szólították fel követeiket, amit megígérték az udvarhelyi felhívásra adott válaszukban is.¹⁷⁷

Itt nem térünk ki részletesen a nyelvhasználat művelődéstörténeti vetületeire, csupán a magyar nyelv hivatali alkalmazásával kapcsolatos, a székely székek közgyűlésein ugyancsak élénken vitatott kérdéseket érintjük. A magyar nyelv ügye főképp a magyarországi vármegyékben okozott nagyobb gondot, ott, ahol a latin nyelvű adminisztráció sokáig fennmaradt, ahol a nemesség körében erőteljes elnémetesedés jelei mutatkoztak, melyeket csak részben ellensúlyozott a II. József korabeli, majd főleg a császár halálát követő nemzeti ébredés hangulata. 1833. február 26-án, az *Erdélyi Híradó* lapjain publikált „főrendekhez intézett üzenetek”-ben az egyik fő sérelem, hogy „felírásaikat a nemzet atyai Királyához, és a törvényczikkelyeket eredetileg a római nép régi holt nyelvén, nem pedig ősi örökségül nyert élő magyar nyelven készíthetik. Valamint csak élő testben, úgy csak élő nyelvben van lélek...” – vélik „a magyar nyelv ügyét illető üzenet” megfogalmazói. Ugyancsak az *Erdélyi Híradó* hasábjain (1833. III. 19.) olvashatunk arról, hogy „Nemes Komárom vármegye megszólítására, a dunántúli evangélikus kerület egyházi Superintendense K. J. úr azon Superintendiában lévő minden evangélikus papnak kötelességekké tette, hogy a keresztelési, házasodási vagy temetési anyakönyveket (matricula) jövődőben magyar nyelven írják; valamint arról is rendeltést tett, hogy az egyházi rendbe csak olyanok fogadtassanak bé, kik a magyar nyelvet jól tudják.” Magyarország következő országgyűlésén, 1839-ben a Pozsonyban üléselőrendek november 9-én „az ország előleges sérelmei felterjesztése és a királyi kegyelmes előadások tárgyában” a következőképpen érveltek: „A’ honi nyelv, melynek emelkedő virágzását soha nem csökkenő buzgósággal ápolni szent kötelességünk, Felsőged kegyes megegyezésével törvényeink eredeti nyelve lett; méltó tehát és igazságos a’ Nemzetnek azon forró közóhajtása is, hogy törvényes Fejedelméhez a’ törvények nyelvén írhasson ‘s panaszait, kérelmeit, kívánatait honi nyelven önthesse ki Fejedelmének atyai kebelébe.”

A magyarországi rendek azon igyekezete, hogy a magyar nyelv „törvényekben, világi és egyházi közigazgatás tetteiben, törvényszékeken, s remélhetőleg nem sokára általánosan és kivétel nélkül az iskolában is egyedül divatozó nyelv legyen”, elnyerte az erdélyi magyar közvélemény támogatását. A Kolozsvárt megjelenő – mint már láthattuk, konzervatív orientációjú – *Múlt és Jelen* egyik cikkírója, a lap 1841. november 26-i számában azon véleményének adott hangot, hogy „Erdélyben is magyar nyelven kell folyni mindennek, magyar nyelven lesznek írva törvényeink; az igazgatás magyar nyelven fogja hirdetni a lakosok jobblétét, boldogságot tárgyazó rendelkezéseit; a törvényszékek magyar nyelven szolgáltatnak igazságot; s minden iskolában kivétel nélkül a közértelmeseledést és művelődést gyarapító ismeretek az oly szépen és kedvesen hangzó magyar nyelven fognak taníttatni.” A magyar nyelvet – véli a cikkíró – „a szász atyafiaknak jobban és teljesebben, mint eddig tették, meg kell tanulniok, s ha nem is nemzeti, honi nyelvök fog ezután a magyar lenni [...], hogy legalább országgyűlésünkben mind a 22 szász követ folyvást tudna szólni azon nemzet nyelvén, melynek, mint Erdélyben elsőnek, szárnyai alatt a’ nemes szász nemzet már századok óta csendesesen nyugszik. [...] Ha nincs mívelt magyar, ki ne tudna, s kitől követelni ne lehetne a német nyelv tudását, nem méltó joggal kívánhatjuk-e mi a szászoktól, tanuljanak meg ők is magyarul?”¹⁷⁸ E cikk nyomán a *Múlt és Jelen* és a *Siebenbürgen Wochenblatt* között hosszas vita indult, melynek során óhatatlanul előkerült a disputaarzenálból a történelem: „A’ Szászok jöttek é elsőbben e földre? Ők hívták-é ide bé a Magyarokat? II. Geiza szász király volt-é? Annyira elfelejtette-é azon szász levelező a’ históriát, hogy nem tudna abban adatokat találni midőn a ’Szászok a’ Magyarok vitéz karjának védelmet, vad és dühös ellenség pusztításától megmentést, ’s így a Magyaroktól nyert földön csendesesen és békében maradást köszönhettek?” A *Múlt és Jelen* cikkírója, némiképp finomítva és pontosítva a lap korábbi álláspontját, végül leszögezte: „Beszéljenek a’ Szászok magok között szászul, vagy bár milyen nyelven, templomaikban, iskoláik-

ban, 's egymással hivatalos közlekedéseikben használják nyel-
vöket; de tanulják meg a' magyart, úgy mint e' haza két első
nemzete országos rangra emelt nyelvét.”¹⁷⁹

Az itt még elvi szinten felvetett kérdés hamarosan a közélet
gyakorlatában is jelentkezett: 1843 elején Marosszék egyik körle-
velére Szeben szék németül válaszolt, ami a marosszéki rendek
hallatlan felháborodását váltotta ki: „Elővétetvén kérdéssé vált:
visszaküldessék-e vagy fel ne olvassassék? a' vitatkozás élénk lőn,
mert azon nyilatkozatra, miként a' szász nemzet is olyan nemzet
mint a székely, epés felelgetések kerekedtek [kiemelés tőlem: HGM];
a' rendek azonban a' felolvasást merőben ellenzék, okul adván:
mivel ezen válasz nem az 1791-iki 31-ik törvényzikk értelme
szerinti nyelven íratott.”¹⁸⁰ Hasonló kihívásra hasonlóképpen rea-
gáltak Udvarhelyszék rendjei is 1847. július 8-9-én: „Krakkónak az
ausztriai birodalomhoz csatolásáról szóló német szövegű oklevelet
a' szék rendei nem értvén [kiemelés tőlem: HGM.], visszaküldék a'
k. fő kormányzékhez, hogy ha köröztetését szükségesnek látja,
küldje latinul vagy magyarul hozzánk.”¹⁸¹

A nemzeti kérdés ekkor már mindenütt jelen volt. Egy gróf
Kemény Sámuel által, a kolozsvári „redoutuban” rendezett „tán-
czos estélyről” szóló híradás szerzője elkeseredetten állapítja meg:
„Óhajtottuk, hogy a' sok német keringő 's francia helyett magyart
is hallanánk e' díszes estélyen, mely különben egészen magyar
volt... de ez meg nem történt! Hiába: a' magyar nem szereti a'
magáét!”¹⁸² Ugyanabban az évben egy marosvásárhelyi tudósító
panaszolja: „Casino báljaink nem a mieink, azaz a' magyar leeresz-
kedő szellemet nem látjuk elömlölni azokon. Tulajdonítsa más
bárminek, de én a' fényűzést magyar társas körökből legtávolabb
szeretném tartani: oh a' fényűzés sok nemzetnek ásta meg a sírját.
'S mert Paris, a' divatvilág hazája nem nyújthat mintát a' szegény
Erdélynek, melynek szellemi és anyagi gazdálkodásra legtöbb
szüksége van.” A tudósítót főképp néhány bálozó helyi ifjanc
szomorította el: „Táncrend szabta körmagyar játszása alkalmával,
igen nemzeties érzelemmel ordítának a' hangászkarra: 'Kein kör!'.

És ez magyar városban, magyar ifjak ajkain oly jól illik, mint ősi magyar nadrághoz a túlzásig imádott frakk.”¹⁸³ Székelykeresztúron viszont, 1843. február 11-én, a helyi Kemény-portán rendezett „tarisnyás” vagy inkább „kosaras” bálon (ahova ugyanis kosarakban vitték a helyi matrónák a fogyasztásra szánt finomságokat) – úgy tűnik – „hazafiasabb” volt a hangulat, bár a „kör” itt sem jött össze: „a’ Jeddi József hangászka büszke magyarral köszönte-bé, ’s mi kör tánczot reméllénk, de az erre megkívánandó párok száma a’ kellőnél kevesebb lévén, csak annyi öröm juta részünkre: hogy a körtáncz már nálunk sem fejr holló, ’s így e’ helyett keringők, mazur, francaise és nemzeti cserésen válták fel egymást.”¹⁸⁴ És dicséri az 1845. május 22-én, Székelyudvarhelyen tartott bál „nemzeti” jellegét bizonyos „Szépvilági” szignóval író helyi tudósító is, akinek (alighanem szerelmes ifjú lévén) főképp a női nem öltözete kötötte le a figyelmét: „A’ nők, általán fogva mind honi kelmékbe öltözve jelentek meg a’ bálban, a’ midőn egynéhányan, a’ durrafáról éppen általuk levetélőzött háziszövetben tűntek-fel. Dicséret reájok az egész hontól! Fejükön eleven kerti virágfüzér díszelgett abronckereken, aligha meg nem foganva, mintha istenkéz ültette volna oda, – mejjükön pedig kis kötényke illesztve illatdúsan, mintha onnan nőtt volna ki. E’ mellett a’ fiakról is legyen szabad ennyit megjegyeznem: közöttök voltak testben korcs-magyar fiak is, ’s tán, ha úgy tetszik, éppen azok, kik eleinte csak is házi szövetben kívánták és kívántak e’ bálba kiállani, ’s miután szép gyűlés jelentkezett, felrakkozták magokat kiváltságosítás tekintetéből. No de sok mások [...] az ’ős nemzetségből is’ voltak tiszta házi szövetben, ’s még is csak ezekről mondjuk, hogy a’ honfi véleménynek az utolsó pontig megfelelnek, ’s az elvhez és nemzethez hívek maradtak.” Elégedett volt „Szépvilági” a társalgással is: „hallani kellett volna, hogy a’ nemzeti szó milly magyar büszkeséggel csergedezett ki a’ női vérpiros ajkak érteprén...”, még a „tanodai ifjúság” is megnyerte tetszését, „kik nem-félve a ’habe signum’-tól, mind magyar ajkon hullatták a’ nemzeti szókat...”. A kérdés csak az: miért volt anno ez oly nagy erény Székelyudvarhelyen? A

táncokról csupán általánosságban szól, „kőrmagyar” okozta bonyodalomról nem: „minden, de mindenféle volt, még csak galoppe kellett volna.”¹⁸⁵

Megannyi példa igazolja, a kortársak szinte a közélet vitáinak kijáró figyelemmel kísérték: magyarul, magyar módra vigad-e a magyar? Kőrmagyar, vagy „kein Kör”? Zajlott a disputa a kaszinó és báltermek „hazafiúsága” és „kozmpolitizmusa” között, egész Erdély-szerte... Kolozsvári szösszenéssel kezdtük, székelyföldi képekkel folytattuk, zárjuk hát a sort egy dési elégedett hangú beszámolóval arról, hogy ott is sikerült végre egy valóban „nemzeti bált” tető alá hozni. A helyi casino termében, ahova „minden tisztességes jellemű ‘s öltözetű egyén hivatalos vala, [...] a’ sáros idő miatt nem rendkívüli számmal ugyan”, de 103-an megjelentek, „s a’ mágnás nemes, és polgár együtt tánczolta a kőrmagyart” [ami – úgy tűnik – a báltermi honfiség egyfajta próbaköve volt. – HGM], a 42 forintos bevételt pedig egy kisdedővő létesítésére ajánlották fel.¹⁸⁶ És végezetül még egy érdekes adalék: a „nemzeti” bálók divatja a szászok földjét sem kerülte el, ahol, egy szászvárosi tudósítást idézve, 1848. január 27-én „fényes casinói vagy inkább magyar bált” rendeztek, melyen részt vett Franz Salmen szász ispán is, aki „örömmel nézte D. A. úrfi szép csárdás tánczát.”¹⁸⁷

Összegezve az elmondottakat megállapítható, hogy a Wesselényi Miklós és követői kitartó ügyködése nyomán Erdélyben szárnyra kapó, sajátos színezetű magyar nemesi liberalizmus – bár hagyományos székelység-képünk ezt kissé másként rögzíti – a Székelyföldön nem ütközött áttörhetetlen zárt kapukba. Néhol a fogadtatás mérsékeltebb volt, és kétségtelen: sokakat a formálissá vált privilégiumok elvesztése miatti félelem terelt a változásokat, a társadalmi átalakulást ellenzők táborába. Voltak vidékek viszont, ahol a reformeszmék teljes sikerrel hódítottak. Hogy e tekintetben miért vezetett a polgárosodás eléggé kezdeti stádiumában lévő Udvarhelyszék, nehéz volna megmondani. Annyi bizonyosnak tűnik, hogy ebben szerepet játszottak olyan karizmatikus vonzerejű helyi politikusok, mint az országgyűlési viták során is kitűnő Pálffy

János és Bethlen János. Ami pedig a székelység egészének magától értetődő konzervativizmusára vonatkozó tételt illeti, ez mindenképp némi korrekcióra szorul.

Jegyzetek

1. Mérei Gyula–Vörös Károly (szerk.): *Magyarország története. 1790–1848. I.* Bp., 1983. 33–35.
2. Uo. 48–50.
3. Jakab–Szádeczky, 542.
4. Uo.
5. Uo. 543–544.
6. Marosvásárhelyi Állami Levéltár. Marosszék. Képviselési szervek (organe reprezentative) sorozat. 25. sz.
7. *Erdélyi Magyar Hír-vivő* 1790. 59. sz.
8. Mályusz Elemér: *Magyarország története a felvilágosodás korában.* Bp., 2002. 218.
9. Eugen Poienaru: O minoritate în majoritate: secuii din România. *Gazeta de Vest.* 1991. 62 sz.
- 9a. E. T. II. 1114.
10. A nemes székely nemzetnek alázatos könyörgő levele az erdélyi fejedelemség három nemzetéből álló statusaihoz és rendjeihez. Kolozsvár, 1791.
11. Acad. D. Prodan: *Supplex libellus Valachorum.* B., 1967. 464-465.
12. Szádeczky, 1927. 352.
13. UszLT. Közgyűlési jegyzőkönyvek. I/11.
14. UszLT. Közgyűlési jegyzőkönyvek. I/11.
15. Gál László: Erdélyi diaeták végzéseinek nyomdokai és a compillata constitutio után költ articulusok kivonatja. Kolozsvár, 1837.
16. Szádeczky, 1927. 353.
17. A Nemes Székely Nemzet törvényes állapotjáról kidolgozott Planum, Kolozsvárot a Nemes Ország gyűlésen 1795-ben. Udvarhelyszék Levéltára. Kolozsvári Állami Levéltár. Székely Láda 24. sz.
18. Szádeczky 1927. 353–354.
19. Uo. 355–356.
20. UszLT. Közgyűlési jegyzőkönyvek. I/14.
21. UszLT. Közgyűlési jegyzőkönyvek. I/15.
22. Hodgyai Mátyás: Bihari hajdúk beadványai az 1790-es országgyűlésre. *Korunk* 1982 (XLI.). 9. sz. 707.
23. Uo. 708.
24. Szádeczky, 1908. 414–418.

25. Hodgyai Mátyás, i. m. 708.
26. Szendrey István: *A bihari hajdúk pere a hajdúszabadságért*. Debrecen, 1966. 42.
27. *Hajdúvármegye és Debrecen Szabad Királyi Város Adattára*. Debrecen, 1937. 48.
28. Hodgyai Mátyás, i. m. 709.
29. Bagi Gábor: *A Jászkun terület és a reformországgyűlések*. Szolnok, 1991. 96.
30. Bellon Tibor: *Nagykunság*. Bp., 1979. 187-189.
31. Szilágyi Miklós: A nagykun öntudat. *Regio*, 1996. (VII.). 1. sz. 44-63.
32. Pál-Antal 1967. 142.
33. Szigethi Gyula Mihály: Udvarhely szék statisztikai leírása. *Nemzeti Társalkodó* 1831. 76-77.
34. *Erdélyi Híradó* 1833. 13. sz.
35. *Erdélyi Híradó* 1839. 46. sz.
36. *Múlt és Jelen* 1842. 74. sz.
37. *Erdélyi Híradó* 1833. 13. sz.
38. *Múlt és Jelen* 1843. 84. sz.
39. *Erdélyi Híradó* 1839. II. félév 19. sz.
40. *Erdélyi Híradó* 1839. II. félév 49. sz.
41. *Erdélyi Híradó* 1846. 142. sz.
42. Bánkiné Molnár Erzsébet: *Redemptusok*. Debrecen, 2000. 230.
43. USzLT. Guberniale. I. 91sz. (357.); USzLT. Regisztrálatlan iratok. 16. sz. csomó (Építkezések). Ez a követelés azért is érdekes, mert nem sokkal korábban, ugyanazon udvarhelyi rendek így vélekedtek a földmérő munkájának hasznáról: „... a Geometra a mi Székünkben éppen szükségtelen és eddig is semmi hasznot nem tett, sőt ő miatta az utak és vizek szakasztásai igazíttatlanul maradtak, az éjjel nappal szolgálatban lévő tiszteknek is annyi fizetések nintsen, mint az geometrának...”. Következésképpen kategórikusan leszögezik: „... mi a Geometrát telyességgel bé nem fogadhattyuk, ugyan azért a számára küldött Instrumentumokhoz is nem nyúlhatunk, hanem hová külgyük, méltóztassék a F[e][s]g[e]s K[irályi] Gubernium az aránt maga rendelését meg tenni, addig is pediglen a Tizedes kezéhez adassék.” USzLT. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1793. I/12.
44. Szeles János: Székely Udvarhely története (közli Szádeczky Lajos). *Erdélyi Múzeum* XV. (1898). 391.
45. Uo.; Specialis Transylvania. 49.; Szigethi Gyula Mihály: Székely Udvarhely, a Nemes Székely Nemzet Anya-Városának leírása. *Felső-Magyar-Országai Minerva* 1828. 1742.; Jánosfalvi Sándor István: *Utazás a két Homoród mellett*. Kolozsvár, 1942. I. 18.
46. USzLT. Székely Láda 108. sz.
47. *Erdélyi Híradó* 1832. 52.

48. Az oklevél eredetije Gyöngyössy János székelyudvarhelyi vegyész-mérnök-vállalkozó gyűjteményében található.
49. *Erdélyi Híradó* 1841. 32. sz.
50. *Erdélyi Híradó* 1843. 20. sz.
51. *Múlt és Jelen* 1846. 69. sz.
52. *Erdélyi Híradó* 1844. 17., 21. sz.
53. Hermann Gusztáv Mihály: A „Székely Nemzeti Láda” Egy mítosz keletkezése és utóélete. I. rész. *Limes*, 1998. 4 sz. 301–306.
54. Barabás Domokos: Oklevelek Erdély történetéhez Udvarhely megye levéltárából. 1615–1676. *Történelmi Tár* 1889.
55. Kiss András következtetéseit végül a kolozsvári levéltár másik munkatársa, Someșfálean Livia tette közzé (In *Índrumător în Arhivele Statului. Județul Cluj*, B., 1979.), majd a magyar olvasóközönség nyilvánossága előtt Benkó Samu (Írásbeliség és történelmi valóság a Székelyföldön a XVI. század végén. In: *A Hét*, 1982. 28. sz.).
56. *Erdélyi Híradó* 1842. 85. sz.
57. *Múlt és Jelen* 1847. 102. sz.
58. *Erdélyi Híradó* 1833. 33. sz.
59. *Erdélyi Híradó* 1841. 32. sz.
60. *Erdélyi Híradó* 1843. 22. sz.
61. *Erdélyi Híradó* 1842. 28. sz.
62. *Erdélyi Híradó* 1842. 95. sz.
63. *Erdélyi Híradó* 1842. 43, 65. sz.
64. *Erdélyi Híradó* 1844. 96. sz.
65. *UszLT. Székely Láda* 40. sz.
66. *UszLT. Székely Láda* 4. sz.
67. Intze Mihály és György levele a Gyrás Sékhez. 1828. A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára. R 3124.
68. Személyes Nemességének meg bizonyítására indult Perekben Barothi Intze Mihálynak és Györgynek, Kik most Nms. Magyar Országban Ronton laknak Marosvásárhely X-ber 16-ikán 803-ban ki mondott Itélet. A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára. R 3125.
69. A Nemes Székely Nemzetnek jussait világosító némely darab levelek, többek által Magyar nyelvre fordítva, némelyek pedig eredetileg magyar nyelven. [Marosvásárhely], 1837. 96-100.
70. *Erdélyi Híradó* 1842. 44. sz.
71. *Erdélyi Híradó* 1844. 65. sz.
72. *Erdélyi Híradó* 1842. 98. sz.
73. *Múlt és Jelen* 1844. 17. sz.
74. Deé Nagy Anikó: A csiki székely krónika Marosvásárhelyen őrzött másolatai. In: Az Erdélyi Múzeum Egyesület Bölcsészeti, Nyelv- és Történettudományi Szakosztálya és a Csiki Székely Múzeum közös rendezésé-

- ben tartott vándorgyűlés előadásgyűjteménye. Csíkszereda, 1999. 111–116.
75. Szádeczky, 1905. 7-8.
76. Uo. 167.
77. Uo. 91-168.
78. Jancsó Elemér: *Az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság iratai*. B., 1955. 268–269.
79. Kemény József: Az állítólag 1533-beli székely krónikáról. *Új Magyar Múzeum*, 1854. I. 444.
80. Uo. 447.
81. Szádeczky 1905. 34–35.
82. A Székelyek ado ellen valo Instantiájok. Székelyudvarhelyi Tudományos Könyvtár. Kéziratgyűjtemény 12806.
83. UszLT. Székely Láda, 65. sz.
84. *Nemzeti Társalkodó* 1831. 20. sz.
85. Nagyajtai Kovács István: Bíráló Észrevételek. *Nemzeti Társalkodó*, 1831. 312., 319.
86. Sombori József: A' Hajdani Nemes Székely Nemzet Áldozó Poharáról. *Tudományos Gyűjtemény* 1835. XIX. évf. III. kötet. 3–18.
87. Szabó Károly: A régi Mikó várról. *Új Magyar Múzeum*, 1854. I. 270–273.
88. Kemény József, i. m. 448.
89. Szabó Károly: Az 1533-iki székely krónika hitelességének védelme. In: *Új Magyar Múzeum*, 1854. II. 398.
90. Szigethi Gyula Mihály: A Székelyek eredete és a Csík-Gyergyó-Kászon-Székekbeli fő tisztviselők karakterei. In: *Felső Magyar-Országi Minerva*, 1836.
91. Szabó Károly: Az 1533-iki székely krónika hitelességének védelme. *Új Magyar Múzeum*. 1854. II. 485.
92. Szigethi Gyula Mihály: Székely-Udvarhely a Nemes Székely Nemzet anyavárosának leírása. *Felső Magyar-Országi Minerva*, 1828. 1745.
93. Bartal György: A magyar vérszerződés és a csíki székely krónika. *Új Magyar Múzeum*, 1859. I.
94. Szalay László: *Magyarország története*. I. Bp., 1861. 9–10.
95. Szabó Károly: A székely krónika ügyéről. *Erdélyi Múzeum Egylet Évkönyve*. II. (1862.)
96. Szádeczky 1905. 14.
97. Jakab–Szádeczky. 193.
98. A Székely Kongresszus szervezete, tagjainak névsora, tárgyalásai és határozatai. Bp., 1902. 25.
99. Szádeczky Lajos: *A székely puccs 1877-ben*. Bp., 1920. 103.
100. Szádeczky, 1905. 73.
101. Br. Apór Péter verses művei (kiadja Sádeczky Lajos). I. 509.

102. Lehetséges szerző-, netán társszerző-, esetleg adatszolgáltatóként felmerül a csikkarcfalvi Nagyboldogasszony templom plébánosának, Némethi Józsefnek a neve, aki maga is szorgosan kutatta a székelyek hun gyökereit. Ő 1796-ban, a karcfalvi templom javítása idején felfedezett felirat alapján a templom építését 888-ra tette (nyilván az 1444-es gót stílus évszám jegyeinek hibás olvasása nyomán), a templomfalban „hun” csontvázat, „hun” edényeket talált (melyek később bronzkoriaknak bizonyultak). 1797-ben „a károlyvári nagy templomban 1753-ban talált kőre metszett három inscriptiókat” közölte a Magyar Nyelvmívelő Társasággal (Jancsó Elemér: *Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság iratai*. B., 1955. 235.), illetve március 30-án írt levelében két rovásírást a csíkszentmihályi templomból, melyek „valami kórus deszkáinak hulladékára valának írva, s valami Mikrai nevezetű székely regimentnél szolgáló strázsamester így magyarázta: csináltatta Sándur 1111”; a másikat meg így: „ezen képrámát csináltatta...”. (Nagyajtai Kovács István: Székelyekről közlemények. XLV. Kánonok és felcsíki esperest Németh József 1797-ben martius’ 30dikáról Nagy Boldogasszonyfalváról Aranka Györgyhöz, mint az erdélyi magyar nyelvmívelő társaság’ titoknokához. In: *Nemzeti Társalkodó*. 1836. II. félv. 232-233.) (Köszönöm Dr. Szabó Miklós marosvásárhelyi történésznek, hogy felhívta a figyelmem Némethi személyére és tevékenységére. – HGM)
103. Pataki József: Legenda és valóság. A csíki székely krónikáról. *Korunk*. 1970. (XXIX.) 4. sz. 510.
104. Kölonthe Béla: *Gyergyó története*. A kialakulástól a határország szervezéséig. Gyergyószentmiklós, 1910. 7.
105. Szádeczky Lajos: *Még egyszer a csíki székely krónikáról*. Bp., 1911.
106. Jósza János: *Felelet Dr. Szádeczky Lajos egyetemi tanár úrnak „Még egyszer a csíki székely krónikáról” című akadémiai székfoglaló felolvasására*. Szamosújvár, 1912. 77-78.
107. András Mátyás „Csíki Törvényes embör” volt a krónika 1533-as „hitelesítő” személyei között az írástudó.
108. Endes Miklós: *Csik-, Gyergyó-, Kászonszék (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig*. Bp., 1937. 517-519.
109. Tompa József: Művészi archaizálás és nyelvemlékhamisítás 1772 és 1873 közt. *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*. 1966. (XXIV). 103.
110. Szócs István: Újból a csíki székely krónikáról. *Székely Útkereső Antológia*. Székelyudvarhely, 1994. 27-32.
111. Tompa József: Művészi archaizálás és nyelvemlékhamisítás 1772 és 1873 közt. *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*. 1966. (XXIV). 106.

112. Tabéry Géza – Incze Ernő (szerk.): *Jókai Erdélyben*. Nagyvárad, 1925. 138.
113. A székely tájak és a krónika nyomán életre kelt mondavilág Jókaira gyakorolt hatásáról lásd: Vita Zsigmond: *Jókai Erdélyben*. B., 1975. 54-57., 71-72., 244-251.
114. Szerb Antal: *A világirodalom története*. Bratislava, 1980. 408-410.
115. Niederhauser Emil: *A történetírás története Kelet-Európában*. Bp., 1995. 124.
116. Tompa József, i. m. 100.
117. Tóth Béla: *Curiosa Hungarica*. Bp., 1907. 5-17.
118. Martinkó András: „Magyar” vártól Magyarvárig. *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1964. (LXVIII.) 4. sz. 425-448.; Tompa József: Sajnovics nyelvhamisításainak legfurcsább népszerűsítője. *Nyelvtudományi Közlemények*. 1966. (LXVIII.) 437-448.
119. Veress Endre: *Gróf Kemény József*. Erdélyi Tudományos Füzetek. 52. sz. Cluj-Kolozsvár, 1933. 7.
120. Hermann Gusztáv Mihály: „Villa nostra olachalis”. Egy hamis oklevél utóéletéről. In *A többség kisebbsége*. Csíkszereda, 1999. 7-24.
121. Tagányi Károly: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutchen in Siebenbürgen*. H-Stadt, 1892. (ismertető) *Századok* 1893. (XXIII.) 52.
122. Uo. 56.
123. Andrei Pippidi: A múlt mítoszai / Keresztút előtt a jelen. *Limes* 1992. (II.) 5-6. sz. 46.
124. Mályusz Elemér: Gróf Kemény József oklevél-hamisítványai. *Levéltári Közlemények*, 1988. (LIX.) 2. sz. 214.
125. Veres Péter: Az identitás jelképei. *Aetas*, 1993. 3. sz. 163-165.
126. Kőváry László: *Székelyhonról*. Kolozsvár, 1842.
127. A. de Gerando: *La Transilvanie et ses habitants*. Paris, 1845. II. 132.
128. Izsák József: Székely nemzetkép tegnap és ma. In *Szülföldünk*. A KMDSz székelyudvarhelyi vándorgyűlésének előadásanyaga. 1944. 116.
129. D. Prodan: *Supplex Libellus Valachorum*. Editie nouă, refăcută. B., 1967. 340.
130. Éva, H. Balázs: Les lumieres et la paysannerie en Hongrie au cours du dernier tiers du XVIII-e siecle. In: Béla Köpeczi et Éva H., Balázs (szerk.): *Paysannerie française, paysannerie hongroise XVI-e-XX-e siecles*. Bp., 1973. 152-153.
131. Poór János: *Kényszerpályák nemzedéke*. 1795-1815. Bp., 1988. 182.
132. Uo. 183.
133. Uo.
134. Uo. 194.
135. Mérei Gyula, Vörös Károly (szerk.): *Magyarország története*. 1790-1848. Bp., 1983. II. 855-977.

136. Hogy kell a Haza iránti vonszolódást tekinteni, 's miért szükséges a végett buzgóságot ébreszteni. *Erdélyi Múzeum*, 1817. IX. füzet. 187–189.
137. Gróf Teleki Ferencz: Hazám nyelve. *Erdélyi Múzeum*, 1818. X. füzet. 15–16.
138. Köpeczi Béla (szerk.): *Erdély rövid története*. Bp., 1989. 406–410.
139. *Erdélyi Híradó*, 1834. II. félév. 14. sz.
140. John Paget: *Magyarország és Erdély*. Bp., 1987. 178.
141. Uo. 211.
142. Uo. 219.
143. *Múlt és Jelen* 1842. 103. sz.
144. *Erdélyi Híradó* 1843. 31. sz. A másik fél álláspontjának megismerésére vö. *Múlt és Jelen*. 1843. 33. sz.
145. *Erdélyi Híradó* 1843. 13. sz.
146. *Múlt és Jelen* 1843. 23. sz.
147. *Múlt és Jelen* 1846. 62. sz.
148. *Erdélyi Híradó* 1843. 30. sz.
149. *Erdélyi Híradó* 1834. 44. sz.
150. *Jakab–Szádeczky*, 558.
151. *Erdélyi Híradó* 1834. II. félév. 20. sz.
152. *Erdélyi Híradó* 1842. 38. sz.
153. *Erdélyi Híradó* 1842. II. félév. 85. sz.
154. *Erdélyi Híradó* 1847. 245. sz.
155. *Erdélyi Híradó* 1847. 251. sz.
156. *Erdélyi Híradó* 1846. 156. sz.
157. *Erdélyi Híradó* 1847. 212; 222. sz.
158. *Erdélyi Híradó* 1847. 225; 226.
159. *Erdélyi Híradó* 1847. 222; 251.
160. *Erdélyi Híradó* 1847. 251. sz.
161. Köpeczi Béla (szerk.) i. m. 413.
162. Uo.
163. Trócsányi Zsolt: *Az erdélyi parasztság története*. 1790–1848. Bp., 1956. 223.
164. *Múlt és Jelen* 1842. 64. sz.
165. *Erdélyi Híradó* 1847. 212. sz.
166. Uo.
167. *Erdélyi Híradó* 1847. 251. sz.
168. *Erdélyi Híradó* 1847. 213. sz.
169. *Múlt és Jelen* 1846. 102. sz.
170. *Erdélyi Híradó* 1846. 208. sz.
171. *Erdélyi Híradó* 1846. 171. sz.
172. *Erdélyi Híradó* 258. sz.

173. Az országgyűlés az úrbér és az adó kérdéskörében folytatott vitáira lásd
Erdélyi Híradó 1847. 50–438. oldalait.
174. *Erdélyi Híradó* 1847. 210. sz.
175. *Erdélyi Híradó* 1842. 45. sz.
176. *Múlt és Jelen* 1842. 23. sz.
177. *Erdélyi Híradó* 1842. 46. sz.; 1843. 12. sz.
178. *Múlt és Jelen* 1841. 95. sz.
179. *Múlt és Jelen* 1842. 10. sz. A vita folytatódik az idézett lap 1842-es évi
14., 16., 18., 21., 25., 27., 44., 51. számaiban, anélkül, hogy igazából
lezárulna.
180. *Erdélyi Híradó* 1843. 12. sz.
181. *Erdélyi Híradó* 1847. 267. sz.
182. *Erdélyi Híradó* 1844. 73. sz.
183. *Erdélyi Híradó* 1844. 16. sz.
184. *Múlt és Jelen* 1843. 22. sz.
185. *Múlt és Jelen* 1845. 46. sz.
186. *Erdélyi Híradó* 1844. 97. sz.
187. *Múlt és Jelen* 1848. 16. sz.